

TARTALOM

SZÍNHÁZ MAROSVÁSÁRHELYEN

Sebestyén Mihály: Miért nem épült kőszínház Vásárhelyen?	3
Ungvári Zrínyi Ildikó: <i>A mosoly országának pillanata</i> . Hatalom és intézményes modellek a Székely Színház alakulásakor	18
„Zeneszerető város lett” Papp Máriaival, a Székely Színház egykori gyerekszínészeivel Ungvári Zrínyi Ildikó beszélgetett.	38

INTERJÚ

„A sebek formáltak” Nemes Leventével, a Tamási Áron Színház színészeivel Nagy B. Sándor beszélgetett	50
„A művészetnek szabad szellemre van szüksége” Novák Eszter rendezővel, a Szigligeti Társulat művészeti vezetőjével Biró Árpád Levente beszélgetett.	65

FÜGGETLEN SZÍNHÁZ

Gecse Ramóna: Tandemben színházat csinálni. A Tandem csoport kísérleti színházi projektjeinek tapasztalatairól	70
--	----

DRÁMA

Andrej Kurejcsik: <i>Insulted</i> . Belarus(sia) (Fordította Patkó Éva, a dalszöveget fordította Demény Péter).	80
Lapszámunk szerzői	98
Kivonatok (román és angol nyelven).	99

A kiadvány megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

Sebestyén Mihály

MIÉRT NEM ÉPÜLT KŐSZÍNHÁZ VÁSÁRHELYEN?

A kérdés annál is jogosabb, ugyanis egy olyan város, mint Marosvásárhely megérdemelt volna már a régmúltban egy kőszínházat. Erre azonban a rendszeres (rendszeretlen) hivatásos színjátszás kezdeteitől, a 19. század első éveitől egészen 1973-ig várni kellett. Bár vannak épületek, amelyek befogadják a társulatokat – az Apolló főtéri épülete, ill. a Transylvánia Szálloda színházterme vagy a legendás, de jóformán teljesen lepusztult Elba színpark a Maros egyik hordalékszigetén, amit rendszerint elmos a folyó áradása, vannak kisebb színpadok egyes mulatókban –, a huszadik század elején a gond ugyanaz, mint a megelőző században. Kihívásként hat – a városok vetélkedése, a polgárosulás erős mozgatóerő a modernizáció felemelkedő szakaszában –, hogy olyan erdélyi (vidéki) városokban, mint Nagyvárad, Arad vagy Nagyszeben, már van kőszínház, Kolozsváron kívül is.

Felmerül a kérdés, hogyan lehetséges: talán ügyesebb, talpraesettebb polgárság lakja azokat a városokat? Vásárhely esetében például kifejezetten előny, hogy a város lakossága annak ellenére, hogy gyorsan növekszik, etnikailag homogén képet mutat, nincs jelentős nemzetiségi vetélkedés. Mi több, Bernády György polgármester „a magyar kultúrfőlény” híve, akinek az a meggyőződése – akárcsak a vele kortárs politikai elitnek –, hogy ezt a főlényt a magyarság (a marosvásárhelyi magyar polgárok) a kultúrával, kulturális létesítmények (könyvtár, iskolák, felsőiskolák, képtár, múzeumok, zeneoktatás-zenekar, hangverseny, kiállítások, művészetpártolás, sajtó, művelődési és sokszínű polgári egyesületek életre hívása, működtetése, támogatása) révén valósíthatja meg minél hatékonyabban. Ennek kezdőlépése az írástudatlanság felszámolása. Mindez ugyanakkor együtt jár az alig rejtett magyarosítással, amelynek Vásárhelyen nincsenek kirívó esetei. Ebből következően a város lakossága tud magyarul, a közterek kommunikációs eszköze a magyar nyelv. A többség ír és olvas ezen a nyelven. Elméletben tehát – eltekintve az anyagi háttértől – mindenki magában hordozza a lehetséges színházlátogatót, a nézői (színházszerető) státust.

A vándortársulatok rendszeresen felkeresik a várost, általában két évadot köt le egy-egy trupp: egy őszi, amely szeptember végén, október elején kezdődik, és március–áprilisban zárul, és egy nyári májustól augusztusig. A játszott darabok változatosságáról, a repertoárról jó képet közvetít az érdeklődő számára a Kuszálík-Zalányi-féle színháztörténet.¹

¹ *Páholy és karzat. Marosvásárhely színházi élete a 19. század második felében.* Pro Print, Csíkszereda, 2013.

Nem is időznék e témánál tovább, ugyanis bennünket a színházépítés viszontagságai, végeredményben elmaradása érdekel.

Vázlatosan az előzményekről: A szabadságharc leverését követő döbönt csend oszlását, „a megbántott és megfélemlített nemzet” (Kossuth) ébredését jelzi az 1855. esztendő, amikor június 22-én Reich Károly városi tőkepezéses vállalkozó betérjeszti a tanácshoz kérvényét, amaz pedig továbbküldi az udvarhelyi kerületi hivatalhoz,² miszerint kéri, hogy a piactéren épüljön egy ideiglenes színházépület. Reich a Bodor-kút előtti teret jelölte meg helyszíneként, a tanács azonban ennek ellentmond, ugyanis ez a térség a piactér szerves része, amit a kofák, árusok sátraikkal szoktak napi vásár idején elfoglalni.³

November első napján gróf Toldalagi Ferenc marosvásári főbíró értekezletet hív össze, amelynek célja az állandó kőszínház felépítése. Bejelenti, hogy tapogatózott a kormányzatnál az építés ügyében, és nem ütközött komolyabb ellenállásba a hatóságok részéről. Azt javasolja, alakuljon részvénytársaság a cél érdekében, mely 90 évig gondoskodna a színház fenntartásáról, azután a város tulajdonába menne át az épület, és annak minden fenntartási költsége. Ő Bécsben máris elkészítette a színház építkezési tervét és költségvetését, ami kb. 40 ezer forintra rúg. Az említett terv mindenki előtt ismeretes, ugyanis 1856. július 18-án Wittich József kereskedő boltjának kirakatában bárki megismerhette a színház építészeti/távlati terveit, melyre egy osztrák mérnöknek adott megbízatást a gróf.⁴

A város telket ajánl fel a Nagypiac folytatásában kiépült Poklos utcai sétatér nyugati oldalán. A jelenlevők azonnal 10 ezer forintot adnak össze. Megalakul a **Színházépítő egyesület**, melynek elnöke gr. Toldalagi Ferenc, alelnöke dr. Knöpfler Vilmos orvos, gazda Petelei János, pénztáros Csiky Gergely, jegyző Békéssy Márk (több pesti és kolozsvári lap helyi tudósítója). Az alapszabályzatot felterjesztik a Kormányzékhoz abban a reményben, hogy a jóváhagyás hamar megérkezik, és már 1857 tavaszán megkezdődhet az építés. Az ügybuzgalom azonban Toldalagi halálával elenyészik. (†1864. június 16.)⁵

November 17-én a város, jelesül Petri Ádám polgármester (az első, aki a főbírói cím helyett a polgármesteri címmel él) a színházépítés céljára részvénykibocsátást javasol. Ez a döntés támogatás végett négy nappal később Toldalagi Ferenc marosvásári főbíró asztalán landol.⁶ Azonnal megindul a gyűjtés. Például a Református Kollégium igazgatósága már 1856 februárjában farsangi bált rendez (az Apolló Teremben), s a bevételt az építendő színház javára ajánlja fel.⁷

1862 szeptemberben gróf Teleki Domokos geryeszegi földbirtokos, az Akadémia tagja kapcsolódik be a színházépítés ügyébe. Értekezletet hív össze, megalakítják a színházépítő bizottságot. Mind gróf Lázár Mór, mind Henter József telekrészt ajánl fel a színház javára a főtéri házsoron. Aztán 1867-ben is felröppen egy hír, miszerint akadna egy építési vállalkozó, ki olyan sokfunkciós épületet hajlandó finanszírozni, amelyben a színház is otthont nyerne.⁸

1871 májusában Sófalvi József városi mérnök és Seidl Károly vállalkozó engedélyt kap a várostól egy fából készült színházépület felépítésére, amit az Apolló kertjében állítanak fel. Ezt azonnal három évre kibérli báró Huszár Sándor, a kolozsvári színház intendánsa. A létesítmény távolról sem a már sokszor elképzelt állandó kőszínház. Egyszerűbben szólva tulajdonképpen nyári színház.⁹ (Ám jóformán hat évig sem működhetett, ugyanis 1876 áprilisában a várost sújtó nagy tűzvészkor megsemmisült.) Még ugyanazon évben Sándor Kálmán földbirtokos egy kő-

² Az osztrák közigazgatási rendszer hivatala vásárhelyi székhellyel.

³ Sebastyén Mihály: *Időtár*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2010. 63. (A továbbiakban: *Időtár*)

⁴ *Időtár* II. 64.

⁵ Molnár Gábor: Színházépítési törekvések. In: *Székely Napló*, 1911, 41. évf. 62. sz.

⁶ *Időtár* II. 64.

⁷ Ua. 66.

⁸ *Időtár* I. 76.

⁹ *Időtár* III. 81.

színház építésére kér engedélyt a várostól, a pénzalapok előteremtését jótékonyági bálók révén képzelel el.¹⁰

1878. március 25-én Száva Farkas a Székely Művelődési és Közgazdasági Egylet ülésén úgy nyilatkozik, hogy a színpártoló bizottság által összegyűjtött pénz nincs biztonságban jelenlegi őrzőjénél, a Marosvásárhelyi Takarékpénztárban. Törvényes úton máshová kellene fordítani az összeget, hogy a jövőben kamatozzon.¹¹

1884-ben, hosszabb tetszhalál után újjáalakul a Színpártoló Egylet báró Bánffy Zoltán főispán elnökletével. Tervei között szerepel a színház építése is.¹² 1889. október 25-én az 1890-es évi városi költségvetési tervezetben szerepel a színház építése is, melyhez állami kölcsönt kívánnak felvenni.¹³

1892. július 14-én végre egy konkrétum: a Színpártoló Egyesület a Kossuth utcában megszerzi az ún. Nagy Ferenc-féle telket.¹⁴ A telek azonban nem bizonyul alkalmasnak a színházépület céljaira. A polgárság szerint méltóbb helyet kellene találni Thália hajlékának.

1896. július 5-én a Színházpártoló Egyesület ülésén határozat születik: az állandó kőszínház helye legyen azon a főtéri telken, amelyet jelképes összegért (1 arany koronáért) a város ajánlott fel a pártoló egyesületnek. Írásuk ki pályázat az építésre, amelyen lehetőleg csak honi építésszek vegyenek részt. A legolcsóbb és a legüdvösebb az lenne, ha a vásárhelyi konkrét helyrajzi viszonyokhoz egy már kész – nem mellesleg díjnyertes – színháztervet alkalmaznának.¹⁵

Két évvel később, azaz 1897-ben az újjáalakított Színpártoló Egylet közgyűlésén báró Szentkereszty Zsigmond elnök megállapítja, hogy immár nyolc esztendeje a színház ügye egy helyben topog, az egyetlen kézzelfogható eredmény, hogy a Belügyminisztérium (a továbbiakban BM) engedélyezte a városvezetésnek a telekátadást a Színpártoló Egyesület javára. A pénztári beszámoló alapján az egylet vagyona csupán 47773 forint, ami végső soron vajmi kevésre elegendő. A választmányt mégis felhatalmazzák, hogy kössön szerződést a várossal, és hirdessenek pályázatot az építésre. Tekintve, hogy báró Szentkereszty Zsigmondot, a királyi tábla elnökét Kolozsvárra helyezték át, az egyesület élére Mikó Árpádot, Maros-Torda vármegye főispánját választják. Alelnöke pedig a már akkor feltörekvő és ügybuzgó sokoldalú gyógyszerész-jogász Bernády György lett.¹⁶

1899. január 8-án a Színházpártoló Egyesület felkéri elnökét, Mikó Árpád főispánt, hogy készíttessen tervet a színház épületére pályázat útján, így talán előrelépés történik végre a kőszínház ügyében. „A terv valóban lélekemelő, írja a *Székely Lapok*, csak azt tudnánk már egyszer, vajon hová építik az állandó színházat?”¹⁷ A város a februári tanácsülésen azt fontolgatja, hogy kölcsönt vesz fel a színház építésére.

Szeptember 21-én Mikót megbízza az egyesület, hogy írja ki a pályázatot a színház építésére. Az épület helye gyanánt a főtér törésvonalát, azaz a vásártér és a sétatér találkozását jelöli meg. A pályaművek benyújtási határideje 1900. március 31. Marad a korábbi kikötés: csakis hazai építésszek jelentkezhetnek.¹⁸ (Az ismert bécsi színházépítő párost, Fellnert és Helmert – nem tudni mi okból – nem szívesen látnák a székely fővárosban. Igaz, a városvezetés nyilatkozatokban már csatlakozott a magyar ipar függetlenségi harcához a Monarchia osztrák felével szemben.)

¹⁰ Uo. III. 86.

¹¹ *Marosvidék* 1879, 9. évf., 24. sz.

¹² *Időtár* II. 93.

¹³ Ua. 108–109.

¹⁴ Ua. 112

¹⁵ *Időtár* V/1. 348.

¹⁶ *Időtár* II. 117; V/1. 361–362.

¹⁷ Ua. 364.

¹⁸ Ua. 370. A színház helye „tartósan” a vásártér alsó határa, a mai Bolyai utcával szemközti üres, ám elég vízenyős terület. (V/2:7.)

A pályázatot meg is hirdeti 1900. január 9-én Bernády, a színházépítetető bizottság alelnöke.¹⁹ Meglehetősen szűk határidőt szabnak a pályázóknak: 1900. május elseje a pályaművek beadásának végső határideje. Valószínűleg a pályázat kiírói sincsenek tisztában azzal, mennyire időigényes egy efféle terv elkészítése. A gyakorlat azt mutatja, hogy a tervezet első formájával a pályázat nyertese a helyszínen egyeztet a megrendelővel, és gyakorlatilag eleitől-végéig átdolgozásra kerül a tervvázlat minden részlete. Az átbeszélés során érvényesülnek a helyi kívánságok, elvárások és az építész műszaki szempontjai is. Végeredményben kompromisszum eredménye lesz egy-egy építmény végleges terve.

1900 folyamán elkészül egy színházépületi terv (hors concours), amit Bobula János budapesti építész vet papírra. Bobula más irányú építészeti munkái miatt tartózkodik Vásárhelyen, eközben értesül a színházi gondokról, s az előjáróság megnyerésére pályázaton kívül előáll egy tervvel. (A Színpartoló Egyesület biztatását sem hagyhatjuk figyelmen kívül – ám a tervből soha nem válnak falak, színpad, nézőtéri széksorok vagy páholy. Papírsírban alussza örök álmát.)²⁰

1900. május 20-án a sajtó hírt ad arról, hogy a színházépületre kiírt pályázatra 26 tervmű érkezett be. A bírálóbizottságot (elnöke Mikó Árpád) Krecsányi Ignác, színházigazgató – szakemberi minőségében – segíti.²¹ Krecsányi ugyanis társulatával épp Vásárhelyen tart évadot.²² Az új század első évében az országos színészegyesület elnöke Marosvásárhelyt jelölte ki az erdélyi színi kerület központjává, s mintegy biztatásul hozzáteszi: Marosvásárhely nemsokára saját kőszínházzal fog rendelkezni.²³

A pályázatot felbontása után a bizottság választása a *Székely Múzsza* jeligés pályaműre esik. De hogy a tévedésnek és részrehajlásnak még a látszatát is elkerüljék, felküldik Budapestre más pályaművekkel együtt a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletnek. Ez a legfőbb országos műszaki-építészeti szaktestület. 1901. november 25-én érkezik meg a testület válasza Vásárhelyre. A Magyar Építész-Egylet mérlegelve a színházépítési pályázatra beérkezett pályaműveket, a legjobbnak a *Székely Múzsza* jeligés tervet találta.²⁴

A kivitelezés, végrehajtás azonban késik. Geréb polgármestert időközben ugyanis képviselővé választották, hosszabb ideig nincs is polgármestere a városnak. Az alpolgármester ilyen nagy hatású kérdésben a tanáccsal egyetértésben nem dönt, kivár az új polgármester megválasztásáig. Amúgy is tevékeny, határozott polgármester kell Marosvásárhelynek, aki végre kimozdítja a holtpontról a város egyre inkább felgyűrődő, halmozódó feladatait.

Még a történelmi polgármester-választás megejtése előtti utolsó tanácsülésen, februárban a tanács tagjai is a *Székely Múzsza* jeligés pályamunkájára szavaznak. A jelige Komor Marcell és Jakab Dezső budapesti műépítészpárost takarja. Különben ekkor kerül először közvetlen kapcsolatba Marosvásárhely a két építésszel. Ez az első – soha meg nem valósult – tervük Marosvásárhelyen.²⁵

1902. március 5-én Bernády Györgyöt közfelkiáltással Marosvásárhely szabad kir. város polgármesterévé választják.²⁶

Ami a színházépítés ügyét illeti, a sokféle feladat megoldása között Bernády időt szakít a kőszínház ügyére is. 1903. március 4-én a Színpartoló Egyesület éléről lemond az elnök, Mikó Árpád. Helyette – mi sem természetesebb – Bernády Györgyöt választják elnökké. Díszelnöke Sándor János, a vármegye és a város főispánja. (Tizenkét tagú választmány segíti a munkát.)

¹⁹ Ua. V/2.7.

²⁰ Ua.120.

²¹ *Időtár* V/2.12.

²² *Időtár* V/2.11. (Május 4-től lépnek fel a vásárhelyi közönség előtt.)

²³ *Székely Lapok* 1901., 31. évf., 23. sz.; *Időtár* V/2. 36. (március 19.)

²⁴ *Székely Lapok* 1901., 31. évf., 96. sz.

²⁵ *Egyenlőség* 1902. 21. évf., febr. 2.

²⁶ *Időtár* V/2. 67.

Az új elnök első javaslata, hogy folytatni kell a színházépítés előkészítését. A testület közgyűlése utasítja az egyesület jogászát, hogy kösse meg a szerződést a város által felajánlott építési telekre, és az egyesület tegye meg a szükséges lépéseket az államsegély elnyeréséhez.²⁷

1903. március 21. jelentős dátum, ugyanis a teátrum építésére kiírt pályázatot végérvényesen a *Székely Múzsza* jellegű pályázat, Jakab Dezső és Komor Marcell közös terve nyerte. A nyertes pályázók megküldik Bernády György polgármesternek ajánlatukat és feltételeiket. Vállalják, hogy átdolgozzák a terveket a felmerült kívánalmak szerint. A részletes átdolgozott tervet és költségvetést október 1-re ígérik. Előlegre nem tartanak igényt, de munkájukért a kiviteli összeg 4,2%-át kérik. Bernády mint a Színpártoló Egylet elnöke értekezletet hív össze március 31-re, amelyre a két tervezőt is meghívja.²⁸

A jelzett napon Bernády György elnökletével tényleg összeül a Színházpártoló Egylet, és az ülésen jelen van Jakab Dezső műépítész, a terv egyik kidolgozója. Egyhangúlag úgy döntenek, hogy az épület nyerjen elhelyezést a Sétatér felső harmadában, ugyanis ezt a telket az egylet megszerezte. Bemutatják a bizottságnak a terveket, megbeszélik a szükséges változtatásokat, és kiszámítják október 1-ig, az építkezés megkezdéséig a költségeket. A színház építési költségei kb. 300 ezer koronát fognak kitenni.²⁹ Szóba kerül a színház jövedelmezősége is, ezért az épület földszintjén a tervező kávéházat és vendéglőt helyezett el, amelyek mind az utcáról, mind bentről, a színházból megközelíthetőek. Az épületben helyet kapna egy lakhatási célokra használható helyiség is. A nézőtér háromszintes, a földszinten 252 ülés és hat páholy, az első emeleten 18 páholy és társas páholy lesz, míg legfelül a karzat és állóhelyek kerülnek kialakításra. Állóhelyeket a földszintre is terveztek. A terem kijáratait módosították, szem előtt tartva a tűzbiztonság és a könnyebb közlekedés kritériumait. A színpad mögött lesznek a kellék- és ruhatárak, próbatermek. A terv tartalmaz egy hátsó színpadot is süllyesztőkkel. A módosító javaslatok Sándor Jánostól, Bernády Györgytől, Dósa László mérnöktől és a két jelen levő színházigazgatótól, Mészáros Kálmántól és P. Polgár Bélától származnak.³⁰

Augusztusban Bernády fogadja báró Szentkereszttyt, a Színházépítő- és Pártoló- Egylet volt elnökét, akivel átbeszélik a színház építkezési terveit.³¹ A tervek tehát léteznek, de az építkezés előtt két akadály is tornyosul, a nagyobbik: az anyagi alapok részleges hiánya, a kisebbik: a városi tanács tagjainak ellenkezése, ellenállása a színház elhelyezését illetően. A következő hetek és hónapok a tervezgetetés és adaptációk, a változtatások körül fognak. Novemberben Bernády Budapesten jár – gyakorta utazik a fővárosba hivatalos városi ügyeket intézni. Ilyen alkalmakkor találkozik az építészekkel is. Komor ígéretet tesz a Bernádynak, hogy folyó év december 5-ig bemutatja az átdolgozott terveket.³² A Komor-iroda állja szavát, és valóban december 6-án bemutatják a jövőnd városi színház részletes terveit a Színpártoló Bizottság előtt. Az ülésen jelen van a testület alapítója és tiszteletbeli elnöke, br. Szentkeresztty Zsigmond is.³³ Az épület a főtéri keresztjárdától 8–10 méterre helyezkedik el, földszintjén kávéház működik, fölötte éttermek és cukrászdák. Minden vas, beton és üveg, az épület teljesen tűzbiztos és célszerű, a bizottság véleménye szerint. Albizottságot alakítanak a műszaki és költségvetési részletek kidolgozására, ennek tagjai: Dósa László az államépítészeti hivatal vezetője, építésmérnök, Flesch Adolf, a városi főmérnök, Fekete Jakab mérnök és ifj. Csíszár Lajos diplomás építész. Mellékesen megtárgyalják és pártolják Polgár B. Béla színigazgató kérését is: hasson oda a városi tanács, hogy

²⁷ *Székely Lapok*, 33. évf. 1903., 49., 53–54.sz.

²⁸ *Székely Lapok*, 33. évf. 1903., 66. sz.

²⁹ *Székely Lapok*, 33. évf. 1903., 74. sz.

³⁰ *Székely Lapok*, 33. évf. 1903., 75. sz.

³¹ *Székely Lapok*, 33. évf. 1903., 182. sz.

³² *Székely Lapok*, 33. évf. 1903., 270. sz.

³³ *Székely Lapok*, 33. évf. 1903., 279. sz.

a színelőadások időpontjában ne legyen másféle mulatság a városban.³⁴ Az anyagi támogatás érdekében 1904 elején városi küldöttség járja végig a minisztériumokat, azért kilincselnek, hogy a állami juttatásokból az építendő színház számára is jusson némi összeg.³⁵ Február végén Bernády, betegségéből felépülve, egy városi küldöttség élén ismét a fővárosban jár. Találkozik a színház tervezőivel, és az időközben felmerült módosítások elvégzésére március 15-i határidőben állapodnak meg. Közben a belügyminisztériumtól kérvényezi a tervváltoztatások jóváhagyását is.

A Komor–Jakab-tervezőiroda pontos, a kért határidő betartásával a vásárhelyiek elé tárja a megrendelők kívánsága szerint átalakított terveket. Március 17-én Budapesten a Pannonia Szállóban Bernády György elnöklete alatt kihelyezett értekezletet tart a Színházpártoló Egyesület. Részt vesz a színházépület két tervezője, Oroszlány István alpolgármester és Hofbauer Aurél első tanácsos, Tauszik B. Hugó királyi tanácsos, a kereskedelmi kamara elnöke, dr. Csontos Olivér ügyvéd, Sz. Szakáts Péter kamarai titkár, Kelemen Ádám mérnök, Dósa László, Flesch Adolf, ifj. Csíszár Lajos és Bustya Lajos építészek a város részéről, másrésztől pedig gr. Festetich Andor országos színészeti felügyelő, Ditrói Mór, a Vígszínház igazgatója. Ez utóbbi kettő szaktanácsokkal látja el a tervezőket. A színház tehát a régi sétaterén épül fel 1905-től kezdődően, lesz benne kávéház, vidadó és étterem, és a nézőterén 850 személy foglalhat egyszerre helyet. A bizottság ezek után felkeresi Bezerédj Viktor belügyminiszteri tanácsost, a színészeti ügyek előadóját, akivel tárgyalásokat kezdenek a színház építéséhez szükséges államsegély ügyében.³⁶ Másnap a delegáció felkeresi Tisza István miniszterelnököt is, aki előtt ugyancsak megpendítik az államsegélyt. Tisza támogatásáról biztosítja híveit.³⁷ Ezt a módosított tervet mutatja be április 11-én a Színházpártoló Egylet tagjainak odahaza. A tervezők 1904. október elsejére részletes költségvetést és kivitelezési terveket ígérnek. Eszerint a kávéházon és éttermen kívül lesz egy többfunkciós bálterem is az épületben, melyeknek évi bérlete 13 ezer koronát jövedelmez majd, amiből az amortizációs kölcsön fedezhető. Az egylet vagyona 94 ezer korona, ehhez járul hozzá még 20 ezer korona alapítói tagdíj, a minisztérium pedig 40 ezer korona államsegélyt ígért. Az egylet egyben köszönetet mond a budapesti szakértők tanácsaiért.³⁸

A városi tanács tagjait július 6-án jókora meglepetés éri, ugyanis a tanácsülések egyhangúságát valami más váltja fel. A szokásos polgármesteri beszámoló két órára nyúlik. Ennek során Bernády részletesen szól városfejlesztési terveiről, elképzeléseiről. Ezek között szerepel természetesen a színházépítés is. Összesen 2 millió 765 ezer korona kölcsönt kell felvennie a városnak a Pesti Jelzáló és Hitelbanktól, ebből a színház 280 ezer koronát kötné le. A Színpártoló Egyletnek sikerült immár 100 ezer koronát összegyűjteni. A Sándor János vezette belügy 40 ezer korona segélyt helyezett kilátásba. A 160 ezer koronás összeg mellé 280 ezer koronát kell hitelből kiegészíteni, ugyanis a színház összköltsége az előzetes számítások szerint 440 ezer koronára rúg.³⁹ (A Pesti Jelzáló és Hitelbank 1905. március 24-én értesíti a várost, hogy a kölcsön felvehető, a kért 280 ezer korona a kérelmező rendelkezésre áll.)⁴⁰

Augusztusban a polgármester címére megérkezik a módosított tervek csomagja, a rajzokat és számításokat a Színpártoló Egylet tagjai immár közvetlenül is tanulmányozhatják, véleményt nyilváníthatnak.⁴¹

Amint az várható volt, ahogy a színházépítés konkrét szakaszába fordul, elerednek az ellenvélemények, a polgármester ellenzéke, élén Bernády sógorával, Bedő Sándor ügyvéddel

³⁴ *Székely Lapok*, 33. évf. 1903., 281. sz.

³⁵ *Székely Lapok*, 1904., 34. évf., 22. sz.

³⁶ *Székely Lapok*, 1904., 34. évf., 62. sz.

³⁷ *Székely Lapok*, 1904., 34. évf., 67. sz.

³⁸ *Székely Lapok* 1904., 34. évf., 83. sz.

³⁹ *Székely Lapok* 1904., 34. évf., 154. sz.

⁴⁰ *Székely Lapok*, 35. évf., 1905. 69. sz.

⁴¹ *Székely Lapok* 1904., 34. évf. 194. sz.

tiltakozik a túlköltekezés, az óriási hitelfelvétel ellen. Ugyanis a kőszínház csak egy a sok nagyszabású terv közül. A legutósebb, amely leginkább borzolja a kedélyeket, a városháza tervezete, költségvonzata és a vele járó telekfelvásárlások. A majdani városháza nagy területet foglal majd el a Poklos utca déli kijáratánál, az ott álló apró építményeket az építési telek kialakítása érdekében fel kell vásárolni, épületmentesíteni kell, és szükséges a terepet alaposan előkészíteni az építők felvonulásához. Az április 8-i közgyűlésen nagyobb vita alakult ki a telektulajdonosokkal kötött 13 felvásárlási szerződés körül. Bernády megyéi álláspontját Sebess Dénes, Bedő Sándor, Gáspár Antal, Bürger Albert, Farkas Hermann és Sz. Szakáts Péter ellenérveivel szemben. A vita hosszasan elhúzódott, több Bernádyt pártoló tanácsstag – a *Székelység* szerint szándékosan – elszállingózott az ülésről, mert egyébként az ellenzék leszavazta volna a polgármestert. Ezért a törvényhatósági bizottságot Oroszlány István alpolgármester kénytelen volt hartározatképtelennek nyilvánítani, az ellenzék tiltakozása ellenére. (A következő április 14-i közgyűlés ismét napirendre tűzi a vita tárgyát.)⁴²

Bedő Sándor ezúttal sem pártolja az ügyet. Emlékeztet a korábbi tanácsi határozatokra, és összekapcsolja a kérdést a *színházépítéssel*. Ha a színház a sétatér közepén épül fel, véli, úgy a régi, most még működő tanácsház a teátrum háta mögé kerül az új téren, s ez pedig kettéosztja az eddigi egységes központi teret. A színháznak központi helyet kell találni. Pénzügyi szempontból az 1904. június 6-i bizottsági határozat szerint a színházra 280 ezer, a tanácsházra 380 ezer korona kölcsön veendő fel, de az eddigi telekvásárok csak a tanácsház javára máris 470 300 koronára rúgnak. Egységes keretben kell a két dolgot megoldani.

Sebess Dénes szerint túl nagy és költséges, túl díszes és tágas a városháza egy ekkora városnak. A rendőrséget és a számvevőséget rövidesen államosítani fogják, ezek a tisztviselők kikerülnek a város hatásköréből – minek nekik ekkora palotát építeni. S ha már szólt, szerinte a színházépítésnek hosszú ideig halasztást kell szenvednie, amíg a tanácsház telekügyletei le nem zárulnak. Együtt kell a kettőt megoldani. Még nem késő másképp dönteni.⁴³

Bernády részletesen válaszol Bedő Sándornak. Bejelenti, hogy más, fontosabb építkezések miatt a színházépítés még két-három évig nem aktuális (!). A kőszínház egyébként is a város költségén fog megépülni. Tehát a két ügyet szét kell választani, a színház elhelyezéséről később is ráérnek dönteni. Több tanácsstag is (Gáspár Antal, Farkas Hermann, Bürger Albert) nem értenek egyet azzal az elképzeléssel, hogy a színház a sétatéren legyen. Záros határidőn belül találjon közös megoldást a tanács és a Színpartoló Egyesület a színházépület új helyének kijelölésére.⁴⁴

A patthelyzet feloldására Bernády hiányában és lényegében a háta mögött – a polgármester ugyanis azokban a napokban Budapesten időzik hivatalos ügyekben – a városi tanács élelmezebb tagjai értekezletet tartanak a régi városháza nagytermében. Sebess Dénes és Bedő Sándor lényegében megismélik a közgyűlésen elhangzott kifogásaikat. A résztvevők összekapcsolják a színházépítés ügyét a városházáéval. Ismételtlen felmerül az a jogosnak tűnő aggodalom, hogy a színházra szánt alapot, és a felveendő hiteleket a tanácsháza grandiózus terveire fogják fordítani. Bürger Albert sörgyáros, a város leggazdagabb embere virilista javaslata meghallgatásra talál: épüljön fel a színház a tanácsháza **mögötti** telekrészre. Tizenöt tagú bizottság alakul, melynek feladata a polgármesterrel elfogadtatni Bürger felvetését.⁴⁵ A sajtó is feljogosítva érzi magát – mint a közönség/közvélemény szócsöve –, hogy maga is javaslattal éljen. Ezúttal egészen észszerű ötletet tár a városatyák elé: a Deák Ferenc utcában három telek megvásárlásával (Turnovszky Mór, Bucher Lajos és Farkas Izsák háza) 50 méterrel szélesíthető lenne az utcafront, emide kényelmesen elhelyezhető lenne a színház. Tehát nem eldugva állna a tanácsház mögött,

⁴² *Székely Lapok*, 35. évf., 1905. 83. sz.; *Székelység*, 1905., 8. évf., 82. sz.

⁴³ *Székely Lapok*, 35. évf., 1905. 84. sz.

⁴⁴ *Székely Lapok*, 35. évf., 1905. 86. sz.

⁴⁵ *Székelység*, 1905., 8. évf., 86. sz. (április 13.)

hanem **vele szemben**. Miután a telkek hosszan felnyúlnak a dombra, ott parkot, mulatókertet lehetne kialakítani (összekapcsolva megnövelhető a Tornakert területe.) Emellett maradna hely összekötni a Térjmeg utcát (a jövőző Köteles Sámuel) a Deák Ferenc és a Sétatérrel új utcanyitással (ez lesz majd a Mikszáth Kálmán utca).⁴⁶

A vélemények részletes megismertetésére és a konfrontációra a polgármester május 10-ére újabb értekezletet hív össze. A törvényhatósági bizottság tagjait a városháza tanácstermében gróf Lázár István főispán fogadja, aki megkísérel megegyezést kötni az óvatoskodó polgárok és a „költekező” Bernády György között. Napirenden tehát a tanácsháza költségeinek és a színház helyének kijelölésében megállapodásra jutni. A döntés elnapolásának egyik formája a bizottságosdi. A tanácskozás tagjai kebelükből bizottságot választanak, a bizottmány feladata felülvizsgálni a megvásárolandó telkek árát, a kész terveket és azok pénzügyi fedezetét. A bizottságba bekerül Bürger Albert, Fekete Jakab, Bedő Sándor, Kelemen Ádám, Marosi Ödön (vállalkozó), Gáspár Antal (vállalkozó), dr. Fenyvesi Soma (sztárügyvéd), dr. Sebess Dénes (törvényszéki bíró, a városi ellenzék vezércsahosa), Soós Pál (építőmester), elnöke Bernády. A bizottság a tapasztalatról a május 12-én újabb értekezleten számol be.⁴⁷ (Eszerint a tanácsház telekvásárlási ügyében kiküldött bizottság reálisnak találja a kifizetendő és már kifizetett telekárakat. A helyszín azonban függőben marad. A rendkívüli thb⁴⁸ gyűlést ez ügyben május 16-ra hívja össze a főispán.)⁴⁹

Az említett rendkívüli tanácsülés legkényesebb pontja a telekvásár ügye, mely a szabályzat szerint kétharmados többséget kívánó döntés. Három álláspont alakult ki. **1.** A tanács az örökvásárszerződés elfogadását javasolja, és annak kimondását, hogy a színház nem épül meg a főtéren. A tanács vállalja, hogy 30 napon belül más helyszínt talál a színház számára a Színházpártoló Egylettel közösen. **2.** Bedő Sándor indítványa: a színház és a városházi telekvásár együttesen tárgyalassék harminc nappal később, amikor már ismeretes a színház új elhelyezése. **3.** Fenyvesi Soma indítványa: az egész ügy levétele a napirendről. A név szerinti szavazáson a tanács indítványa nem kapott abszolút többséget (66 szavazatot) csupán 34-et, a Bedő-féle előterjesztésnél 16 tanácsstag áll föl, Fenyvesi Soma kompromisszumos, halasztó hatályú javaslatával úgyszólván mindenki egyetértett.⁵⁰ Két nappal később egy újabb rendkívüli közgyűlésen mintegy ultimátumot adnak a tanácsnak: két hét alatt nevezze meg, keressen új helyet a színházépület számára. Ezzel a főtéri elhelyezés évekre lekerül a napirendről.⁵¹ A színházépítés odüsszeáját figyelmesen követő sajtó a döntésre több-kevesebb eréllyel reagál. A leghevesebben a csizmadliából véresszájú demagóg újságíróvá avanszált Mészáros Dénes Justitia álnéven intéz támadást lapjában a nemrég megalakult Bethlen Gábor szabadkőműves-páholy ellen, amely a cikkíró véleménye szerint a polgármester szolgálatában állva tanácsházat akar építeni nagy költséggel, és el szeretné odázni a színház építését pusztá ígérgetéssel.⁵²

A két hét leteltével Lázár főispán elé járul a helyszínkereső bizottság. Hosszas vita nyomán megszületik a döntés: kerüljön a színház a Mészáros Berta-féle telekre (mely eladó) vagyis a Bem térre (a mai Petőfi tér keleti oldala), az odatervezett polgári fiúiskola pedig az Apafi téren (Bernády György tér manapság) épüljön fel.⁵³ Elhelyezését tekintve arccal a Kossuth utca felé nézne, így a régi tanácsházát semmi módon nem árnyékolja be. Könnyen megközelíthető, és a Vár déli szomszédságában áll.

⁴⁶ Székelység, 1905., 8. évf., 87. sz. (április 16.)

⁴⁷ Székely Lapok, 35. évf., 1905. 107. sz.; Székelység, 8. évf., 1905. 108. sz.

⁴⁸ törvényhatósági bizottság

⁴⁹ Székely Lapok, 35. évf., 1905. 109. sz.

⁵⁰ Székely Társadalom, 1905., 1. évf., 2. sz.; Székelység, 8. évf. 1905., 114. sz.

⁵¹ Székely Lapok, 35. évf., 1905. 113. sz.; Székelység, 8. évf. 1905., 116. sz. Úgy döntenek, hogy a teljes hitelt felveszik, tehát azt a pénzt is, amely a színházépítés számára lenne elkülönítendő.

⁵² Székelység, 8. évf. 1905., 115. sz.

⁵³ Székely Lapok, 35. évf., 1905. 121. sz.

Az 1905-ös évben a polgármester gyorsabb iramot diktál a thb-nek. Május 31-én már a tizedik rendkívüli tanácsülésre szólítják be a városházára döntéshozókat. Ez sem sima ülés, ugyanis a 4. napirendi pont vitájában az ellenzék (Bedő, Fenyvesi, Bedőházi) azonnal felzúdul, mert az eléjük tárt határozati javaslattervezetben nem szerepel a színház új helye. Bernády ezzel még várt volna, az ellenzék azonban erőszakos, a kákán is csomót keres. Így tehát a banki vita lezárulta után közli: eltekintettek a sétatértől, a városi színház helye a Bem téri Mészáros Berta-féle telek. A tanácsot megbízzák, hogy jusson egyezsége ebben a kérdésben a Színpártoló Egyesülettel.⁵⁴ Marosvásárhely polgármestere haladék nélkül értesíti Komor Marcellt, aki Vásárhelyre utazik és kijelenti, hogy minimális változtatásokkal az általuk elkészített színházterv a Mészáros-féle telekhez is hozzáilleszhető, ott is fel lehet építeni különösebb gondok nélkül a színházat.⁵⁵ (Az építész jóindulatának oka: a tornyos szecessziós városháza építésére a tanács ugyancsak irodájuknak adott megbízást.)

Hosszú ideig tehát ez fogja uralni a színházzal kapcsolatos elképzeléseket. A Színpártoló Egylet tagságát pedig kedvére manipulálhatja még egy jó darabig az elnök – Bernády György. Vagy mégsem? Június 15-e nehéz feladat elé állítja a mindig talpraesett polgármestert: lenyeletni a békát a Színpártoló Egylettel. Az egylet választmányának ülésén az elnök bemutatja a thb színházépítéssel kapcsolatos határozatát. Kéri a választmányt, hogy fogadja el a telekcsereát, bocsássa vissza a főtéri telket a város birtokába, helyette pedig vagy a Mészáros-telket fogadja el, vagy a Kossuth utcában a Dicső-féle telket. Azt is kéri, hogy az egylet vagyonát képező 100 ezer koronát adja át a városnak, amely kötelezi magát, hogy négy év alatt megépíti a színházat 400 ezerből. Az egylet írásbeli biztosítékokat kér. Ígéri, hogy az egylet tagjainak kedvezménye érintetlen marad. Amennyiben a város mégsem építené meg az épületet négy év alatt, úgy visszaszáll a pártoló területre a 100 ezer korona, és a város által erre a célra felvett 240 ezer is, és ebben az esetben a Színpártoló Egyesület építi fel a játékszínt az általa elfogadott helyszínen, és a kész tervek alapján két év alatt.⁵⁶

Ehhez képest Flesch Adolf városi főépítész úgy ítéli meg a kialakult helyzetet, hogy a színházmérműködés még nincs teljesen lejátszva. Szeptemberben javasolja a polgármesteri hivatalnak, hogy az Arany János és a Baross Gábor utcák közötti térségben épüljön fel Thália hajléka. Ehhez a Kossuth utca felé ki kellene szélesíteni a teret az utcarendezés során.⁵⁷ (A városi törvényhatósági bizottság viszont éppenséggel oda szánná az új tanácsházat.) Majd látva, hogy ez az ötlet nem talált támogatókra, 1906 februárjában maga is a Mészáros-telek beépítése mellett teszi le a garast.⁵⁸ 1905. október 18-án a belügyminiszter válaszában jelzi, hogy hozzájárul a városi színház építéséhez. Amint a városi közigazgatási palota építésének előmunkálatai befejeződnek, a város késedelem nélkül lásson hozzá a színház építéséhez, amelynek legvégső átadási határideje 1909.⁵⁹

1906 februárjában Bernády a polgármesteri beszámolójában az elmúlt esztendőre visszatekintve, mintegy mellékesen említi, hogy a városházi telkek újraeladásából származó bevételekből 175 ezer koronát visszatérít a színházépítési alapnak.⁶⁰ Másként fogalmazva, igaza lett azoknak, akik előre látták, és azt jóstolták, hogy a színházépítésére összegyűlt összeget a városháza építésére fogják fordítani. Innen tehát az engedékenység, amellyel Bernády belemegy a színház elhelyezésének megváltoztatásába, az építési határidő két-három éves kitolásába.

⁵⁴ *Székely Lapok*, 35. évf., 1905. 122. sz.

⁵⁵ *Székely Lapok*, 35. évf., 1905. 122. sz.

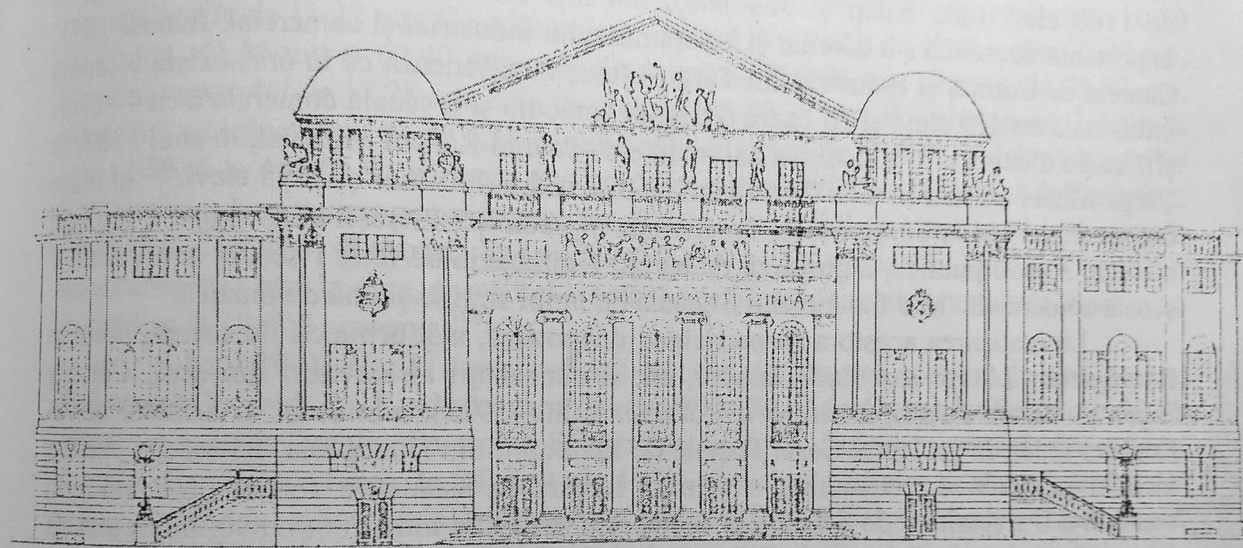
⁵⁶ *Székely Lapok*, 35. évf., 1905. 131. sz.

⁵⁷ *Időtár* II. 128.

⁵⁸ *Időtár* II. 128.

⁵⁹ *Székelység*, 8. évf. 1905., 240. sz.

⁶⁰ *Székely Lapok*, 36. évf., 1906. 33. sz.

A Nemzeti Színház tervrajza (1913). Az illusztráció forrása: Ioan Eugen Man: *Târgu Mureș, istorie urbană din anul 1850 până la primul război mondial II*. Tg. Mureș, Editura Nico, 2009. p. 365. fig. 279.

Csupán április elsején terjeszti elő a Színpartoló Egylet ülésén az elnöklő Bernády György a BM színházépítést jóváhagyó okmányát. Vagyis törvényesen eléri a miniszteri jóváhagyás árnyékában (azt, amit már mindenki tud), hogy a jámbor egylet vagyonát a polgármester rendelkezésre bocsátja, ennek fejében viszont 1909-ig fel kell épülnie az összegből a színháznak. Ellenkező esetben az egylet visszakapja kölcsönadott 400 ezer koronáját. A színház helye nem kerül szóba. A pénz átutalása megtörténik.⁶¹

Innentől kezdve inkább a hallgatást, mintsem a színházügy buzgását lehet észlelni a sajtóban. Csak a nyári uborkaszezonban kerül elő újra a téma. Ekkor a *Székely Ellenzék* jól értesültségét fittogtatva állítja, hogy a színház helye még mindig bizonytalan. Két helyszín jöhet komolyan szóba: vagy a főtér nemrégén szabaddá tett déli kijárata (Deák Ferenc tér), az egykori sétatér végződése (emellett szól központi helye, a város forgalma errefelé terelődik, szép dísz lenne a városközpontnak egy impozáns színház) vagy pedig az Apaffi tér, amit az a tradíció erősít, hogy száz évvel korábban ott a Vármellékén működött a város első deszkaszínháza. (Ezt még dr. Molnár Gábor, a várostörténet fáradhatatlan kutatója derítette ki.) A lényeg: épüljön meg végre a színház!⁶²

Ennek kapcsán újabb ötletadó kapcsolódik be a színház lassan tengeri kígyóvá növekvő dolgába. Staibl Andor mérnök szerint felépülhetne a színház a régi tanácssháza helyén és néhány szomszédos telek bevonásával, a főtér keleti oldalán, a Plébánia templom szomszédságában. Mellette bérházat is építhetne a város, melynek jövedelme a színház fenntartását szolgálná. Az épület (kelet–nyugat tájolású) két homlokzata a főtérre és az Eötvös (ma Vásár) utcára nézne. Söröző és kávéház is lenne az épület földszintjén. Ugyanakkor Staibl semmit sem említ a már létező és elfogadott Komor–Jakab-féle színházi épülettervről.⁶³ (Vagy nem tud róla, vagy szándékosan elhallgatja. Vásárhelyi ember, de Budapesten él már régóta.)

Szeptember 5-én, valószínűleg a tervezők sugalmazására, a város megvásárolja a Klastrom utca sarkán álló Kiss Károly-féle telket 32 ezer koronáért a színházépület céljaira.⁶⁴ Ezek szerint az ezzel szomszédos Mészáros-telek kevés teret enged az épület kibontakozásához, nem len-

⁶¹ *Székely Ellenzék*, 9. évf., 1906., 76. sz.

⁶² *Székely Ellenzék*, 9. évf., 1906., 149.sz. (július 3.)

⁶³ *Székely Lapok*, 36. évf., 1906. 171.sz. (július 27.)

⁶⁴ *Székely Lapok*, 36. évf., 1906. 203.sz.

ne az épületnek perspektívája („luftja”), sokat veszítene impozáns középületi látványából. Szinte pontosan egy évre rá (1907-ben) Komor és Jakab 6000 korona előleget kér a színház terveinek átdolgozására.⁶⁵ A kért összeget a közgyűlés meg is szavazza, de a sajtó a kiszivárogtatott hírekre alapozva azt is megírja, hogy a színház végleges helye még most sincs rögzítve.⁶⁶ Az iram láthatóan lelassult, a tervezőiroda sem siet, van ugyanis elég megrendelésük, lassan-lassan felkapottá válik a tervezőpáros, főleg a vidéki nagyobb városokban, pl. Szabadkán.

Időközben felmerül egy nyári színház létesítésének gondolata is. Nem a városi mérnökök vagy a polgármesterben képződik meg az ötlet, hanem egy színigazgatóban, akinek roppant fontos lenne egzisztenciális szempontból, hogy egész éven át bevételhez jusson a társulat. Még csak hideg januári szelek sűvöltenek a székely főváros utcáin 1907-ben, midőn Heves Béla színigazgató azt tervezi, hogy egy nyári színházat épít az Iskola utcai ún. neológ zsinagóga háta mögött elterülő térségben, a Bissingen-udvarba, amely azután a város tulajdonába menne át.⁶⁷ Mondjam, ne mondjam: a hivatalosság részéről nem találkozik kimondott lelkesedéssel a terv, tehát felengedett léggömbként lebeg a valóság felett évekig. Májusra ugyanis kiderül, hogy nem valósulhat meg a Bissingen-udvarba tervezett nyári színház a tetemes költségek miatt.⁶⁸

A városháza elkészült, de a színház dolga újabb halasztást szenved. Október 18-án a thb közönsége, beleértve az ellenzékét is, egyetlen pissenés nélkül tudomásul veszi, hogy a színház csak azután épülhet meg, ha már befejeződnek a csatornázási (vízvezetési) munkálatok. 1908 január 15-én a polgármester a bevett, sőt elvárt gyakorlat szerint újabb és hosszabb programadó beszédben ismerteti városfejlesztési elképzeléseit, az eredmények felsorolását sem mulasztja el. De megerősítést nyer az a korábbi ütemterv, mely szerint, bár a színház felépítésére 380 ezer korona áll a város rendelkezésére, mégis előbb a vízvezeték- és a csatornahálózatot kell kiépíteni. Csak azután kerülhet sor a régóta esedékes feladat megoldására. Ja, és sürgősen találni kell egy megfelelő(bb) helyszínt, ugyanis ahhoz kell majd alkalmazkodniuk a pesti mérnök uraknak.⁶⁹

Jól benne járunk már a tavaszban (április 6.), amikor a thb 12 tagú bizottságot alakít, és ennek feladatául adja, hogy végre találja meg a legideálisabb elhelyezést Thália hajléka számára.⁷⁰ Lépjen végre Vásárhely is a kőszínház városok sorába. Úgy tűnik, egész évben lázas (nem) keresés folyik. Ugyanis decemberig nem történik semmi érdemleges az ügyben. A *Székely Lapok* szokás szerint füstölög, azt írja, hogy a most induló színházi idényben annyi volt a bérletigénylés, amennyi páholy nincs is a Transylvánia színháztermében. Páholy nélkül maradtak az előkelő családok, de bezeg kapott páholyt a hotel tulajdonosa, Ugron Gábor és Bernády is, akik a lap szerint a legfőbb hátráltatói az állandó színház megépültének városunkban.⁷¹

Mintegy köztes megoldásként a helyzetre Bernády a december 10-i közgyűlésen indítványt terjeszt be egy nyári színház építéséről, amelynek helyszínét egy, a tanács tagjaiból alakult bizottság (Fenyvesi Soma, Bürger Albert, Szakáts Péter, Tauszik B. Hugó, Gáspár Antal, Kelemen Ádám) állapítja meg. A színház 50-60 ezer koronából megépíthető. Bérleti díja 4000 korona lesz. Az építkezéshez a tervek szerint már tavasszal hozzáfognak. Ekkor ismét felmerül a színház elhelyezésénél a főtér, ill. a városháza mögötti kihasználatlan üres térség, amelyen még ott állnak az építők barakkjai. (A napirendi pont előzménye, hogy a közkedvelt Szilágyi Dezső színigazgató Bernádyhoz kérést nyújtott be azzal indokkal, hogy Torda és Dés kilépett az erdélyi színikerületből, így a június–augusztust is városunkban fogja tölteni, minek okán kilencven előadást ígér

⁶⁵ *Székely Ellenzék*, 1907., 10.évf., 205. sz.

⁶⁶ *Székely Lapok*, 1907., 37. évf., 207. sz.; *Székely Ellenzék*, 1907., 10.évf., 207. sz.

⁶⁷ *Székely Lapok*, 1907., 37. évf., 25. sz.

⁶⁸ *Székely Ellenzék*, 1907. 10. évf., 116. sz.

⁶⁹ *Székely Ellenzék*, 1908., 11. évf., 15–24., 26. sz.

⁷⁰ *Székely Lapok*, 1908., 38. évf., 77. sz.; *Székely Ellenzék*, 1908. 11. évf., 77. sz.

⁷¹ *Székely Lapok*, 1908., 38. évf., 207. sz.

cserében.)⁷² December végén újabb közgyűlés, amelyen szóba kerül a nyári színház lokalizálása. A bizonytalanságra megoldásként Petry Zsigmond és Gáspár Antal nem a Széchenyi-parkot ajánlja, hanem a városháza szomszédságában álló Papp-féle telket. Ellenvetés: ez a telekvásár jóformán a teljes színházalapot felemésztene. A Széchenyi parkban viszont ingyenes telek áll az építető rendelkezésére, és így a színházépítés kb. 5-6 ezer koronából megúszható.⁷³

Ez a tapogatózás, helykeresés vezet rá végül is a döntéshozókat a „végleges” helyszín kiválasztására. A thb pénzügyi és gazdasági bizottsága, mely a legtöbb nagy fontosságú döntést előkészíti, 1909. január 26-án azt ajánlja a legközelebbi közgyűlésnek, hogy a városi színház épüljön fel a Széchenyi téren, egész pontosan a Bodor-kút helyén.⁷⁴ A korábbi telekvásárlási kísérletek után belátták, hogy a vérszemet kapott telektulajdonosok csillagászati árai megfizethetetlenek a város számára. Inkább maradnak a főtéri helyszínnél.⁷⁵ Január 29-én a thb közgyűlésén szavazásra kerül sor, a színház elhelyezését csupán nyolc tanácsstag (többek között Petry Zsigmond, Bedő Sándor, Gáspár Antal, Szász Albert) kifogásolta, többségi döntés alapján elfogadták, hogy a Bodor-kút helyére kerüljön a színházépület. Az építkezés kb 500-600 ezer koronába fog kerülni, a színházi alapnak azonban csak 380 ezer korona áll rendelkezésére. A többit államsegélyből vagy banki kölcsönből kell fedezni. 1911-ig kellene elkészülnie.⁷⁶ (Így is legalább 100 ezerrel kerül többe a késés miatt a korábbi árakhoz viszonyítva.)

A véghatározatba az ellenzők nem nyugszanak bele, hanem február 7-re népgyűlést hirdetnek a Központi Szállóban. A zsúfolásig megtelt terem előtt Petry Zsigmond ismerteti a gyűlés célját: hol is álljon a színház épülete. A népgyűlés összehívója a Függetlenségi Pártkör, melynek a mézsárosmester és városi tanácsstag az elnöke. Petry bejelenti, hogy nem ért egyet a főtéri helyválasztással, ugyanis ezáltal az iparosok kiszorulnak vásártérről, illetve „az imádságos Kossuth-szobrot” valami méltatlan helyre fogják áthelyezni. Ezért határozati javaslatot terjeszt elő, de a pokoli zaj, az egymásnak ellentmondó bekiabálások elnyomják a hangját, senki semmit sem ért. Szakáts Sz. Péter kamarai titkár a főtéri helyszín mellett kardoskodik, akácsak Gáspár Antal és Kováts Elek újságíró-tűzoltóparancsnok. Mindenki folyton határozati javaslatokkal rukkol elő, amit lehurrognak, megéjleneznek, de eredmény nincs. Bernády is jelen van a gyűlésen. Bölcsen hallgat, figyel, a végén szól csak hozzá. Megvédi a főtéri elhelyezést, a színház helyének ingyenességével érvel, kijelenti, hogy a főtéri iparosok piaci helyeinek kitelepítéséről szó sincs, az árusok kedvéért aszfaltozták le a minap az egész Széchenyi teret. A Kossuth-szobor más, méltó helyet kap. Egyéb elhelyezés esetén növekednének a pótagók. A gyűlés bármiféle határozat nélkül oszlik fel. Bernády beszédében ravasz fordulattal azt akarja a polgárság tudtára adni, hogy a színház helyének meglelése fontos, hiszen szó sincs itt személyi ellentétről Petry és közte, mindketten a város polgárságának érdekében kampányolnak. Meg kell várni a BM döntését a színház dolgában.⁷⁷ A döntés megsürgetése egyaránt fontos a polgármesternek és Petrynek is. Mindketten külön-külön egy nap különbséggel vonatra ülnek, és Budapesten teszik tiszteletüket

⁷² *Székely Lapok*, 1908., 38. évf., 213. sz.; *Székely Ellenzék*, 1908. 8. évf., 232. sz., *Vásárhelyi Napló*, 1908. 1. évf., 17. sz.

⁷³ *Székely Lapok*, 1908., 38.évf., 220. sz.

⁷⁴ *Időtár* III.124. A kút állapota-állaga évek óta leromlott, vize egyre inkább ihatatlanná vált. Már csak a városi fiatalság, cselédség, katonaság találkozóhelyeként frekvenciált. Közel félszázada nem zenél. A környék rendezése megkívánja, hogy a kút lebontása mellett a Kossuth-szobrot is helyezzék át innen. A Kossuth-szobor-bizottság, a városi Függetlenségi Párt is végül beleegyezik, hogy az emlékmű átkerüljön az új városháza elé. A kút műemléki jellege nem akadály. Bernády és kortársai a 19. századi építményeket, sőt a leromlott várat sem tekintik megőrzésre érdemesnek!

⁷⁵ *Székely Lapok*, 1909., 39. évf., 14. sz.

⁷⁶ *Székely Lapok*, 1909., 39. évf., 16. sz., *Székely Ellenzék*, 1909. 12. évf., 17. sz., *Vásárhelyi Napló*, 1909., 2. évf., 17. sz.

⁷⁷ *Székely Ellenzék*, 1909. 12. évf., 22. sz.

a kormányközeli hivatalokban.⁷⁸ Kossuth Ferenc miniszter, Lajos nagyobbik fia, március 11-i levelében beleegyezik abba, hogy a Kossuth-szobrot a főtérről a városháza elé költöztessék a színházépítés okán. (Bernády erről március 3-án tájékoztatta a kereskedelmi minisztert, és kérte elvi beleegyezését.) Ezzel tehát meghiúsult – véli a sajtó – Petry Zsigmondék törekedése, amely a szobrot elmozdíthatatlanná kívánta nyilvánítani.⁷⁹ (Nem Bernádyn s nem a jó hentesmesteren múltott, hogy tíz évvel később elmozdították mások...) Csak október 20-án a thb rövid másfél órás közgyűlésén olvassák fel azt minisztériumi határozatot, mellyel a BM jóváhagyja színház a főtéri elhelyezését a Bodor-kút és a Kossuth-szobor közötti térségben, és megadja az építési engedélyt. (Ekkor már félmillió korona áll elvben a színházépítés rendelkezésére, de hamarosan egy nagyobb szabású terv miatt az elméleti lehetőség még inkább légiesül. Kell a pénz a Közművelődési Palotára.) A színháztervek régóta készen állnak, a sokszor átdolgozott Komor- és Jakab-féle elképzelés a városháza irattárában hever.⁸⁰

1911-ig nem történik semmi említésre méltó. A csatározások lezajlottak, a Bodor-kutat lebontották, építőanyagát árverésen értékesítették. 1910. április 26-án Erődsy Sándor főispáni beiktatáskor újra előkerül a színházépítés ügye – a főhivatalnok a legfontosabb városi teendők között említi, a kórházzal együtt. (Végül mindkettő elmarad.) Novemberben a sajtó sorra veszi az 1912-es év építési feladatait. Az épülő Közművelődési Palota mellett ott van mindenekelőtt a színház. A városházáról olyan híreket szerzett a sajtó, miszerint májusban nekifognak az építésnek, és 1913 őszére készen is áll a teátrum. Erről bővebb felvilágosítást vár a közönség, amivel a tanács adósa marad. A színház építése miatt a főtérről a városháza elé fogják költöztetni a Kossuth- és a Bem-szobrot is. Az iskolaépítések sorát a felsőbb leányiskola egészíti ki, melynek munkálataihoz a színházzal egyszerre fognak hozzá.⁸¹ Senki nem emlékszik már az 1911-es végső határidőre, hát még az eredeti 1909-re...

Bernády 1912-ben a város főispánja lett, ami rangbeli emelkedést jelent. Azért rajta tartja kezét minden fontos városi mozzanaton, a polgármester feje fölött átnyúlva. Például már 1909-ben felmerült egy Petőfi-emlékmű felállítás a Görög-házzal szemben; arról az épületről van szó, amelyben 1849-ben Petőfi megszállt. Bernády több fővárosi művésszel is tárgyalt, végül Kallós Edével állapodott meg. A művész többször is járt Vásárhelyen a helyszín kiválasztása érdekében, több változatot is készített. A végleges megállapodás szerint az építendő színház jobb oldalán, a tér lezárásaként helyezik el a bronzreliefet a plébánia előtti kis háromszögű park közepén. Az emlékműhöz mellékalakok is csatlakoznak majd. A felavatás valószínűleg 1912 tavaszán lesz, tudta meg a sajtó.⁸²

Itt egy rövid kitérőt kell tennünk, ami sok mindent megvilágított e sorok írója előtt. 1907 június 4-i közgyűlésen a polgármester indítványt tesz egy közművelődési intézmény (kulturpalota) építésére, amivel a közgyűlés elvben egyet is ért. Ugyanezen a közgyűlésen emlékeznek meg arról, hogy Ferenc Józsefet éppen 40 éve koronázták Magyarország királyává. A jubileum alkalmából az uralkodó, illetve a magyar kormány több ajándékkal kedveskedik „a hálás nemzetnek”.⁸³ Bernády az újságokból értesül, hogy az országgyűlésben Apponyi Albert vallás- és közoktatási miniszter törvényjavaslatot terjesztett be, miszerint a koronázás 40 évfordulójának tiszteletére a nagyobb vidéki városok építsenek a közművelődésnek hajlékot. Pályázatot is hirdetnek,

⁷⁸ *Székely Ellenzék*, 1909. 12. évf., 31., 32. sz.

⁷⁹ *Székely Lapok*, 1909., 39. évf., 40. sz.

⁸⁰ *Székely Lapok*, 1909. 39. évf., 161. sz., *Székely Ellenzék*, 1909. 12. évf., 161. sz.

⁸¹ *Székely Napló*, 41. évf. 1911., 182. sz.

⁸² *Székely Napló*, 41. évf. 1911., 128. sz.

⁸³ *Székely Lapok*, 1907., 37. évf., 125. sz.

a nyertesek, a kiválasztottak komoly állami támogatásban részesülnek. Feltétel, hogy a közművelődési intézmény Ferenc József uralkodó nevét kell hogy viselje.⁸⁴

Augusztusban már tárgyalásokat folytatott egy kultúrpalota építése céljából a városunkban tartózkodó Szalay Imrével, Ugron Gábor főispán apósával és Fejérpataky Lászlóval, akik támogatásukról biztosították az ügyben a lobbizó polgármestert.⁸⁵ Néhány nappal később a *A Székely Ellenzék* tág teret szentel az építendő Kultúrpalotának. E szerint kb. 200 ezer korona költséggel készülő középületben helyet kap **egy 500 férőhelyes előadóterem és egy 120 személyre szabott kisebb terem** a közművelődés és a szabadegyetemek számára. Lesz az épületegyüttesben könyvtár, zenede és múzeumok is.⁸⁶ Bernády elnyeri a pályázaton a részvételi jogot, ezután kezdi el a szervezést-tervezést, felkéri az építészeket – Komort és Jakabot – a tervek elkészítésére, mintegy fájdalomdíjat nyújtva az eddig elmaradt színházépítésre. Az 1908. július 15-i utolsó tanácsulésen, melyet még a tanács a régi városházán tart, a város megkapja a vallás és közoktatásügyi miniszter jóváhagyását és támogatását a kultúrpalota építéséhez.⁸⁷ 1910 decemberére elkészülnek a palota tervei.⁸⁸ Innen kezdve a figyelem teljes egészében a közművelődési ház megvalósítására tevődik át. A színház ügye elakad.

Az 1912-es évben a város fejlődése megtorpan a gazdasági és pénzügyi válság miatt, mely az egész országot sújtja. Az erőfeszítések a Kultúrpalota befejezésére koncentrálódnak, amit a következő évben át is adnak rendeltetésének. Ennek dacára a világháború előestéjén, május 18-án Hofbauer Aurél polgármester úgy vélekedik, hogy a színház építése még aktuális, és az elbai színikör helyett (amit az árvíz teljesen tönkretett) a közeljövőben megvalósul a városháza mögötti téren egy ideiglenes, fából és vastraverzekből készült nyári színikör a kultuskormányzat finanszírozásában. Az épület homlokzata a Ferenc József utcára fog nézni, átellenben a Közművelődési Palotával, és ezer néző befogadására lesz alkalmas. Tervezője Radó Sándor építész, kivitelezője a Ganz gyár és a Lenarduzzi cég, amelyek amúgy is városban építkeznek. Erre a városi mérnök olyan javaslattal él, hogy azt inkább betonból kellene megépíteni és úgy állandósítani. A javaslattevő előtt a kolozsvári sétatéri színikör példája áll. De a városvezetés elveti, mert a betonváltozat túl költségigényes.⁸⁹

Bár beszámolóink során érintettünk két fellángolást is, 1905-ben és 1909-ben a színház megvalósítására tett erőfeszítések során, Thália saját hajlékának építése több okból is elmaradt. A gazdasági válság, a pénzügyi kedvezőtlen mozgások, illetve a színházépítési alap ide-oda tologatása, más irányú felhasználása – tulajdonképpen pozitív mozgás volt, hiszen hasznos intézmények megvalósításába épült be, ha a végeredmény, az urbanizáció haladása, a város modernizációjának magaslatáról tekintünk a tényekre –, ugyanakkor azonban az a tény, hogy a Kultúrpalota felépült, Bernádyt mintegy felmentette attól a közvetlen kötelességtől, hogy kőszínházat építsen szeretett városának ígéretei és tervei szerint. A többfunkciós palota koncertterem, előadások színhelye, könyvtár, múzeum, zeneiskola, képtár – sokkal jobban és „hivatásszerűbben” kielégítheti a városlakók, a színházrajongók és társulatok igényét, mint az ősrégi Apolló vagy a sokszor átalakított, folytonosan javításra szoruló és egyáltalán nem biztonságos (tűzveszély, elavult elektromos hálózat, statikai gondok, repedések) Transylvánia terme. A világháború pedig egyáltalán nem kedvezett a színházépítésnek, a Monarchia szétesése, az új imperium pedig a továbbiakban is légvárrá üresítette a kőszínház marosvásárhelyi építményét.

„A színházasdi végére az I. világháború tesz pontot.”

⁸⁴ *Székely Lapok*, 1907., 37. évf., 127. sz.; *Székely Ellenzék*, 1907. 10. évf., 127. sz.; *Időtár* V/2. 110.

⁸⁵ *Székely Ellenzék*, 1907., 10.évf., 180. sz.

⁸⁶ *Székely Ellenzék*, 1907., 10.évf., 182. sz.

⁸⁷ *Székely Ellenzék*, 1908. 8. évf., 149. sz.

⁸⁸ *Időtár* V/2. 119.

⁸⁹ *Időtár* V/2. 152–153., 157.

Valószínűleg ezzel a mondattal fejeztem volna be hosszúra nyúlt beszámolómat, ha nem figyelmeztet Ungvári Zrínyi Ildikó egy eddig teljesen figyelmen kívül hagyott forrásra: Marosi Ildikó egy 2004-es dokumentumközlésére, amelyből kiderült, hogy Bernády igyekezett állni ígését 1913–1915-ben, a Kultúrpalota befejezését követően.⁹⁰ A színház elhelyezése ekkor lett volna városrendészeti szempontból a legideálisabb. Ugyanis a városháza és Ferenc József Közművelődési Palota alkotta teret jobb oldalról, ha úgy tetszik, dél felől a színház épülete zárta volna le. Ezt bizonyítja levelezés az építészekkel, költségelszámolásaik, a vásárhelyi levéltárban található építésdokumentáció. Bernády megválása a főispáni hivataltól (1917) még inkább jelzi a vállalkozás végét.

Amiben viszont e sorok írójának sajnos igaza lett: a négyéves első világháború tényleg eltörölt minden további színházépítési kedvet, akaratot, tervezetést.

⁹⁰ <https://epa.oszk.hu/00400/00458/00082/2004honap10cikk752.htm> (Letöltés 2021. 02. 16.)

Ungvári Zrínyi Ildikó

A MOSOLY ORSZÁGÁNAK PILLANATA

Hatalom és intézményes modellek a Székely Színház indulásakor

A mosoly pillanata

A második világháború után Erdélyben újraépülő világot így festik Csiky András kesernyészavai:

„Kinyílt minden, képletesen szólva egy nagy kapu volt egész Kolozsvár is például, hogy ömöljön be mindenki, és tanuljon, még fogkrémet is adtak. Mindent kaptunk, amikor a színházhoz kerültünk, ha például, netalán nekem nem lett volna nadrágom, akkor felöltöztetnek, még festéket is adnak, hogy kenjem ki magam, csak csináljam jól a munkámat. Hát ki gondolta volna, hogy ennek borzasztó nagy ára lesz, mert olyan rendszer születik, amely egyrészt így nyúl alá, mesébe illően ételt, fekhelyet, intézetet, tanári kart, ösztöndíjat ad, ha egy kicsit jobban tanul az ember, és aztán egyszer csak azt fogja mondani, hogy akkor viszont most azt játszod, amit én mondom.”¹

Csiky az 1946-ban újonnan alapított kolozsvári Magyar Zenekonzervatórium első évfolyamára járt, és saját tapasztalatából tudta, hogyan alakult ekkoriban maga a színészképző intézmény, a színház és más kulturális intézmények is. A felidézett emlékekben nyilvánvaló a témához való ambivalens viszonyulás: míg az új hatalom biopolitikus praktikussággal gondoskodott az életről, ellátta a tanulni és dolgozni akarókat („hogy ömöljön be mindenki, és tanuljon”, „csak csináljam jól a munkámat”), utólagos többlettudással értelmezve, ugyanez a mesébe illő, test és szellem fölött gondoskodó hatalom kebelezi be és gyűri le az embert, fosztja meg szabad akaratától. E két állapot között pedig rengeteg stáció és variáció van, hiszen, ha csak az idézetnél maradunk, a „hatalom” nemcsak anyagi életfeltételeket biztosít, a fogpasztától a sminkfestékig, hanem intézményes szervezeti formákat, oktatási rendszert nyújt az embereknek – mindez segítségképpen a felemelkedéshez, ahogy az „így nyúl alá” kifejezés sejteti, és az is kiderül, hogy ez egy prakticista viszony: a dolgoknak ára van. Mindazonáltal nem téveszthető szem elől a jóhiszeműség és bizalom, amely ebben a szövegben is, valamint az első időszak aktorainak a visszaemlékezéseiben is megjelenik.

¹ Köllő Katalin: *Csiky András. Életinterjú.* Kolozsvár, Komp-Press, 2008. 36. Jelen tanulmány az MTA Domus Hungarica ösztöndíjának támogatásával készült.

Nyilvánvaló, hogy sokkal bonyolultabb helyzetről van szó, mint egyszerűen a hatalom és a legyűrt vagy kordában tartott tömegek (és értelmiségi) esete. Mint azt az 50-es évek nagyobb részét értelmiségi szereplőinek vallomásából tudjuk, az új rendszer egalitáriánus elveihez nem volt nehéz csatlakozni, tehát ebbe a kezdetben kialakuló hatalmi szerkezetbe nem alávettettként, hanem a komunitárius eszmék aktív képviselőjeként léptek be, „egyszerre voltak rajongói, működtetői és anyagi haszonélvezői egy őket integrálni és megbecsülni igyekvő rendszernek”, amint Stefano Bottoni megfogalmazza.² Másrészt viszont a '45 utáni helyzet sem volt ideológiai-hatalmi szempontból tiszta, és ebben a forrongó-alakuló világban, amelyhez nagyon sokan hozzáadták az életüket, tevékenységüket, érthető módon részt lehetett vállalni a hatalomból, amely a „mi hatalmunk” szintagma formájában igenis elfogadható volt. Mint Foucault mondja: az egyén, a szubjektum „[...] nem szemben áll a hatalommal, hanem annak egyik első effektusa.”³ Foucault szerint a hatalom erőviszonyok összessége – ezen erőviszonyok alakulásának és a velük való gazdálkodásnak az alávettetjéiként és felelőseiként kell tekintenünk a korszak szereplőire és helyzeteikre. A politikai hatalom látható formái mellett és sokszor annak képviselői ellenében vagy annak képviselőiként is, a hatalomátvétel után még jó ideig voltak reális alternatívák, valós döntési helyzetek és olyan fajta, De Certeau-i értelemben vett taktikázások, amelyek cselekvési hatalommal ruházták fel azokat, akik a köz érdekében akartak tevékenykedni.⁴ Az viszont, hogy ezt a politikai hatalom ellenében vagy azt részben megtestesítve kellett kibontakoztatni, ahhoz a foucault-i gondolathoz kanyarít vissza, miszerint a szubjektum: a hatalom effektusa. Foucault hatalomfelfogásának lényege pedig az, hogy a hatalom nem masszív, homogén egység, hanem mozgásban van, körbejár, láncolatokban funkcionál, hálózatok formájában működik.⁵ Mivel azt tartja, hogy a hatalom „az egyéneken keresztül árad szét”,⁶ érthető, hogy felfogásában nem a szembenállást kell témává tenni.⁷ A hatalmat tehát egyrészt a gyakorlatban, másrészt az őt megnyilvánító, őt közvetítő szubjektumok létrejöttének folyamatában kell vizsgálnunk. Ebben a gyors változásokkal terhes időszakban pedig széles terepe van annak a tevékenységnek, amelyet a fent említett De Certeau lokális taktikázásnak, cselnek, trükközésnek, tapogózásnak, rögtönzésnek nevez a mindennapok terepén. A szerző azokról a helyzetekről ír, amikor a cselekvő nem rendelkezik saját támaszponttal, ezért „folyton játékban kell lennie az eseményekkel, hogy alkalmakká alakítsa őket”.⁸

² Bottoni azzal folytatja gondolatmenetét, hogy „...ugyanakkor, nemzetiségi mivoltuk miatt sohasem válhattak szerves részévé a hatalomnak és a román államépítésnek. Az erdélyi magyar értelmiséget, noha a kommunista párt hatalomgyakorlási jog nélküli hatalmi tényezőnek tekintette, az állambiztonsági szervek 1956-tól kezdve szigorú megfigyelés alatt tartották.” Bottoni: A hatalom értelmisége – az értelmiség hatalma. A Földes László-ügy. In: *Korall*. 18. szám. 113. Bottoni érveléséhez hozzáfűzzük, hogy a magyar értelmiségieknek a román hatalomból és államépítésből való kizárása kezdetben nem ilyen evidens, csak apró jeleit látjuk annak, hogy a magyarságot másképpen kezelik (pl. sokkal több román színház kap állami támogatást, Erdélyben pedig csak a kolozsvári, vagy a magyaroknak csak 3 színházat engedélyeznek, stb.). Hogy mit jelent ekkor a hatalom szerves részévé válni, azt az e tanulmányban használt hatalomfelfogás fényében tárgyaljuk.

³ Michel Foucault: A hatalom mikrofizikája. Fordította Kicsák Lóránt. In: *Uő: Nyelv a végtelenhez*. Latin Betűk, Debrecen, 1999.

⁴ Itt meg kell jegyeznünk, hogy De Certeau fejtegetései a 20. századi fogyasztói társadalom világára vonatkoznak, ahol a patch-work éleltapasztalatokban léteznek cselekvési lehetőségek, és ezeket a szerző művészetnek tekint. (Michel de Certeau: *A cselekvés művészete*. Fordította Seregi Tamás. Kijárat, Budapest, 2010.) Az általa leírt eljárások, cselek és taktikák átvihetőek, illetve alkalmazhatók a kelet-európai (jelen esetben a romániai) diktatórikus rendszerek félhivatalos ügyintézőseire és rejtett ellenállási formáira – néhány esetben persze különbséget kell tenni a két időszak között.

⁵ Foucault: i. m. 322–323.

⁶ Uo. 323.

⁷ Uo. 323.

⁸ De Certeau: i. m. 19., különösen *A gyakorlatvégezők taktikái* c. fejezet (17–23.)

D A L

Énekli: **LORÁNT GYÖRGY.**

Vágyom egy nő után,
Egy nő után kerget a vágy!
Vágyom a két kezét, fehér kezét,
Mely олған лағы,
Vágyom a mozdulatát,
Amely a véremen hullámzik át,
Vágyom szavát, azt a büvölet,
Vágyom uinná és imádom őt!
Amikor nincs mellettem,
Valahogy béna lettem,
Valahogy csak benne élek,
Az én testemben ő a lélek,
Oly szép, oly szép!
Virágok nyílnak, amerre csak lép,
Oh, az a piros száj,
Az a két csoda váli,
Oh, az a hang milyen gyönyörűn muzsikál,
Vágyom egy nő után stb.

KETTŐS

Éneklik: *Egressy Magda és Kovács Dezső.*

Ne félj, ne félj bolond a szívem
Ugyis tudod már,
Hogy egy nagyon csinos leány
Ugyis lerát vár,
Vidággan beszél a tény
A sok beszéd kár,
Mert ahol van egy leány,
Még egy leány is az egy pár.

HETI MŰSOR:

1946. március 10-én vasárnap este
7 1/2 órákor: **A mosoly országa.**
Bérlét: A) 1. szám. Sorozatszám: 1.
1946. március 11-én, hétfőn este
7 1/2 órákor: **A mosoly országa.**
Bérlét: B) 1. szám. Sorozatszám: 2.
1946. március 12-én kedd d. e. 10.
órákor: **A mosoly országa.** Iljuszági
előadás. Sorozatszám: 3. Jegyeket
a pénztár nem árusít.
1946. március 12-én kedd este 8
órákor: **A Bukaresti Nemzeti
Színház vendégjátéka.**
1946. március 13-án szerda este 7 1/2
órákor: **A mosoly országa.** Bérlét:
C) 1. szám. Sorozatszám: 4.
1946. március 14-én csütörtök este

7 1/2 órákor: **A mosoly országa.**
Munkás előadás. Jegyeket a pénztár
nem árusít. Sorozatszám: 5.
1946. március 15-én péntek este 7 1/2
órákor: **A mosoly országa.** Bérlét:
D) 1. szám. Sorozatszám: 6.
1946. március 16-án szombat d. u.
3 órákor: **A mosoly országa.** Il-
jusági előadás. Jegyeket a pénztár
nem árusít. Sorozatszám: 7.
1946. március 17-én vasárnap d. u.
3 órákor: **A mosoly országa.** Ren-
des esti helyiárak. Sorozatszám: 8.
1946. március 17-én vasárnap este
7 1/2 órákor: **A mosoly országa.**
Bérlétszínét. Sorozatszám: 9.

UNGVARI ANDOR és BARTHA KAROLY KÖNYVNYOMDA, Marosvásárhely. Telefon: 526.

**SZÉKELY
SZÍNHÁZ MŰSORA**

KOVÁTS IRÉN

LORÁNT GYÖRGY

473

A Székely Színház első műsorfüzete (forrás: a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Reklám-, Dokumentációs és Kutatási Osztálya).

Ennek szellemében vizsgálom a marosvásárhelyi állandó színház alapítását, és annak sajtó-környezetét, a színház intézményes szerkezetét, az első bemutatót 1946. március 10-én: *A mosoly országa* c. operett előadását és annak körülményeit, valamint az első teljes évaddal kezdődő két évet, egészen az 1948-as államosításig. Feltételezésem szerint ekkor alakulnak ki azok az egyre differenciálódó, az intézmény jellegével együtt finomodó hatalmi mikrostruktúrák, amelyek az intézményt alkotják-körülveszik, és amelyek később leválnak az őket képviselő, eleinte elkötelezett csapatról, hogy bármilyen hatalom kiszolgáló eszközévé tudjanak válni, amint azt a 20. század története már bizonyította. A hatalmi szerkezetek alakulását a korabeli nyilvánosság, illetve nyilvánosságok terepén igyekszem tetten érni: egyrészt a sajtónyilvánosság elérhető anyagából, amely ekkoriban igen vegyes beszédet tartalmaz, és kezdetben a demokratikus elvek szerint valóban agonális is, vitatni az alakuló színház és módszereinek sorsát. Az így feltárt kontextusból alkotható valamelyes kép a színházi előadás köré épülő (reprezentatív) nyilvánosságról,⁹ amelynek a passzív, nézői oldala meglehetősen nehezen vizsgálható – azonban magának a reprezentációnak, a színházi alkotásnak a kidolgozott felülete sem kutatható jobban, ha nincsenek felvételek, fotók.¹⁰ Másrészt a színház belső nyilvánosságát igyekszem szemrevételezni, a fellelhető források függvényében: itt finom elemzésekre van szükség, annak vizsgálatára, hogy a hatalom

⁹ Reprezentatív nyilvánosságnak nevezi Habermas a kommunikációs szempontból aszimmetrikus nyilvánosságot, ahol, mint pl. a feudális nyilvánosság esetében, a hatalom felmutatja magát a tömeg előtt – itt nem lehetséges a polgári nyilvánosságra jellemző kétoldalú dialógus. Vö. Jürgen Habermas: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása.* Ford. Endreffy Zoltán. Századvég-Gondolat, Budapest, 1993.

¹⁰ Az első előadásokról nincsenek fotók a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház archívumaiban, azaz a Reklám-, Dokumentációs és Kutatási Osztályon.

hogyan feszkelődik be adott helyzetekbe egy olyan terepen, amelynek nagyon kevés verbálisan rögzített nyoma van, hiszen alapvetően testi és térbeli kommunikációban történik, ugyanakkor pedig belső, sok esetben bizalmas közegben. Látható része a próbatábla, kevéssé látható része a próbafolyamat és színpad, valamint az öltöző. Az intézmények mindig is meghatározzák, hogy kinek a számára nyitottak, kit zárnak ki az intézményes terekből, és értelemszerűen kik juthatnak szóhoz, milyen információt juttathatnak be a belső és külső nyilvánosságba. További kérdés, hogy mennyire dialogikus, illetve mennyire agonális ez a tér és szellemiség? Elemzéseimben arra szeretnék fókuszálni, hogy hogyan jönnek létre azok az intézményes formák, amelyek mind a mai napig szinte korlátlan hatalmat és visszaélési lehetőséget adnak az őket működtető rendező-igazgatónak, amint azt a manapság több helyen kirobant színházi botrányok mutatják. Ebből a szempontból is tanulságos, hogy hogyan, milyen szemléleti talajon, milyen mintákat követve épült fel a Székely Színház, hogyan alapozta meg az intézmény működését Kemény János és Tompa Miklós, valamint hogy milyen nyereségekkel és veszteségekkel járt az a szemlélet- és szerkezetváltás, amely során a Vásárhelyen újonnan alakult, operettet játszó színház rövid idő alatt realista színházi intézménnyé, Erdély legjobb magyar színházává avanszált.

Hosszas intézményalapítás – Kezdeti státuszok, hatalmi szerkezetek, fogalmak

Mivel a marosvásárhelyi színház alapítása a 19–20. század történelmében vég nélkülinek tűnő vajúrást jelentett, a háború alatt pedig eléggé elhidegült a város és a színház kapcsolata (a turnézó társulatok eleinte nem kaptak játékgengedélyt, mivel a színház számára alkalmas játszóhelyek éppen mozikként voltak nyilvántartva, majd az 1942-es kormányrendelet nem a Vásárhelyen már ismert és kedvelt Battyán-társulatnak adott koncessziót, hanem Thuróczy Gyulának) kecsegtető fejleménynek számított 1945-ben a színház megalapításának konkrét terve.

A front elvonulása után nagyon hamar elkezdődött a tervek szövögetése és az átszervezés, ezáltal pedig, a politikai hatalomért folytatott küzdelem szomszédságában, beindult az intézményi és kulturális hatalom felosztásának folyamata is. A szovjet hatalomátvétellel kezdődő időszakban egyre-másra létesülnek (vagy újjászületnek) a magyarság demokratikus intézményei, ezek tetemes része azonban az 1947 februárjában megkötött párizsi békeszerződés után rendre átalakul, megszűnik, beolvad, és megszületnek a magyar kisebbségre nézve korlátozó intézkedések.¹¹ Ebben az ívben kell elgondolnunk a vásárhelyi Székely Színház intézményének létrejöttét, hatalmi szerkezetének és pozícióinak alakulását, esztétikai-formanyelvi váltását.

Az 1944 októberében létrejött MNSZ (Magyar Nép Szövetség)¹² tevékeny tagjai a magyar kultúra ügyei közt a színház ügyét is szervezni kezdik. Aktív szerepet vállalnak a helyi Szabad Szó újságírói: Pittner Olivér felelős szerkesztő, valamint Polgár István és Horváth Dénes. Gyorsan felveszik a kapcsolatot a kolozsvári értelmiséggel és a frissen alakuló politikai-érdekképviseleti szervezetekkel. Horváth, a lap vásárhelyi munkatársa már 1945. április elején arról ír a sajtóban, hogy Kolozsváron Tompa Miklóssal beszélgetett a leendő marosvásárhelyi színházról (ekkor Kemény János még nem érkezett haza Erdélybe), és idézi is Tompa beszélgetésben elhangzott szavait: „Itt hallottam azonban Kolozsváron egy tervet, mely nekem nagyon tetszik. *A magyar színházat közelebb kellene vinni a székelységhez, ahol az erdélyi magyar kultúra elpusztíthatatlan gyökerei*

¹¹ 1947 márciusától már rendszeresek a magyar értelmiséget és diákságot, egyházi személyiségeket érintő tömeges letartóztatások. Ezen a nyáron Nagy István, Balogh Edgár és más ideológusok kirohannak a könnyű műfaj, az operett, az „engedményes műsorpolitika” ellen, és általános tisztogatást hirdetnek. Vö. Nagy István: „Milyen tömegnevelést végzett a színház?” *Utunk*, 1947. augusztus 2., Balogh Edgár: Tisztító önvizsgálat ideje jött el. *Világosság*, 1947. július 17–18.

¹² Az 1934-ben alakult MADOSZ (Magyar Dolgozók Nép szövetsége) veszi fel a Magyar Dolgozók Nép Szövetsége nevet (MNSZ), és ezek után több demokratikus intézmény csatlakozik hozzá.

A mosoly országa

Regényes operett 3 felvonásban.

Leon Viktor szöveg-könyve nyomán írták:

Herzer Lajos és Löhner Frigyes. Fordította: Harsányi Zsolt. Zenéjét szer-
zette: Lehár Ferenc.

Vezényel: Tóth Sándor.

Rendező: Kováts Irén.

S Z E R E P L Ő K :

Lichtenfels gróf, tábor- szernagy	Barta Gábor
Liza, leánya	Kováts Irén
Pottenstein Hatfaludy Ferenc gróf főhdyg.	Kovács Dezső
Hardegné	B. Mátray Rózi
Szu-Csong herceg	Loránt György m. v.
Mi, a huga	Egressy Magda
Csang nagybátyja	Battyán Kálmán
Inas	Bedő Ferenc
Fu-Li, követségi titkár	Bakos Tamás
Tomi	Nagy Jolán
Vall	Cs. Aszalos Margit
Fini	Szabó Ági
Franci	Mátis Ica
Főeunuch	Bérczi Mihály
Kínai tiszt	Oltván István

A kínai táncot táncolják: Domby Imre, Szabó Ági, Nagy Jolán, Cs.
Aszalos Margit, Naphegyi Anna, Fábian Béla és Bakos Tamás.

A táncok koreográfiáját tervezte és betanította: Domby Imre balettmester.

Az énekszámokat betanította: Sz. Berger Ducl.

Színpad, díszlet és jelmeztervező: Háy Lajos.

Diszleteket festette: Szabó Árpád.

Világítás: Füzessy István.

A mosoly országa műsorfüzete (forrás: a Marosvásárhelyi Nem-
zeti Színház Reklám-, Dokumentációs és Kutatási Osztálya)

vannak. Marosvásárhelyen lehetne újból megszervezni [...]”¹³ Horváth Dénes Pittner megbízásából tárgyalt Kolozsváron Tompával (amint az egy másik szövegből kiderül¹⁴). Horváth cikkének, Tompa idézett szavainak retorikája azt mutatja, hogy sürgető a felzárkózás, de még nem világos, hogy hogyan lehet helyesen tenni azt. Ugyanitt derül ki, hogy Tompa már tárgyalt Tamási Áronnal, aki megcsómlótt a nagyvárosi élettől, és örömmel elvállalná a marosvásárhelyi színház vezetését¹⁵ (ez a forgatókönyv huszárvágás lenne ahhoz, hogy a kolozsvári színház zűrzavaros ügyeitől, vezetőitől elszakadjanak a tervezetők – Tamási személyéről azonban a továbbiakban több említés nem történik). A cikkíró számára fontos a művészek demokratikus voltának követelése és a fasiszta erőktől való elhatárolódás – de e pillanatban még nem egyértelmű, hogy kit hogyan kell megítélni ebben az újdonság helyzetben. A még Budapesten tartózkodó Kemény János (báró és ’40–44 közt kolozsvári színházigazgató) politikai „tisztasága” tehát még nem dőlhetett el az akkoriban bevezetett vagy éppen formálódó ellenőrző módszerekkel, de a cikkíró az idézett írásban egy publicisztikus

fordulattal („a kámforrá vált helikoni báró”) tőle is elhatárolódik, ugyanakkor óvatosan gyanúba keveri, a szó hatalma révén. A tényállások kiismerésének lehetetlensége napról napra bebizonyosodik, ám ennél fontosabb itt megfigyelni, hogy milyen sajtódiskurzus kezd alakulni, és hogyan, milyen politikai-emberi (hatalmi) helyzetek mentén.¹⁶

A Horváthot megbízó Pittner szervező tevékenységét jobban megismerhetjük egy sajtóbe-
számolóból: elkötelezettsége és illegális múltja révén kolozsvári demokratákkal, volt kommu-
nistaikkal veszi fel a kapcsolatot egy hosszabb kolozsvári tartózkodás alkalmával, és az általa
elindított Salamon Ernő Athenaeum képviselőjében tárgyal a Józsa Béla Athenaeummal, vala-
mint az újonnan alakult írószövetség íróival, hogy kapcsolati hálót alakítson a színház ügye köré.
Az írókkal való találkozásán felkéri Szentimrei Jenőt, hogy jöjjön Marosvásárhelyre, vezesse a szel-
lemi életet. Továbbá Horváth Dénessel együtt a leendő színház támogatása ügyében felkeresik

¹³ Horváth Dénes: Állandó színházat Marosvásárhelyen! *Szabad Szó*, 1945. április 6., 2.

¹⁴ Pittner Olivér kolozsvári újtjáról számol be egy újságcikkben, Polgár István kérdéseire válaszolva. Itt jelenti ki Pittner, hogy a színház ügyében „Horváth Dénes a közvetítőnk, aki Kolozsváron tartózkodik. Állandó kapcsolatot tart fenn Tompával [...]”. Polgár István: A mai Kolozsvár kulturális élete. Pittner Olivér tapasztalatairól beszél. II. *Szabad Szó* 1945. április 25. 3.

¹⁵ Horváth: i. m.

¹⁶ Kemény személyének megítélése akkor sem válik végleg egyértelművé, amikor hazatér (egy, a hagyatékában található marosvécsi orvosi igazolás szerint május 2-án már itthon van), és kiállja az igazoló bizottság próbáját, hiszen időnként fellángol a tisztogatás, a bűnösök keresése. Valamennyi bizottságot nyújt azonban, hogy átesik a purifikációs bizottság próbáin, lásd a 29. lábjegyzetet. A későbbiekben is megtörténik, hogy nem merik megnevezni a sajtóban, vagy nem szólaltatják meg, miközben a színházi emlékezet azt bizonyítja, hogy ő végezte a vásárhelyi színház szervezés oroszlánrészét, a színészek alkalmazását. (Ezúton köszönöm Vécsei Nagy Zoltánnak, hogy a Kemény-hagyaték irataival segített dokumentálni a munkámat.)

Kőműves Nagy Lajost, a kolozsvári színház igazgató rendezőjét.¹⁷ A vásárhelyi színházszervezők által a legegységelműbben kiszemelt figura Tompa Miklós, akit Pittner úgy mutat be április 25-én, mint aki máris meg van bízva a vezetéssel: a székelyudvarhelyi származású ígéretes fiatal kolozsvári rendezőt, „Tompa Miklóst jelenleg a megalakítandó székelyföldi magyar színház igazgatójának és rendezőjének tekinthetjük”.¹⁸ És hogy a kiszemelés nem hirtelen támadt ötlet, azt bizonyítja, hogy tudomást szerzünk a Salamon Ernő Athenaeum készülő beadványáról, valamint arról, hogy a szervezés szépen halad, és Tompa „a napokban felutazik Pestre színészeket toborozni”.¹⁹

Kemény János személyére csak óvatosan lehet számítani, hiszen éppen alakulóban vannak a hatalom erővonalai, azok az egyezségek, amelyek politikai pártok, mérv- és hangadó személyiségek, személyes meggyőződések és konjunktoralovagok között kötöttek. Amikor Kemény hazaérkezik, hamar csatlakozik a csoporthoz (bizonyára Molter Károly segítségével²⁰). Tompa és Kemény között alakulhatott ekkor rivalizálás, hiszen a hosszú éveken keresztül igazgatóskodó, tapasztalt Kemény mellett Tompa számára egyedülálló alkalomnak látszott a színházigazgatói státusz, amelyre a vásárhelyi szervezők már rá is bólintottak. Nehéz azonban megítélni, hogy a két különleges adottságú színházi ember közötti viszonyt mennyire irányítja a rivalizáció vagy az óvatosság – ezekben a hónapokban többször elhangozhatott a nyilatkozatokban, hogy nem magántőke útján szándékoznak fenntartani a színházat. A báró és mecénás Kemény János nyilvános távoltartása érthető tehát, ám végül úgy tűnik, hogy a színházigazgató Kemény János intézményi tudását és tapasztalatát nem lehet nélkülözni a színház beindításának folyamatában. Így Kemény (és valamennyire Molter is) felzárkózik a szervezőcsapathoz, és hogy ez nemtetszést szül, azt a már 1945 július 21-én kimondott alapítás utáni egyik sajtóreakcióból sejtethetjük: burkolt, félelemből és aggodalomból fakadó megszólalás ez,²¹ amelyben a magántulajdon, illetve a magántámogatás elutasítása fogalmazódik meg. Kemény Jánosnak szándékában állhatott támogatni a színházat – az akkor pozícióban levő Szentimrei Jenő monográfiájában azt állítja, hogy amikor Tompa és Kemény nekivágtak a szervezésnek, Kemény Jánosnak volt még „egy pénzzé tehető kolozsvári ingatlana, hogy a szervezkedéshez és az első beszerzésekhez hozzájárassanak”.²² A Szentimreitől származó információi mellé sorakozik fel a színháztörténész Enyedi, felemlgetvén az akkoriban támadt gyanakvást, miszerint a vásárhelyi színház nagyobb gázsi ígéretével elszippantotta Erdély jó színészeit.²³ Tompa azzal cáfolta a híresztelést, hogy erre nem volt fedezete,²⁴ a Kemény adományáról viszont később sem nyilatkozott (valószínűleg kellemetlen

¹⁷ Kőműves meg is ígéri, hogy teljes támogatást nyújt: jelmezt, kelléket stb. Polgár: uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Polgár István: i. m.

²⁰ Kemény feleségének naplójából tudhatjuk, hogy Kemény Marosvécsre érkezik, de Molterék biztatják, hogy költözzön be Vásárhelyre. (Augusta Paton, báró Kemény Jánosné: *Önéletrajzi emlékezések*. Athenaeum, H. n., 2018.) Kemény későbbi emlékezéséből is tudjuk, hogy a szervezés idején eleinte Molteréknél lakott egész családjával. Kemény János: A barátság köszöntése. *Igaz Szó* 1969/11.784–785.

²¹ P.: Vidéki színjátszás. *Szabad Szó* 1945. aug. 29. Az itt elhangzó szöveg egyrészt mentegetőző bizonyítgatása, másrészt kategorikus kijelentése annak az elvnek, hogy „az a vidéki színészet, amely kultúrát akar adni, nem tengődhetik többé alamizsnán!”, illetve, hogy „az értekezlet résztvevői gazdasági megalapozás tekintetében is az új időknek megfelelő új színháztypust akarnak teremteni, olyat, amelyet a szellemi és fizikai dolgozók gazdasági alapjai tekintetében is valóban a magukénak, szellemi és kulturális igényeik kielégítésére önmaguk által fenntartottnak mondhatnak.” A p. szignó mögött rejő szerző valószínűleg a meggyőződéses baloldali Pittner, a lap felelős szerkesztője.

²² Szentimrei Jenő: *Harc az állandó színházért Marosvásárhelyen*. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Marosvásárhely, 1957. 84.

²³ Enyedi szerint titok, hogy honnan teremtették elő Vásárhelyt a pénzt a fizetésekre, de tény, hogy Tompa „agresszív módon szippantotta el” a kiemelkedő színészeket. Enyedi Sándor: *Öt év a kétszázból*. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1991. 56., 72.

²⁴ Enyedi: uo.

lett volna elismerni a támogatás tényét, miután 1952-ben az ő igazgatósága idején mondott fel a színház Kemény Jánosnak).

A körülmények ilyen részletes ismertetése azt érezteti meg, hogy mennyire az egyén hordozza az egyes helyzetek hatalmi potenciálját: hogyan forgatja, áramoltatja, és gyűjti meg a hatalmat, de azt is, hogy milyen veszélyekkel és anomáliákkal jár egyik hatalmi szerkezetből egy másikba átlépni, egyik intézményből a másikba illeszkedni, vagy éppen kihullani a transzpozícióban. Az új hatalmi szerkezet kidolgozásában olyan fogalmak szerepelnek, mint: „vélelmezett ellenség”, ellenséges alattvaló, purifikációs bizottság, igazoló bizottság, állami színház.²⁵ Ezeknek a működését, az ezekhez való igazodást figyelve, értjük meg, hogyan válik a szubjektum a hatalom effektusává, ahogyan Foucault fogalmaz.

Ahogy az már a tervekben is szerepelt, a Salamon Ernő Athenaeum munkásegyesület tette meg az első hivatalos lépést, amikor, Pittner Olivér titkár és színházi megbízott előzetes tárgyalásai alapján, 1945. július 21-én kimondta a székelyföldi színház létrehozásának tervét, majd ennek alapján az Athenaeum vezetősége július 23-án felhatalmazta Kemény Jánost és Tompa Miklóst, hogy megszervezzék az Állandó Marosvásárhelyi és Székelyföldi Színházat. A jegyzőkönyv két-féleképpen nevezi meg a létesülő intézményt: Pittner Olivér marosvásárhelyi székelyföldi színház-nak nevezi, Tompa Miklós pedig állandó székelyföldi színházról beszél.²⁶

Az intézményes besorolás dilemmái

Tompa az alakuló gyűlésen világossá teszi, hogy a köz szolgálata és a Székelyföld kultúrigényeinek kielégítése a cél, és elutasítja a magántőkével dolgozó, üzleti vállalkozás típusú színházat, mondván: a színház közintézmény.²⁷ A magántőke, a tőkés csoportok kifejezések referenciapontokat jelentenek a színház szervezésében is.²⁸ Az ezen a gyűlésen elhangzottak arra világítanak rá, hogy már az előkészítés során többféle elképzelés vetődött fel az intézményes formát illetően: Pittner Olivér ekkorra már tárgyalt a város vezetőségével, a MNSZ és a kommunista párt képviselővel, és elérte, hogy a város 50 000 pengővel támogassa az állandó színházat – ezekről nem esett szó a sajtóban. (A helyzet átmenetiségét és Erdély helyzetét jellemzi a pénznemhasználat zavara: a város pengőben ígért támogatást, az államtól pedig lejben remélnék szubvenciót.) Fontos probléma a színház tulajdonjogának a kérdése: úgy tűnik, a magántulajdon formától fontos elhatárolódnunk ebben az időben, mint láttuk, a sajtóban is folyton visszatérő téma: Pittner már idézett szövegében, Tompa a júliusi alakuló ülésen is hangoztatja, hogy elutasítja a

²⁵ „A vélelmezett ellenség”, „ellenséges alattvaló” kifejezéseket 1945 márciusában és októberében vezetik be. Vö. Vincze Gábor: Romániai magyarság történeti kronológiája 1944–1989. <https://kisebbssegkutato.tk.hu/adatbazis/erdely-torteneti-kronologiaja-1944-1989> Hozzáférés: 2021. 02. 22.

²⁶ A színház első alapítása körül használt névváltozatokkal Lázok János foglalkozott A marosvásárhelyi Székely Színház névváltozatai című tanulmányában (*Symbolon* 2003/1.)

²⁷ Marosi Ildikó: A rejtőzködő lélek. Kemény János hagyatékából. In: Kacsir Mária (szerk): *Régi és új Thália. A Hét évkönyve*. Bukarest. *A Hét*, 1981. 193.

²⁸ Tompa két évvel később, 1947-ben is felemlíti a magánszínház ügyét: „1945 márciusában egy tőkés csoport ajánlotta fel támogatását, de én magántőkétől független intézményt akartam teremteni. 1945. április havában emlékiratot juttattunk el a kormányhoz a színház ügyében, melyet a Magyar Népi Szövetség teljes mértékben támogatott. Aztán hozzáfogtam a szervezéshez...” (Kepes György: „A dolgozó tömegek magukénak tekinthetik a Székely Színházat”. Beszélgetés Tompa Miklós igazgatóval a színház eddigi munkájáról. *Szabad Szó*, 1947. jan. 20., 3.). Az emlékezés adatait nagy vonalakban megerősítik más dokumentumok. A beadványt az Athenaeum nyújtotta be – ennek tervéről Pittner már április 25-én beszámol a sajtóban, valamint arról is, hogy Tompa rövidesen felutazik Pestre színészeket szerződtetni. Az alakuláskor az Athenaeum július 21-i ülésén Pittner említi a beadványt, amelyet az MNSZ-en keresztül juttat el a kultuszminisztériumhoz, de további sorsáról nincs tudomása. Pittner azt is említi, hogy Tompa a terv valóra váltása ügyében színészeket szerződtet Pesten – valószínűleg májusban és/vagy júniusban. Kissé homályos a „tőkés csoport” márciusi megkeresése – nem tudni, hogy Kemény Jánosra utal-e a fordulat, viszont tudjuk, hogy Kemény márciusban még nem volt Erdélyben. Lehet, hogy itt csak az elvi álláspontot erősítő fikcióról van szó.

magántulajdon-formát. Az Athenaeum köreiből okot adhatott a vitára az anyagiak hiánya, de a magukat demokratának nevező szervezők óztkodtak Kemény segítségétől, tarthattak a „tőkés” vagy „reakciós” bélyegtől annak ellenére, hogy Kemény bizonyítottan baloldali és immár politikailag is tiszta/purifikált.²⁹ Gyanítható, hogy az első időszakban a szubvenció késlekedése és ennek okán folyamatosan csúszó nyitás miatt kétségbeesett színházat mégis Kemény János vagyona segítette.

Habár a MNSZ jóváhagyása megérkezik augusztusban, ez a jóváhagyás egy körzetes típusú színházat hagyta jóvá, és ennek a korlátozó jellegét az mutatja, hogy eleinte összesen három ilyen körzet terve vetődött fel, majd Szentimrei Jenő kultúrkomisszár tervei alapján négyre egészült ki a lista azzal, hogy végső soron 6 színház létesítése is tervbe vehető.³⁰ Ez a kezdeti bizonytalankodás egyrészt a kormánnyal való huzavonák eredménye, másrészt azonban világos, hogy az új alapokra helyeződő kultúra stratégiáinak egyeztetése történik, és ebben a folyamatban a rendelkezésre álló struktúrával küszködnek: eldobják-e teljesen az eddig működő intézményes formákat, vagy pedig beépítik őket újonnan létrehozott, de nem biztosan működőképes intézményes modellekbe. (Ilyen szempontból tanulságos a Salamon Ernő Athenaeum sorsa, amelyről Kovács Levente kiemeli, hogy az Athenaeum eljátszotta szerepét, és „szinte nyomtalanul eltűnt a színház környékéről.”³¹ Ám azok a személyek, akik a szervezeten belül dolgoztak a színház megteremtésén, most más fórumokon, illetve magában a színház intézményében dolgoztak tovább – Pittner, Tompa, Kemény –, magukkal vive az ebben a struktúrában cselekvőként nyert hatalmi tőkét.) Végső soron a köz szolgálatát célzó, nagyobb területet kiszolgáló körzetes formából kiindulva született az a kezdeti terv, miszerint az újonnan létrehozott színház 3 hónapot játszik Marosvásárhelyen, és 3 hónapot máshol Székelyföldön. Ez a modell nagyjából megegyezik a Kemény János által kidolgozott tervvel (elemzését lásd a későbbiekben). Ennek a modellnek az alapján készíti el Kemény János a maga tervét.

Ez a Székelyföldet „kiszolgáló” színház nyilvánvalóan nem tudta volna biztosítani a várossal való kapcsolatot, az igényes munkát és az értő (állandó) közönség jelenlétét még annyira sem, mint a korábban többnyire Vásárhelyen állomásozó Battyán-vándortársulat. A színháznak ez a kampánytípusú, idényszerűen működő formája hasonló, kampányszerűen szórakozó-művelődő közönséget teremt, nem pedig a kultúrában is észszerű polgári életvitelhez szokott, rendszeres (nagyvárosi) színházlátogatókat, akik állandó színházat igényelnének. Marosvásárhelyen a zenei események, a műkedvelő tevékenységek számítottak ilyen megbízhatóan rendszeres intézményes produktumoknak, és valóban volt igény az állandó színház megteremtése, az időszakosan turnézó társulatok kínálta modellel szemben, amelyet nem is az idényszerű működés, hanem a repertoárjuk tartalmi kérdései tettek az új rendszer és életideáljai számára kétes értékűvé. (E kettőnek persze nyilvánvalóan köze van egymáshoz, mint később szó lesz róla.)

Amint a fentiekben látjuk, tapogatózva indul egy diskurzus, amely majd eldönti, hogy mi számít érvnek, beemelhető-e a nyilvánosság alakuló rendjébe pl. a „helikoni báró” fordulat, mennyire legitim a magántőke jelenléte a színházban. Valójában a társadalmi alku folyamatai alakítják a diskurzust, és ebben fő irányító tényezők a hatalomhoz való igazodás kényszere, a negatív besorolás félelme, továbbá a hatalomból való részesedés szándéka is. Ugyanakkor pedig némelyik fordulat önmagában is komplex hatalmi helyzetet teremt – pl. a fentebb említett „egy tőkés csoport ajánlotta fel támogatását” hőssé avatja azt, aki elutasítja a lehetőséget – így egyszerre veti

²⁹ Marosi Ildikó fentebb közölt összeállításában két, 1945 június 15. és 20-án keltezett nyilatkozatot közöl, amelyek a legfelsőbb Purifikáló Bizottság számára készültek: gróf László és Kádár Imre színészek nyilatkozatát. Marosi: i. m. 191–192.

³⁰ Enyedi: i. m. – a kérdést részletezi a következő fejezet.

³¹ Kovács Levente: *A marosvásárhelyi Székely Színház története* (1946–1962). Mentor, Marosvásárhely, 2001. 35.

alá magát a hatalomnak, és gyakorolja azt. A hatalom az ellentét fenntartása, az elhatárolódás által is megképződik abban, aki elhatárolja magát a közös ellenségtől. Az elhatárolódás maga is hatalmat teremt: a beszélő önmagát ahhoz képest szándékozik felmutatni. És, bár hangzatos szövegnek tűnik, közelebről nézve mégis egy csel rejlik benne, az önmagát jó oldalon való pozícionálás csele, függetlenül attól, hogy az így megerősített „tökés csoport” kifejezés utal-e reális létezőkre, vagy sem. Mint később látjuk majd, a különféle (De Certeau-i értelemben vett) cselekhez való folyamodás is az alkudozásnak a hátteréhez tartozik: a zsarolás, a sajátos szövegességek működtetése, amelyek eddig ismeretlen, a hagyományos helyektől különböző helyet, pozíciót hoznak létre.

Állami és/vagy magán: a helyek átrendezése

Kemény és Tompa kezdeti szándékai szerint messzememenően számítottak a város támogatására, és ennek az elgondolásnak valószínűleg Kemény volt a kivitelezője. A háború után felröppenő első tervek az esztétikai-intézményes megújulásra, a modern színház megteremtésére irányulnak – ennek egyik első nyilvános megfogalmazása 1944-ben Polgár István hírlapíró és színikritikus tollából származik,³² aki később a Salamon Ernő Athenaeum alapító ülésén is részt vesz. Láttuk, hogy Polgár hozzátartozott a színházszerzők szűk csoportjához: az írásában emlegetett terv Marosvásárhelyi Játékszínről beszél, amely a Színművészeti Szabad Iskola keretében működne (elképzeltető, hogy ez a terv az új színészképzőt is Vásárhelyen gondolta el a Kolozsvárról ismert haladó rendezőkkel, színészekkel).³³ Benne tág látókörű elméleti és gyakorlati képzésben olyan tehetséges színházi embereket képeznének, akik nem az intézményes színház profi termékei (és ebben érezhetjük a professzionális bulvárszínházzal kapcsolatos csömört), hanem mindenféle színházi formát művelnek: a 2–3 színészből álló csoportok hol falun, hol városon játszanának, mesedélután, szavalókórust szerveznének. Az írásban nem nevesített, terveket szövögető csapat mögött akár ott sejtethetjük a sajtó nyilvánosságában februárban–márciusban felszólaló szerzőket, illetve az Athenaeum alapító ülésén résztvevőket³⁴ – a felmerülő motívumok nyilvánvalóan ismétlődnek. Előtérbe kerül továbbá a képzés fontossága, rövidesen pedig az átképzésé is: a nagy tervek egy kisváros kialakult ízlésvilágába és szokásrendjébe érkeznek, ahol számolni kell a kulturális felkészültséggel/készenléttel, intézményes sajátosságokkal, valamint a politikai helyzettel – ezekhez igazodniuk kellett az alapítóknak. Az Athenaeum döntését és a MNSZ támogatását augusztus 20-án hagyja jóvá a kormány, mégpedig Marosvásárhely és Brassó súlyponttal: „Marosvásárhelyen Székely színházat létesítenek (működési területe egész Székelyföldre és Brassóra kiterjed); igazgatója Tompa Miklós lesz, akinek megadják az engedélyt, hogy Magyarországról 17 színészt szerződtessen.”³⁵ Ez az elképzelés, amelynek értelmében

³² Polgár István: A Színművészeti Szabad Iskola elé. *Szabad Szó*, 1944. december 13.

³³ Feltételezhető, hogy a terv egyik mozgatója Tompa Miklós – a későbbiekben többször nyilatkozta, hogy „létrehoztuk” a színművészeti főiskolát. Az oktatógárdát azokból az élenjáró, a kolozsvári színháznál „haladó” (értsd: korszerű, időszerű) csoportosulásnak számító alkotókból gondolták el, akiket később a Székely Színházhoz szerződtettek, pl. Tompa Sándor, Lantos Béla, Kovács György, a balettmester Dombay Imre, vagy igyekeztek ide szerződtetni, pl. Somlay Artúr).

³⁴ A Marosi Ildikó által publikált jegyzőkönyv szerint az ülésen jelen voltak: Bene József, Fuksz Simon, Imreh Ernő, Sényi László, Molter Károly (elnök), Vigh Károly, Pacurariu Francisc, Pittner Olivér titkár és színházi megbízott. Meghívottként pedig: Antalffy Endre, Bernáth Ernő, Horváth Dénes, Kozma Géza, Polgár István, Kozma Géza, Nánási István, Kemény János író és Tompa Miklós rendező. Marosi közli a pontos státuszokat, és ebből látni, hogy a korabeli Vásárhely összes fontos politikai és kulturális szervezete és fóruma jelen van képviselőin keresztül.

Marosi Ildikó: A rejtőzködő lélek. Kemény János hagyatékából. In: Kacsir Mária (szerk): *Régi és új Thália*. A Hét évkönyve. Bukarest. *A Hét*, 1981. 192–195.

³⁵ *Világosság*, 1945. szeptember 17. A Bukarestben augusztus 20-tól tárgyaló MNSZ már korábban előrebocsátotta a legfontosabb kéréseket, ezek szerint három nagy körzetet kértek: 1. Arad-Nagyvárad, 2.

négy játékedélyt hagynak jóvá, a nagyobb területet kiszolgáló mozgékony színház modelljén alapszik (akárcsak a korábbi, három körzetről szóló): ezek közül három állami – a kolozsvári, a váradi és a szatmári, a vásárhelyi pedig nem az. Támogatást élveznek, de nagyobb területet kell kiszolgálniuk,³⁶ félig állandó (helyhez kötött), félig turnéző színházként. Elvileg más modell is létezett: a szatmári színház félig magán-, félig városi intézmény volt (és maradt 1956-ig) – ám ez láthatólag nem favorizált forma volt, Vásárhelynek jobban kellett igazodnia. És minden helyi aggodalmaskodás ellenére szeptember 12-i helyi hír szerint a MNSZ-szabizottságok és a minisztérium bukaresti tárgyalása nyomán „a Székely Nemzeti Színház pénzügyileg támogatott magánszínházjelleggel fog működni”, és egyszeri segínyt kap a megszervezésre.³⁷ Ennek a vonulatnak nem volt többé folytatása – viszont, mivel a beígért állami támogatás sehol sem érkezett idejében, vagy csekély volt, elég hamar nyilvánvalóvá vált, hogy nem lehet a fizető közönség preferenciáiról lemondani, és minden szinten ápolni kell a kapcsolatot a várossal.

Hogy szerte a kultúrában új helyeket teremtenek ebben az időben, és újrafelosztják a kultúrhatalmi területet, akárcsak az ország- és megyehatárokat,³⁸ annak pontos megfogalmazása hangzik el az MNSZ gyűlésén 1945 novemberében: „Komoly munka folyik a művészeti élet, színház, irodalom, képzőművészet stb. megszervezése területén, valamint a tudományos élet elméleti és gyakorlati megszervezése terén.”³⁹ Ez lehetett reménytelis is a színházalapítás esélyei tekintetében, ugyanakkor azonban a bizonytalanságérzetet is növelte, felszámolva a referenciális pontokat mind az intézményes, mind a mindennapi életben. Könyvkiadók, szervezetek szűntek meg, vagy lettek átcsoportosítva, és eközben állandóan tartani lehetett a múltbeli terhek miatti ideológiai felelősségre vonástól – egy kolozsvári incidens miatt a történelmi pártok felosztatásáról cikkezett a sajtó.⁴⁰ A bizonytalanságérzetnek főként az adott tápot, hogy a színházalapítás tényén és a támogatás híréen túl nem történtek konkrét lépések '45 októberében: miközben Vásárhelyen folyik a színház szervezése, szerződötetés, műsor összeállítása, addig Bukarestben hozzák vagy nem hozzák a rendeleteket, az MNSZ kolozsvári főfelügyelőségével tárgyalva, és az információkat másodkézből lehet megtudni. „A Világosságban olvassuk, hogy a MNSZ novemberben összeülő bizottságának ülésekor meg is nyitja kapuit a színház” – írja Pittner Olivér a helyi lapban október 31-én. Csak november 16. körül, az MNSZ-nagygyűlést előkészítő tárgyalások folyamán dől el, és 18-án jelenik meg a helyi sajtóban, hogy a kolozsvári tudományegyetem és annak vásárhelyi kara létrehozása mellett a Székelyföldi Színház is megnyílik december 10-én, és a húszmillió lej támogatásból két és félmilliót már kézhez is kapott a színház.⁴¹ A sajtótudósításban szó van egy, 17 színész leszerződötetésére szóló engedélyről, valamint Tompa Miklós igazgatói kinevezéséről (ám Tompa a kinevezést csak február 4-én kapja meg), továbbá a színházpártoló

Kolozsvár és környéke és 3. Brassó–Marosvásárhely – székely megyék. De Szentimrei tovább finomította a tervet, negyedik körzetnek Szatmárt is megnevezte, és fenntartotta magának a jogot, hogy ez a szám hatra emelkedjen. (Enyedi: i. m. 31.)

³⁶ Kolozsvárnak a környéket, Marosvásárhely–Brassónak a székelyföldi megyéket, Nagyváradnak Aradot és Temesvárt, Szatmár esetén nem részletezik.

³⁷ sz. n: Támogatja a kormány a Székely Nemzeti Színházat. *Szabad Szó*, 1945. szept. 12. 3. A cikk szerint hasonlóképpen magánszínházi státuszt kapott a nagyváradi színház is, esetenkénti támogatással. Ez az információ azonban csak átmeneti alkudozás lehetett – az augusztusi megállapodások szövegét soha nem hozták nyilvánosságra, csak a lapok tudósítottak a tárgyalás képlékeny helyzetéről. Vö. Enyedi: i. m. 31.

³⁸ 1946 februárjában adja hírül a *Szabad Szó*, hogy végre eldőlt Maros megye határainak kérdése.

³⁹ Balogh Edgár beszéde a *Szabad Szó* november 18-i számában *A reakció a nemzetiségi oktatás ügyén át is háttá akarja dönteni a demokratikus román kormányt* címmel jelent meg.

⁴⁰ Országszerte követeli a nép Maniu és Bratianu letartóztatását. *Szabad Szó* 1945. nov. 11., 2.

⁴¹ December elején nyit a Székelyföldi Magyar Színház. *Szabad Szó*, 1945. nov. 18.

egyesület és a színházi bizottság alakításáról. A hírek nem említik Kemény Jánost, akit kezdetben szintén igazgatói jogkörrel látott el az Athenaeum.⁴²

A huzavona miatt kétségesnek tűnik az állami támogatás, ezért kétségbeesett mozdulatok következnek: több gyűjtőbizottság létesül, amelyek felkeresik a tehetősebb polgárokat, továbbá november 21-re összehívják a színházi bizottság tagjait, „a teljes színpártoló egyesület megalakításának előkészítésére, valamint a Közművelődési Ház átengedési feltételeinek véglegesítésére.”⁴³ A nyitás valószínűleg az MNSZ száztagú nagygyűlésére (nov. 18) Vásárhelyre utazó Groza Péter látogatása⁴⁴ nyomán válik reálissá – a gyűlést követő napokban, november 21-én jelenik meg Kemény János nyilatkozata, miszerint a szervezési munkálatok a befejezéshez közelednek, intézik az „ideköltözött színészek” lakásügyeit, a tizenhét színész kész útnak indulni, ám az eddigiekből okulva, a nyilatkozó Kemény János óvatosan fogalmaz: „csak néhány hét múlva kerül sor a megnyitásra”⁴⁵. Egy ideig nem esik szó a sajtóban a kezdésről, november 30-án ugyan a helyi sajtóhír szerint a tizenhét színész engedélyt kapott a beutazásra⁴⁶ (az intézkedések szorgos kijárást követelnek), ám a színészek valószínűleg sehol nem tudják otthagyni az éppen folytatott munkájukat, ezért konkrétumot nem lehet ígérni – a hír megint nem szól a nyitás időpontjáról. Mégis megkezdik a bérletkötést december 26-án,⁴⁷ mert a magyarországi színészek, mint egy későbbi hírből megtudjuk, január 2-ára ígértek jöttüket. Január 5-re az MNSZ hirtelen meghirdet egy ünnepi előadás-sorozatot *Új Marosvásárhely* címmel, ahol Kemény János és Somlay Artúr is előadást tartanak,⁴⁸ ám erről többet nincs hír (elhalasztják február 16-ra, mert a színészek nem érkeznek meg.) Január 12-én, a bérleteladás „reményen felül sikeres” zárása után sem közöl időpontot Kemény János: hírül adja, hogy a színészek még nem érkeztek meg, de ő még aznap a határra indul, és onnan telefonon jelentkezik, reményei szerint a bemutató napját is tudni fogja.⁴⁹ (Egyébként ez volt Kemény János utolsó sajtóbeli nyilatkozata a nyitás előtt, a továbbiakban nem ő nyilatkozik.)

Miután a bérletkötések is megtörténtek, a város méltán türelmetlenkedik, de még Tompa hivatalos kinevezésének napján, február 4-én sincs hír a színészekről vagy színházról, és (talán éppen ebből) most már biztosan látszik, hogy nem lehet a színészekre várni, hanem a meglévő erővel és tudással – tehát operettel – kell kezdeni: pár nap múlva elkezdik a tánc- és énekkar szervezését, erre felvételt hirdetnek, a hírből pedig kiténik, hogy szerződtettek egy balettmestert

⁴² Az alakuló ülésen, július 21-én eldöntik, hogy megadják a felhatalmazást „Kemény János írónak és Tompa Miklós rendezőnek, hogy a szokványos igazgatói jogkörrel a színház ügyviteli, gazdasági és művészeti szervezését elvégezzék.” Ennek nyomán a két nappal később keltezett, T. Kemény János írónak címzett megbízólevélben ez áll: „A Salamon Ernő Athenaeum vezetősége (...) meghatalmazza önt és Tompa Miklós rendezőt, hogy az állandó Marosvásárhelyi és Székelyföldi Színházat (...) megszervezzék.” Marosi Ildikó: A rejtőzködő lélek. Kemény János hagyatékából. In: Kacsir Mária (szerk): *Régi és új Thália*. A Hét évkönyve. Bukarest. A Hét. 1981. 195.

⁴³ Uo.

⁴⁴ November 17-i hírt közöl a sajtó, miszerint vasárnap, 18-án érkezik Groza a MNSZ aznapi gyűlésére: Ma reggel érkezik Marosvásárhelyre Groza Péter miniszterelnök. *Szabad Szó*, nov. 19., hétfő.

⁴⁵ A székelyföldi színház szervezési munkálatai befejezéshez közelednek [Kemény János nyilatkozik a *Szabad Szó* munkatársának]. *Szabad Szó*, nov. 21.

⁴⁶ Tizenhét magyarországi színész beutazására adott engedélyt a kormány. *Szabad Szó* 1945. nov. 30.

⁴⁷ Székelyföldi Magyar Színház Bérlet-hirdetménye. *Szabad Szó* 1945. dec. 26. Az *Erdély* c. lap november 20-i száma szerint a Székelyföldi Magyar Színház december elején nyit. Ugyanezen lap december 30-i számában azt olvassuk, hogy a Marosvásárhelyi Állami Magyar Színház január 12-én nyitja meg kapuit. *Erdély*, 1945. november 20., 5. és dec. 30., 5.

⁴⁸ Somlay állt a 17 várva várt színész listájának élén. Az ünnepséget egyébként a két új intézmény, a magyar nyelvű orvosi egyetem és a Magyar Színház tiszteletére rendezték volna. Új Marosvásárhely. *Szabad Szó* 1945. jan. 2., 2.

⁴⁹ „Remélem, hogy a megnyitó előadás napját is közölhetjük.” Kemény Jánost egy színházi tudósításban szóltatták meg, ahol a tudósító beszámol a Művelődési Házban történő előkészületekről, amelyek a színpad átalakítása körül folynak – ez néhány nap múlva készen lesz. Reményen felül sikerült a színházi bérletjegyzés. *Szabad Szó*. jan. 12.

és egy karnagyot.⁵⁰ Február 14-ére tervezik a versenyvizsgát, ekkorra tehát meg kell érkeznie Dombly Imre balettmesternek, aki valószínűleg munkába is áll, de a jelentkezők tánc tudását nem találja megfelelőnek, ezért egy február 16-i hír tudósítása szerint balett-tanfolyamot indít a színház (balett, szeptep és akrobatika irányokkal).⁵¹ A felvételi énekes részével bizonyára Kováts Irén foglalkozott, aki egy 16-i hír szerint jelen van már a városban: ekkor jelennek meg először a város nyilvánosságában és a sajtóban a színház művészei – Kováts Irén és Barta Gábor – mint a „Székelyföld Színház tagjai”, az MNSZ *Új Marosvásárhely* című kultúrünnepe.⁵² A bemutató körüli kapkodásra látszik utalni egy újsághirdetés, mely szerint a színház *A mosoly országának* zongorakivonatát keresi négy nappal a bemutató előtt. (Ez azt látszik bizonyítani, hogy az énekesek már ismerik a szerepüket, tehát eleve így lettek felkérve.) És végre kézzelfogható dolgokról beszél ugyanebben a lapszámban egy részletes tudósítás a Kultúrpalota nagytermének átalakításáról, és arról, hogy színház megnyitása március 10-én történik meg („a Székelyföldi Színház operettegyüttese vasárnap, 10-én este megtartja első előadását”). A színház részéről senki nem kíván nyilatkozni, „valakitől megkérdeztük”, írja a hírlapíró.⁵³ Közben a „valaki” hangsúlyozza, hogy „nem díszelőadás, nem lesz ünnepélyes megnyitó jellege. Az ünnepélyes megnyitót akkor tartja a színház, mikor a prózai együttes is teljes számban együtt lesz”.⁵⁴

És március 10-én valóban megtörtént a rég várt esemény.

Korszerű színház és/vagy vernakuláris kultúra

Kemény és Tompa munkamegosztása úgy működött, hogy a színház szervezését Vásárhelyen Kemény folytatta, míg Tompa Budapestre utazott színészeket szerződtetni, Bukarestben intézkedett. Kemény János nevét és személyét a származása és a 1940–44 között betöltött igazgatói szerepe miatt is kockázatos lehetett előtérbe tolni, így érthető módon övé maradt a „láthatatlan munka”, míg Tompa habitusa révén is az intézkedés, a kijárás és az alkalom meghódításának mestereként tárgyalt az illetékes kolozsvári, bukaresti szervekkel. Mivel eleinte csak ígéretnek bizonyult a húszmillió lej állami támogatás, és a Közművelődési Ház igényes színjátására alkalmatlan termék felszerelésén túl Keménynek társulatot is kellett szerveznie, nehéz helyzetben találta magát: az ismert színészek nagy része az impériumváltás után nem jött vissza Erdélybe, a hazatértek pedig már elszerződtek, továbbá a 17 Tompa által már korábban szerződtetett (most már) magyarországi színész hivatalos alkalmazása és utaztatása is nehéz feladatnak bizonyult. Ebben a szorult helyzetben egyrészt a kolozsvári, váradi és szatmári társulat ismert színészeire számított, másrészt pedig messzemenően támaszkodott a helyi erőkre: a műkedvelő társulatokra, illetve a helyi kötődésű színészekre.

Kemény János igen körültekintően indította el az utolsó időszakban pangó színházi kultúrájú város „visszaszínháziasítását”. A létező kulturális szervezetek és intézmények lehetőségeit feltérképezve igyekezett a város kevéske színházi potenciálját a maga uszályába gyűjteni. November 21-i nyilatkozatából kiderül, hogy tervbe vette a város felkészítését, és igyekszik ébren tartani a színház ügyét a munkásszínpad előadásai, valamint az Athenaeum kezdeményezései révén.⁵⁵ Egy nappal később a műkedvelésről tart előadást a szaktanács kultúrbirodságában – a helyi lapban előre felkéri „az összes műkedvelő csoportok vezetőit és tagjait”, hogy jelenjenek meg

⁵⁰ „Akik a vizsgát sikeresen letették, a színház karmesterének, illetve balettmesterének irányítása mellett részt vesznek a színház munkájában, és megfelelő díjazásban részesülnek.” Itt sem ejtenek szót a premierről.

⁵¹ Ebből a hírből lehet tudni, hogy megérkezett Dombly Imre. Ének- és táncari felvételi vizsgák a Színházban. *Szabad Szó*, február 16.

⁵² Az estről beszámoló készült *A város, az egyetem és a színház találkozása* címmel, *Szabad Szó*, 1946. február 16.

⁵³ Vasárnap tartja első előadását a Székelyföldi Színház. *Szabad Szó* 1945. március 8., 3.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ *Szabad Szó*, november 21.

Domby Imre

Domby Imre

Kováts Irén

Kováts Irén és Király Sándor

az előadáson. Kemény valószínűleg a terepet szeretné felmérni, és lehetséges, hogy igyekszik a tehetségesebb műkedvelőket szerződtetés szándékával becserkészni. Bizonyára az ő ösztönzésére ad elő a munkásszínpad egy vigjátékot a Kultúrpalota nagytermében.⁵⁶ Decemberben sor kerül a már beharangozott kolozsvári operaénekesek ária- és dalestjére a Salamon Ernő Athenaeum rendezésében⁵⁷ – Kemény ezzel is próbát akar tenni: vajon van-e fogékonyság a komoly operára a híresen operettpárti Marosvásárhelyen? Január 12-én három váradai színész (Simon Zsuzsa, Delly Ferenc, Mányay Lajos) munkásoknak tart előadást. Február 5-én Kemény János bevezető előadást tart a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság nagyszabású Ady-estjén,⁵⁸ tíz nap múlva pedig a MNSZ *Új Marosvásárhely* kultúrnapjelyén tart előadást *A város és a színház* címmel a Kultúrpalotában, elegáns modorával és nagyvilági tájékozottságával ejtve rabul a közönséget. Ez alkalommal mutatkozik be Kováts Irén (akit nemsokára primadonnaként lát a város): Puccinit énekel és egy népszerű olasz dalt.⁵⁹ Bartha Gábor színész Adyt és József Attilát szaval, Kozma Mátyás orgonán Händelt játszik, igényes zenei és tudományos anyag kerül bemutatásra. Végül, már a bemutatóhoz közel, március 4-én Sényi László, a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság főtíkára tart előadást a marosvásárhelyi állandó színház keletkezéséről a Zsidó Szabadegyetem keretében. Ezek a rendezvények az elit kultúrához igyekeznek kapcsolni a színházat, megmozgatni a lakosság érdeklődését. Hozzátennénk az összkép érdekében, hogy január és február folyamán, a sajtóhírek tanúsága szerint, tombolnak a farsangi ünnepek: műsoros esteket szerveznek az Antifasiszta nők, bálakat a városi alkalmazottak szakszervezete (a műkedvelők Coppélia balett-pantomim jelenetével), a katolikus leánygimnázium, a kereskedők, a Román Kommunista Párt III. kerületi sejtje, a rendőrszakszervezet, a Bolyai Tudományegyetem orvosi kara – a rendezvények többsége a Kultúrpalotában és a Transsylvania Teremben kap helyet, a táncos teadélutánok többnyire a zsidó kultúrházban. Vásárhely–Kolozsvár ökölvívó mérkőzés is látható a Kultúrpalotában – a város éli a maga színes, spektakuláris életét.

Holott egyértelműen eldőlt, hogy a nyitó előadás nem lehet más, mint operett, Kemény és Tompa nem híve az operettkultúrának. Tompa csak prózai előadásokat rendez Kolozsváron, Kemény első színháztervezete is alapjaiban ezt az esztétikát képviseli (de közben átlátja a zenés műfaj fontosságát is). A bulvárszínház, az olcsó szórakozás és régi típusú színjátszást erősítő operettkultúra ellenében korszerűbbnek érezték a mélyebb és árnyaltabb játékokat megengedő prózai műfajokat, ahogy Kemény tervezetében is a klasszikus és kortárs művek játszását vállalja, és kiegyensúlyozott műsort (amelybe néhány könnyebb szórakoztató színdarabot is

⁵⁶ Indig Ottó: *Ember a híd alatt* c. vigjátéka. *Szabad Szó*, 1945. nov. 24

⁵⁷ *Szabad Szó*, 1945. dec. 1. Fellép: Kallós József, Takáts Paula, Szanati József, Lőrincz Zsuzsa.

⁵⁸ *Szabad Szó*, 1946. febr. 5.

⁵⁹ A hír szerint Kováts „a Bécsi opera volt tagja”. *Szabad Szó* 1946. február 16., továbbá február 18. A rendelkezésemre álló sokféle forrás egyike sem erősíti meg ezt az információt.

Battyán Kálmán

Loránt György

Kemény János

Tompa Miklós

beiktatnának, hogy a közönséget becsalogassák a színházba).⁶⁰ Tervezetében is a prózai művek vannak túlsúlyban (20–22 prózai mű és 4–8 zenés darab). Ez a fajta esztétikai korszerűség azonban lassan múlt- és rendszerellenes ideológiává szilárdult pl. az olyan álláspontokban, mint Szentimrei Jenőé, aki a kolozsvári színház állami rangra emelésekor így fakad ki: „Elég volt a barokk és neobarokk színpadok szemfényvesztő, hazug, illúziókat tápláló mesterkedéseiből” és „az életből a lényegét, a lényegest akarjuk megtestesítve látni. A jó színpadi irodalomból a legjavát, az elérhető legjobb előadásban. Hú tükröt a közönség elé, mely kendőzetlenül mutatja meg, hol megrázó, hol kacajra fakasztó jelenetekben a valóságot, de mindjárt a lehetőségeket is, melyek egy jobb világ felé mutatnak.”⁶¹ Nagy István ugyanitt azt hangoztatja, hogy előtérbe kell helyezni a nevelhető fiatalokat, és az öregebbeket pedig nyugdíjba küldeni. Ugyanekkor Méliusz József „a reakció operett-kultúrája” ellen, Horváth István a „nyavalygós operett-féleség” ellen szólal fel.⁶² Szentimrei egy másik interjúban egy, a későbbiekben bejáratott fordulattal az állami támogatás híján vállalt kényszerűségként tünteti fel az operettjátszást.⁶³ (Később Tompa is ezzel az érvel védekezik: anyagi okokból van szüksége rá.) Ebben a hangnemben teszi fel a kérdést a sajtó nagybetűvel kiemelt alcímben, a bemutató előtt négy nappal, amikor már nyilvánvaló, hogy operettel kezd a színház: „Mikor kezdődnek a prózai előadások.”⁶⁴ A válasz azt sejteti, hogy utolsó percig bíztak a prózai színészek érkezésében.

Marosvásárhely összetett kulturális közegében azonban zátonyra futott ez a logika, hiszen Vásárhely akár azért, mert nem ismerte a drámai színházat, és sokkal jobban az operetteket, akár azért, mert erős zenei műveltsége révén jobban vonzódott a zenés műfajokhoz – nem kívánt elszakadni az operettől és a zenés műfajoktól. Egyrészt jó nevű zenekonzervatórium működött a városban 1908-tól igényes zenész-tanárokkal, másrészt kialakult hagyománya volt annak, hogy zenekonzervatóriumot végzett műkedvelők operettet adtak elő a város kántor-karnagya, Tóth Sándor vezetésével, valamint Fodor István segítségével.⁶⁵ A műkedvelők olyan sajátos kulturális

⁶⁰ Kemény János: *Javaslat egy intézményes és állandó Székelyföldi Színház megvalósítására*. Marosvécs 1945. június 8–16. Kézirat. Vécsi Nagy Zoltán tulajdona. (Ezúton szeretnék köszönetet mondani Vécsi Nagy Zoltánnak, hogy a dokumentumot számomra hozzáférhetővé tette, és munkámat segítette.)

⁶¹ Enyedi: i.m. 38.

⁶² *Világosság* 1945. május 13.

⁶³ „Miért az operett? Mért nem érkezik kormány által megállapított és miniszterileg jóváhagyott állami támogatás?” Szentimrei Jenő: Zsákutcában színjátszásunk. *Erdély*, 1946. január 1.

⁶⁴ „Valakitől megkérdeztük, hogy díszelőadás jellege van-e a »Mosoly országa« bemutatójának és MIKOR KEZDŐDNEK A PRÓZAI ELŐADÁSOK

Először az utóbbi kérdésre kapunk feleletet. „A prózai előadások abban a pillanatban kezdődnek, mikor a prózai együttes kiegészítő részét alkotó külföldi színészek megérkeznek.” – a pontos időpontról jövő héten kapnak értesítést.” A március 6-án készülő tudósítás, két nappal később jelenik meg a Szabad Szóban, március 8-án (3. oldal).

⁶⁵ Papp Mária: A marosvásárhelyi közönség vis-à-vis operett. A corneville-i harangok. *Népújóság* 2016. máj. 13. és szerkesztői utószó. Lásd még: Ungvári Zrínyi Ildikó: „Zeneszerető város lett”. Interjú Papp Máriaival,

formákat kultiváltak, amelyek egy állandó színházat nélkülöző városban talán igazán jó közeget a kiteljesedésre: megbízható zene- és énektudásukkal a város értelmiségi körei vonódtak be a zenés színjátszásba, és művelték nagy elkötelezettséggel zeneileg igényes szinten (a vándortársulatok nem mindig tudtak ilyen szintet produkálni). Fellépésük eseményszámba ment a városban, és gyakran a társulati tagok adták össze a fellépéshez, díszlethez szükséges hozzávalókat, így a város polgári öntudatát is erősítette a zenés színház. Vernakuláris színház néven ismeretes az a régi színházi forma, amelyben a városlakók önreprerentációjához tartozott a színházi fellépés – a műkedvelő gyakorlatnak is ez a funkciója, meghatározta polgári identitásukat.

A műkedvelő színházi mozgalmat támogatja egy teátrális városi kultúra, amely nem színház-ként, hanem teátrális látványosságok szórványos jelenléteként értelmezhető: mulatók, vendéglők, cirkuszi mutatványok világa, amelyben a helyi tehetséges énekesek, zenészek, táncosok produkcióit láthatták. Ezek a személyek elég nagy számban be is kapcsolódtak az induló színház tevékenységébe – jó példája ennek Berger Duci vásárhelyi zongorista, zeneszerző, Fekete Rózi színész, aki vándortársulatoknál dolgozott, de már a 30-as évek végén Vásárhelyen lakott, Lőrinczi Ica, aki tehetséges táncos volt, és a Gusáth vendéglőben lépett fel, stb.

A város lelkesen támogatta a Székely Színház ügyét, gyűjtést szervezett, kibicelt, majd később lelkesedése lanyhult az új divatú prózai előadások láttán – ezt bizonyította az első időszak néhány vígjátékának viszonylagos sikertelensége. Az áttérés túl gyorsnak bizonyul, és ezt mutatják a nézőszámok is – a prózai színházat eleinte nem látogatják a Székely Színháznál. Tompa mégis megszünteti az operett-társulatot attól a perctől fogva, ahogy 1948-ban megkapják az állami támogatást. Ezt talán túl hirtelen történik. Ekkor a város tulajdonképpen színház nélkül marad – a közönség nagy részének nem szólnak többé az előadások. A nézők egy része szívesen jár a bábszínházba, ahol zenés darabokat is játszanak.⁶⁶

A város értelmiségi körei valószínűleg Tompa drámaiszínház-eszménye mellett állnak, ahogy a sajtó (baloldali) is a prózai előadásoknak drukkol. A premierok után több ízben bírálják a könnyű zenés darabokat, az operett bomlásának jeleiről beszélnek, ám mindig dicsérik a jó színészi alakításokat.

A mosoly országa és alkotói vegyes kara

1946 március 10-én, vasárnap este a következő színészek léptek Marosvásárhely közönsége elé: Barta Gábor, Kováts Irén, Kováts Dezső, B. Mátrai Rózi, Loránt György m.v., Egressy Magda, Szabó Duci, Battyán Kálmán, Bedő Ferenc, Bakos Tamás, Nagy Jolán, Cs. Aszalos Margit, Szabó Ági, Mátis Ilona, Bérczi Mihály, Olytán István. Táncosok: Dombly Imre, Szabó Ági, Nagy Jolán, Cs. Aszalos Margit, Naphegyi Anna, Fábíán Béla, Bakos Tamás. Rendezte Kováts Irén, díszlet-jelmez: Háry Lajos, vezényel: Tóth Sándor, koreográfia és betanítás: Dombly Imre balettmester, az énekszámokat betanította Sz. Berger Duci.

Az első előadásban játszó színészek vegyes társaságot alkottak: Váradról, Szatmárról és főleg Kolozsvárról érkezett színészek, műkedvelők. Közülük elég sokan vándortársulatoktól jöttek, ahol a szerepkörök szerinti színjátszást gyakorolták (egyébként gyakran az intézményes, állandó színházban is, pl. a kolozsvári és a váradi színházban – ilyen stílusban és dramaturgia szerint játsztak). Nagyon valószínű, hogy nem *A mosoly országát* tervezték bemutatni: Kemény János tervezetében a műsortervek ismertetésénél egyetlen színdarabnak van kidolgozott szereposztása, ez pedig prózai mű: Oscar Wilde *Saloméja*. Talán ez volt egyik változatban a bemutatóra kiszemelt prózai nyitódarab, azonban a darab szereposztás-tervezetében szereplő színészek egyike sem érkezett meg Vásárhelyre, később sem. Ennek a darabnak a rendezője Kemény

a Székely Színház gyerekszínészeivel. *Játéktér*, 2021/1.

⁶⁶ Novák Ildikó: Interjú Krón Ernővel. In: Novák Ildikó: *Fejezetek a Marosvásárhelyi Állami Bábszínház történetéből, 1949–1975*. Mentor, Marosvásárhely, 2011.

vázlata szerint Somlay vagy Tompa Miklós lett volna (ez egyébként annak bizonyítéka, hogy '45 nyarán, amikor a tervet elkészítette, Kemény Jánosnak már konkrét elképzelései voltak a színészekre és rendezőkre vonatkozóan, de csak ezután vette kezdetét az egyeztetés). Másik terv lehetett a bemutatón valóban prózai darabot, Molnár *A doktor úr* c. vígjátékát bemutatni, de ehhez András Márton jelenlétére lett volna szükség, aki éppen a bemutató napján, március 10-én zenés darabban játszott Kolozsváron.⁶⁷ András szereplése azért is volt fontos, mert a táncos-komikusban Tompa felfedezte az árnyalatokra képes drámai színészt – ő teremthetett volna hidat a táncos-zenés operett és a prózai színház között. *A doktor úr* bemutatójára Tompa Miklós rendezésében csak március 19-én kerülhetett sor.

Világos volt tehát, hogy régebbi, elfogadott hagyományt és formanyelvet kellett elővenni – így aztán egyetlen méltó megoldásnak az tűnt, ha zeneileg igényes eseményt hoznak létre. Ezért eshetett a választás a primadonna Kováts Irénre mint rendezőre: a régi szokáson túl művészi szempontból az ő és a Loránt György énekhangja lehetett garancia a vajtűfűlű közönség számára. Kováts Irén azzal is jeleskedhetett, hogy a Reinhardt-tanítvány Jakabffy Dezső társulatánál játszott, eltanulhatott tőle stílust, rendezői attitűdöt – 1945-ben Váradon már játszta *A mosoly országát*.⁶⁸ Ezenkívül pedig nagyon valószínű, hogy ebben a szereposztásban ő értett a legjobban az operetthez. És világos volt az is, hogy más rendezőre nem számíthattak: Tompa Miklós nem operettrendező, Szabó Ernőnek előtte egy nappal bemutatója volt Váradon⁶⁹, Delly Ferenc szintén Váradon játszik.

Különféle játékhagyományokat képviselnek az új társulat színészei: az előadásban játszik Battyán Kálmán, aki '33–36-ban, majd '39–41-ben is Vásárhelyen állomásozott vándortársulatával (1941-től, a háború idején azonban nem kapott koncessziót Vásárhelyre⁷⁰), szerepköre szerint bonviván volt, és ő a társulat legidősebb tagja. 1945-től pedig a Vásárhelyi Munkásszínpad tagja, vezetője.⁷¹ Fiaatalabb felesége, Mátray Rózi több székelyföldi társulat, majd a Battyán-társulat tapasztalatait hozta magával, drámai színésznő, gyakran anyaszerepeket játszott. Bérczi Mihály szintén idős, sokoldalú ember, többször játszott Kolozsváron, ahol színházi titkár is volt, és színházi újságot indított 1934-ben. Barta Gábor aktív színész, 1946-ban szavalóestet is készít, de egy éven belül eltűnik a társulattól. Kováts Dezső különleges színészegyéniség: vándorszínészi múltja után polgári foglalkozást választott, majd frontról való szabadulása után csatlakozott a Székely Színházhoz. Szabó Duci konzervatóriumot és színészképzőt végzett Kolozsváron, onnan szerződött át.

Bedő Ferencnek, Naphegyi Annának, Nagy Jolánnak műkedvelő múltja van (akárcsak Pintér Zsuzsának, aki csak a második, prózai bemutatón szerepel) – a Népvédelem műkedvelő gárdájából érkeztek. Szabó Ági kezdő színésznő⁷², valószínűleg a frissen szervezett tánckarral került be, akárcsak Nagy Jolán, Cs. Aszalos Margit, Naphegyi Anna, Mátis Ilona, Fábíán Béla és Bakos Tamás. (Utóbbiak, Nagy Jolánt kivéve, nem maradtak a pályán, bizonyára úgy tűntek el, hogy 1947-ben, az operett-társulattal együtt megszűnt a tánckar is).

Végül pedig ott vannak a szakmájukban profik: profi zenészek számít Tóth Sándor kar-nagy, aki vérbeli zenész, hatalmas tapasztalattal rendelkezik a zenés darabok betanításában:

⁶⁷ *XIV. René*, játsszák: Borovszky Oszkár, András Márton, Szabó Duci, Csóka József, Kőszeghy Margit.

⁶⁸ Szabó Ernő rendezésében, vö. Enyedi Sándor: *Rivalda nélkül*. A határon túli magyar színjátszás lexikona. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1999.

⁶⁹ *Egyetlen éjszakára*, Hamvay Lucyvel a főszerepben, R. Szabó Ernő

⁷⁰ '41-ben Thuróczy Gyula, '42-ben Földessy Géza kapott koncessziót Marosvásárhelyen – Battyán pedig a '41–42-es évadban Abaúj, Hajdú, Szabolcs, Szatmár, Szolnok-Doboka vármegyékre kapott engedélyt. *Belügyi Közlöny*, 40. szám, 1941.

⁷¹ Vö. p.-i: A munkás színpad értékes darabokkal és tehetséges szereplőkkel kezdi meg nevelő és gyönyörködtető munkáját. *Szabad Szó*, 1945. június 3.

⁷² Később Tamás Ferenc színész felesége.

műkedvelőkkel ő tanítja be Vásárhelyen az első operettet 1926-ban,⁷³ és utána évente – mintegy 20 alkalommal – így szerződött Kemény János karnagynak.⁷⁴ Lóránt György és Kováts Irén Szatmárról, Lóránt György operaénekes, vendégként érkezett Szatmárról, ahol első tenorista 1945 óta. Egressy Magda revütáncosnő és jó hangú énekesnő, mulatókban lépett fel táncosokkal és artistákkal, 1945-ben Szatmáron játszott Jakabffy Dezső társulatában, Kőszegi Margittal és Dusuval együtt. Különleges helyi tehetség Sz. Berger Duci: zongoraművész, operettszerző, aki 1933-ban csatlakozott a Vásárhelyen állomásozó Battyán-társulathoz mint színházi karmester. Konzervatóriumot végzett Vásárhelyen, és jó ideje szerves része Vásárhely zenei életének. Dobby Imre pedig Kolozsvárról érkezett, ott végzett zenekonzervatóriumot, majd a színházhoz került. 1939-től a budapesti Alhambra színház táncosa, majd 1941-től újra a kolozsvári színház sikeres szólótáncosa és koreográfusa. Kemény látókörébe akkor kerül újra, amikor kiderül, hogy nem lehet pusztán prózai színházat csinálni.

Kováts Irén kalandos sorsa a rendszerváltást megelőző színház hányattatásait szemlélteti: énekesnőként indul, gyönyörűen iskolázott hangja módszeres képzés eredménye. A római Szent Cecília Akadémián tanul, majd zenekonzervatóriumot végez Pécsen. Valószínűleg Jakabffy Dezső pécsi igazgatósága idején ('40–41-ben) csatlakozik a társulatához, és velük fordul meg Ungváron, Szatmáron, Máramarosszigeten, ahol ő a „csillogó hangú Kováts Irén”. 1942–43-ban a szatmári társulat tagja, de '44-ben újra Pécsen van, ott születik meg a kislánya. 1945-ben Szabó Ernő váradi társulatánál játszik. Valószínű, hogy Vásárhelyen erre a tudásra, rendkívüli zenei képesítésre és színészi rátermettségre volt érdemes előadást építeni, és ezt kiegészítette a profi operaénekes Lóránt György iskolázott hangja és színészi képességei („fővárosi” szintű alakítás), valamint Egressy Magda táncos jelenetei, „rejtélyes tehetsége”.⁷⁵ Nagy sikert aratott a Dobby által betanított balettkar, az „összeszokott, fölényes tánctudás”, valamint Hány Lajos nem mindennapi kiállítású díszlete és a „nagyvárosi világítás”. Az előadás „egy lelkes, meleg szellemű, kollektív munka eredménye volt”, a sajtó szerint a „nagyvonalú, zökkenésmentes rendezés a sokoldalú Kováts Irén érdeme”. Ez a színészként is tehetséges énekesnő azonban rengeteg nagy sikerű operettszereplés után eltávozik a színháztól. Búcsúfellépése után (1947. július 22-én), a '47–48-as évadban újra Szatmáron találjuk Jakabffy Dezső társulatánál (de énekel Aradon is, ugyanebben az évben). Majd 1948 őszén a kolozsvári Állami Magyar Operához szerződik el, ahol 1954-ig dolgozik, ezután áttelepedik Miskolcra, ahol 1955-től tanárként alkalmazták a zenekonzervatóriumban, és 1957–58-ból van adatunk arról, hogy a miskolci nemzeti színházban is játszik, majd 1972-ben nyugdíjba vonul. Egykori tanítványa visszaemlékezése szerint „mindig sugárzott, mellette elvesztette az ember minden felesleges skrupulusát.”⁷⁶

1947-ben nemcsak Kováts Irén, hanem Lóránt György is búcsúzott Marosvásárhelytől (kétsős, 1948-ban Lóránt áttelepedett Magyarországra). Battyán Kálmán átszerződött Váradra, az országos hírű Dobby Imre balettmester a primadonna Kováts Irénnel együtt előbb Szatmárra, majd a kolozsvári Magyar Állami Operához igazolt át (és lassan átprofilálta magát néptáncutatónak). 1947-ben a karmester Nagy Sándor is távozik a Színháztól (és feltehetőleg az állandó zenekar is). Egressy Magda szintén '47-ben búcsúzik a közönségtől – októberben már a budapesti Royál revü varieté évadkezdő előadásán lép fel Lóránt Györggyel (és a bűvész Alfonsóval, valamint idomított kutyákkal). A '47–48-as évad elején, október 6-án Tompa, miután az új évadra kizárólag

⁷³ Papp Mária: A marosvásárhelyi közönség vis-à-vis operett. A corneville-i harangok. *Népújság*, 2016. máj. 13

⁷⁴ Jellegzetes vásárhelyi sors az övé: a zenekonzervatóriumot munkája miatt nem sikerült elvégeznie, de kántortanító képzettséggel kórust vezetett, műkedvelő előadások zenéjét tanította be és vezényelt – lásd a lányával készült interjút: Ungvári Zrínyi Ildikó: „Zeneszerető város lett”. Interjú Papp Máriával, a Székely Színház gyerekszínészeivel. *Játéktér*, 2021/1.

⁷⁵ A Székelyföldi Színház megnyerte a csatát. *Szabad Szó*, 1946. január 13.

⁷⁶ Interjú Szüle Tamás operaénekesrel 2020. december 7-én. Kézirat.

prózaí darabokat ígér, azt nyilatkozta, hogy „mindenki itt marad a tavalyi tagok közül, (...) kivételt alkot a Loránt házaspár és Kovács Irén. A művészről azonban a klasszikus operettek címszerepeit mint vendég fogja énekelni”⁷⁷ – azonban, amint láttuk, ez nem így történik. Talán ezen a ponton ér véget a kezdetben tapogatózó, több szempontra figyelő átalakítási terv, és innen kell számítani a módszeres, tudatos váltást, amelynek a színház 1948-as államosítása az első sikere. Nemcsak esztétikai-szervezési, hanem ideológiai döntés is volt: a prózaí színházi nyelvre való átállás a lélektani realista formanyelv kialakítása révén a tömegekhez szóló, „hagyomány nélküli” színházzá kívánt lenni, és sikerült is megteremteni ennek az igényes, komoly változatát. Az a hely, amelyért 1945–46-ban a város közönsége hosszú ideig szurkolt, több ember dolgozott a megvalósításán és ez egybeesett a hosszú évtizedeken keresztül tervezett hellyel, amely a színház városban elfoglalt saját helyeként volt stratégiaileg elképzelve, most a hatalmi működések dinamikájában létrehozott pusztán taktikai helynek bizonyult: specifikus célokra használható, átalakítható entitássá, az elmozdított, de taktikailag továbbhasznált helyek iskolapéldájaként. Ezeknek a táncot, zenét magas művészi fokon művelő kitűnő színházi szakembereknek a történetei a hatalom bonyolult áramköreit illusztrálták.

A Székely Színház intézménye: a mobilis modelltől az illúziógyárig

Érdemes végre – a fellelhető adatok fényében – megvizsgálni, hogy milyen intézménytervezet született 1945-ben Kemény János koncepciójában, hiszen ebből következtethetünk az a '46-os indulás utáni állapotokra. Kemény tervezete minden bizonnyal a hosszas kolozsvári igazgatása alatt szerzett tapasztalatai fényében született. Tudását azonban áthangolta az újonnan megfogalmazott színházkulturális irányoknak megfelelően, azzal a céllal összhangba hozva, amelyet a politikum a színházi világ felosztása révén az egyes színházakra kiszabott.⁷⁸ Minden bizonnyal segítette őt az a tapasztalat, amelyet a „nemzetközösségi színház” modell kidolgozása és ennek nyomán a Thália R.T. működtetése révén szerzett az 1933/34-es évadtól kezdődően.⁷⁹ Ezt a vegyesen közösségi és magánvállalkozás jellegű, egész Erdély kultúráját kiszolgáló intézményt 1940-ig vezette.

Hasonlóképpen hibrid: nagy területet kiszolgáló és turnézó, ugyanakkor állandó székhelyű színház terve születik meg Kemény *Javaslat*ában összesen 59 állandó alkalmazottal.⁸⁰ Ehhez képest a feltalálható adatok szerint a Székely Színház az évek során éppoly mamutintézmény lett, mint az 1940 után megújult struktúrával működő kolozsvári vagy szatmári színházak. Nézzük a megújított kolozsvári színházat: 1941–42-ben három tagozata van: egy prózaí, egy operett- és egy újonnan megszervezett operatársulata, s ebben az időszakban ez ideális modellnek számít. Vezető alkotóinak száma 31, 42 színész és énekes, 37 színész és énekes, énekkara 44 tagú, táncokara 26 tagú, zenekara 57 zenészből áll. Gazdasági osztályán 20 alkalmazott dolgozik, műszaki személyzete 12 tagot számlál. Ennek a színháznak 1945-ben, a háború utáni őséves időszakban is 110 tagja volt (ekkor már nem a Hunyadi téri épületben működött, hanem a sétatéri Színkörben – ahol ma is). Ehhez képest egy vándortársulat, pl. a fent említett Battyán Kálmáné 1942-ben 20 tagot számlált. Az impériumváltás után, 1942-ben ugyancsak Vásárhelyen Thuróczy Gyula társulata 19 színészt számlált.

Kemény tervezetében igyekezik egy polgári színház vázát felépíteni, ugyanakkor azonban mobilis struktúrával: az itt „Székelyföldi Játékszín”-nek nevezett színház Marosvásárhelyen játszik

⁷⁷ A Loránt házaspár valószínűleg Lóránt György és Egressy Magda. Laer József: Nemcsak Marosvásárhelyé, hanem az egész Székelyföldé vagyunk! Évad eleji beszélgetés Tompa Miklós igazgatóval. *Szabad Szó*, 1947. október 6., 7.

⁷⁸ Marosvásárhely–Brassónak pl. a székelyföldi megyéket, lásd a 9. lábjegyzetet.

⁷⁹ Kötő József: Erdélyi színház (1933–1940). In: Kántor Lajos – Kötő József: *Magyar színház Erdélyben*. 1919–1992. Bukarest, Kriterion, 1994. 38–39.

⁸⁰ Kemény János: *Javaslat egy intézményes és állandó Székelyföldi Színház megvalósítására*. Marosvécs 1945. június 8–16. [Gépiratos füzet].19. [Vécsi Nagy Zoltán tulajdona]

Segédszínházi működésére a katonaságnak bevonat műkedvelők vagy színhásvetődékek/ a dologi kiadások terhére/.

Ugyanígy minőségben a katonaságnak a dologi kiadások terhére/.

A katonai munkát végző zenekarpotló kíséret-színház/ a dologi kiadások terhére/.

IX.

Az együttes névszerinti felsorolása.

1. Intéző : Kemény János /I/ román állampolgár
2. Rendező : Tompa Miklós /I/ román állampolgár
3. Kezdeményező : Sényi László /I/ román állampolgár
4. Karmester : László Oszkár /I/ román állampolgár
5. Irodatiszt : /IV/ román állampolgár
6. Sógó : Szabó Mária /II/ román állampolgár
7. Ügyelő : Csengeri János /III/ román állampolgár
8. 2-ik Ügyelő : Flóra Jenő /III/ román állampolgár.
9. Titkár : /I/ román állampolgár
10. Pénztáros : /IV/ román állampolgár

Kemény János 1945-ös színház-tervezete
(forrás: Kemény János hagyatéka)

SZÍNHÁZ MAROSVÁSÁRHELYEN

4–5–6 hónapon át, Brassóban 2–3–4 hónapon át, a Székelyföld többi városában 2–3 hónapon át.⁸¹ Évadszerkezete tehát igencsak hasonlít a nagyobb városban telelő, a tavasz bekövetkeztével turnézó vándortársulatokéhoz. Az évadban azonban egy hónap művészi és technikai előmunkálatokra van szánva. A helyváltoztatásra felkészült társulat munkaritmusa és felszerelése is a mozgásra vannak berendezkedve: legfontosabb technikai jellemzője, hogy teherautóra rakható technikai felszereléssel bír, amellyel poggyászt és színházi eszközöket egyaránt lehet szállítani, sőt a világító áramforrásnak és világítótornyok is szállíthatók, utóbbiak pedig szétszedhetők legyenek (5).⁸² A rugalmasság a műsorterv összeállításában is meg kell hogy mutatkozzon: olyan színdarabokat kell összeválogatni, amelyeknek a díszlete és jelmeze könnyen mozgatható. „A színdarabok jelentős részét akként kell összeválogatni, hogy azok mind díszlet és jelmez, mind pedig művész- és technikai adottságok szempontjából mozgathatók legyenek,

hogy különböző színpadméretek mellett is, a díszletek vagy egyéb színpadi kellékek átalakítása nélkül kerülhessenek bárhol színre.”⁸³ Ez a koncepció tehát eleve csak bizonyos típusú szövegeket képes színpadra segíteni, ezáltal határt szabva az illúzióteremtés részletező realista típusának. Kemény elképzelése a díszlet- és jelmezhasználatra vonatkozóan: egyszerűség és „letisztult expresszionizmus” uralkodjék, jelzésekkel és világos meg sötét körfüggönnyel, ugyanakkor azonban a háború utáni valóság képeit is igyekezik megidézni (álló színpadok és bútorok által): úriszoba, parasztszoba, ipartelep.

Habár Kemény alapattitűdjéből fakadóan a helyi lakosokhoz szeretné láncolni a színházat és a műszaki személyzetet helyi munkásokból toborozni, a művészszemélyzetet illetően nem tűr kompromisszumot: a „lehető legelsőbrendű erőkből álló művész-személyzet” alkalmazása nem jelenti a sztárkultusznak való behódolást, hiszen az összjátékot szándékozik előtérbe helyezni. Tizennégy magánszínészt és ugyanannyi magánszínésznőt tervez szerződtetni, akiknek zöme Kemény kolozsvári igazgatósága idején játszott a kolozsvári színháznál.⁸⁴

⁸¹ Marosvásárhelyen 24, Brassóban 20 és a székelyföldi városokban összesen 24 előadást tervez. Székelyföldi Színház, Munkaprogram, Kézirat, és *Javaslat*, 2.

⁸² Szabó Duci visszaemlékezése szerint éppen ilyen körülmények között utaztak az első időszakban: „Nyaranta negyven- sőt néha hatvan napos, vagonos turnékat szerveztek számunkra. Akkor még nem voltak színházbuszok. Lakókocsivá rendezték be a vagon, azzal utaztunk, abban laktunk, ott zajlott az előadások közt az életünk.” Nagy Miklós Kund: *Szabó Duci*. Polis, Kolozsvár, 2007. 40.

⁸³ Kemény: *Javaslat*, 4. oldal.

⁸⁴ Férfi színészek: Somlay Artúr, Kovács György, Nagy István vagy Görbe János, Szakács Miklós, ifj. Széchi [Szécsij] Ferenc, Tompa Sándor, Andrási Márton, Homm Pál, Lantos Béla, Balázs István, Váradi Rudolf, Dancsó György, Orbók Endre, Perényi János. Színésznők: Vértessné Hegyi Lili, Garami Jolán, Kolár Mária, Sallay Kornélia, Jancsó Adrienne, Krémer Manci, Ölyvedi Zsóka, Rajnai Elly, Jaczkó Czia, Orbók Endréné, Nizsinszkij Tamara, Tompa Sándorné, Turós Cuci [Turai Túrós Margit]. A zenészműfaj-orientáltságot jelzi itt is, hogy a nők közt szerepel egy meg nem nevezett Primadonna. Hogy ez Tompával egyeztetett lista, abból sejthető, hogy az említett színészek zöme kolozsvári színész volt 1941–43 között, többen játszottak

A társulat összlétszáma 59 fő.⁸⁵ A társulati erőforrások takarékos megszervezésében fontos szempont az egyes munkakörök tömörítése: így az intéző minden külön díjazás nélkül egyben lektor és dramaturg is (ezt nyilván maga Kemény tudja teljesíteni). A kellékmester egyben díszlet- és jelmeztervező, szcenikai főnök; az ügyelői munkakört pedig a segédszínészek töltik be. Nyilvánvaló, hogy a funkciók effajta összevonása a vándorszínészet korára és társulati struktúrájára hajaz, és a kellékmester kiemelt státusa (a társulat harmadik embere) is egy régebbi gyakorlatra megy vissza – itt azonban érthető módon a költségek csökkentésének szándékával módosulnak a feladatkörök, emellett nyilván a mozgékonyt is célozzák. Megjegyzendő továbbá, hogy az így összevont munkakörök éppúgy leépítik a sokszorosan szakosodott színházi intézmények hierarchiáját, mint ma a kis alternatív színházak esetében. A tapasztalt igazgató felállít ugyan egy becsületbeli hierarchiát (intéző, rendező, kellékmester, karmester, ügyelő, sűgő), de ugyanakkor el is veti, hiszen az összevonások felborítják ennek tekintélyét.

Kemény mobilis színházmodellje minden körülményre kidolgozott modell: alkalmazkodni képes a legkülönbébb körülményekhez és közönségrétegekhez. Műsorrendje, az igényes prózai művek előtérbe helyezése azonban nem egyeztethető össze ezzel a mobilitással, hiszen nem számol a vidéki és kisvárosokban élő színházi hagyománnyal: a szórakoztató és populáris műfajok iránti igénytel (20–22 prózai és csupán 4–8 zenés darabot vett tervbe). Azonban az, hogy 12 állandó zenekari tagot tervezett alkalmazni, azt mutatja, hogy nem állt szándékában lemondani a zenés műfajokról. Helyesnek bizonyult ez a törekvés, hiszen a Székely Színháznak már indulása után meg kellett tapasztalnia azt, hogy saját fenntartása érdekében engednie kell a közönségigénynek, és a prózai színház intézményesítése csakis állami szubvencióval lehetséges, hiszen 6–7 hónapnál többet nem lehet Vásárhelyen játszani ráfizetés nélkül. És bár 1947-ben eltűnik a tánckar és az operett-társulat egy része, a létszám nem csökken lényegesen: az első teljes évadban már 106 tagja van (ebből 30 színész)⁸⁶.

Kemény intézménymodellje két világ és kultúrákonceptió találkozásának egyedi helyzetére kidolgozott modell volt, amely tekintetbe vette az alakulás körülményeit, a város adottságait és annak színházi múltjából származó hagyományait, zenei és spektakuláris kultúráját (a színész-csapat összetételére ez csak részben érvényes, hiszen Kemény nem számít arra, hogy külön prózai és operett-társulatot kell létrehozni), valamint az új színháznak az erdélyi magyar kultúra egészében rendezetileg is szánt helyet. Azonban, miközben az intézmény évtizedekig megtartotta a székelyföldi turnézás gyakorlatát, és egyre inkább küldetesként élte meg – 1947-től, lassan az illúzióteremtő színház ráérősebb útjára lépve, konszolidálódott városi intézménnyé, valódi kőszínházzá vált, egyre szaporodó létszámmal és megváltozott belső viszonyokkal.

(Részlet a szerző A színházi nyilvánosság szerkezetváltozásai 1945 után. Finomodó hatalmi struktúrák az intézményben és a testben (avagy *A mosoly országa*) c. tanulmányából. In: *Test-Hatalom-Intézmény. A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozásai Erdélyben*. Kézirat.)

a Tompa Miklós által rendezett előadásokban. Vö. A Kolozsvári Nemzeti Színház Évkönyve 1941/42 – 1942/43. színi évad. Összeállította Szabó Lajos. Kiadja a Kolozsvári Nemzeti Színház Igazgatósága. [1943].

A színészek egy részét ekkor talán le is szerződtette Tompa.

A június első felében tervezett társulat képe már a szervezés első pillanataiban módosult. A fenti listán Kemény akkurátus megjegyzései szerint 12 magyar állampolgár van, de a sajtóban már 17-ről esik szó.

⁸⁵ Egy hónappal később, az Athenaeum alapító ülésén már 68 állandó alkalmazottról beszél. Marosi: i. m.194.

⁸⁶ A Minisztertanács mellett működő Művészetiügyi Bizottság számára kitöltött kérdőív szerint 1951-ben 105 tagja van az Állami Székely Színháznak, ebből csak 40 a művész alkalmazottak száma, a többi az intézmény igazgatásához és fenntartásához szükséges személyzet (adminisztratív személyzet: 29, technikai személyzet: 30, vezetőség: 6 személy). Hozzá kell fűznünk, hogy ezt az állapotot az államosítás utáni, pénzügyileg nyugalmasabb időszak tette lehetővé. *Chestionar*. 1951. január 23. Marosvásárhelyi Színház Reklám-, Dokumentációs és Kutatási Osztály, 1946–48-as iratcsomó.

„ZENESZERETŐ VÁROS LETT”

**Papp Máriával, a Székely Színház egykori gyerekszínészeivel
Ungvári Zrínyi Ildikó beszélgetett**

Művészcsaládba születtél. Édesapád Tóth Sándor, a Székely Színház karnagya volt, és édesanyád is énekesnő is volt. A nővéred, Tóth Erzsébet színésznő és énekesnő volt. Beszélj arról, hogy milyen volt a családban a művészet, művészi pálya megítélése.

Édesapámat 1945. január 6-án a városi tanács által kinevezték a városi mozi igazgatójának, ez a Kultúrpalotában volt. Kislány koromban ott ismertem meg Jávor Pált, mert lejött Vásárhelyre, és édesapám bemutatott neki. Édesapám feljegyzéseiben azt írja, hogy egészen a Székely Színház megnyitásáig dolgozott ott, 1946 márciusától 1947. szeptember elsejéig, a színház karmestereként.¹ Édesanyám, Máthé Margit nagyszerű műkedvelő énekes volt, őt is szerződtették a színházhoz.² Van egy igazolásom, amely szerint ő az 1945-ös év vége felé énekesként volt alkalmazva a Székely Színháznál, amelyet akkor szerveztek. Erről egy külön fejezetet lehetne írni, hogy milyen kulturális életet szerveztek a szüleim városban, és mennyi előadásban szerepeltek, édesapám azokban a nehéz időkben, 1920 után, több mint 20 előadást próbált és vitt sikerre mint karmester.

Amit műkedvelőként csináltak a szüleid, azt művészetnek tartották, közügynek vagy színháznak nevezték?

Ők imádták a zenét, színpadot, édesanyám nagyon értékelte az emberek mesterségbeli, zenei tudását, édesapám pedig nagyon igényes volt. Számára fontos volt a módszeresség: mielőtt nekifogott volna a művészi munkának, átgondolta, hogy mit akar, és ezt nekem is megtanította. Fontosnak tartotta a sokféle stílus ismeretét, a köztük való válogatást. Engem is ez vitt előre a mesterségben. Megtanultam, hogyan kell egy vegyes műsor összeállításában megkeresni a

¹ Tóth Sándor (1903, Battonya – 1972, Marosvásárhely) kántor-karnagy, a Katolikus Dalárda vezetője, a Székely Színház első karnagya, a háború előtti és alatti időszak vásárhelyi műkedvelő életének legtevékenyebb zenei vezetője, számos operettet tanított be és vezényelt. 1948-tól tanár, majd 1958-tól 66-ig az Állami Népi Együttes karmestere. Több mint húsz operettet tanított be és vezényelt a Katolikus Dalárda tagjaival, illetve munkáskórusokkal, majd 1946 után 14 operettet és zenés darabot vezényelt a Székely Színháznál.

² Máthé Margit (1905, Marosvásárhely – 1987, Marosvásárhely) műkedvelő énekesnő, a marosvásárhelyi katolikus zárdába járt, Bedő Emma zenetanár tanítványa, 1945 előtt a Katolikus Dalárda operett-előadásainak kitűnő hangú főszereplője. A Székely Színház alapításakor szólóénekesnek alkalmazták.

Papp Mária cantotanárnő

stílust, a művek hangulatának dinamikáját és összetételét, meghatározni a közönség közérzetét, az előadás szerkezeti-érzelmi irányítását.

A nővéred színésznő lett – a környezeted hogyan ítélte meg a színészkedést? Nem próbálták lebeszélni róla?

Igen, a nővérem, Tóth Erzsébet elvégezte a színiakadémiát, azután pedig átment szólistának, az 1958-ban megalakult Székely Állami Népi Együtteshez. Eleinte párhuzamosan énekelt és volt színházi társulati tag. Édesapámnak az volt a véleménye, hogy a színházi világban megvannak a bohém körök, de a színész komoly szintre kell emelje a tudását. A családdal elmentünk minden előadásra, és a szüleim mindig kiértékelték az előadást, a játékot és a rendezést, például dicsérték, hogy Delly Ferenc milyen pedáns ember és komoly, tehetséges színészi alkat. De a nővéremet végül az éneklés jobban érdekelte. Egészen kicsi korában leültette a cselédeket, hogy népdalokat énekeljenek neki – nálunk még a cselédek is énekeltek.

A szüleidnek zenei végzettsége volt?

Édesanyámnak nem volt zenei végzettsége. Édesapám két évet végzett Iași-ban az akadémián³. Tízes jegyet adtak neki a felvételin, pedig ő románul nemigen tudott, de zenét diktáltak neki, ő meg flottul lekottázta bárhány szólamban, mert abszolút hallása volt.

³ Az 1860-ban alapított Iași-i egyetem a háború előtt a Szépművészeti Iskola, majd Szépművészeti Akadémia neveket viselte.

És hogy került *lași-ba*?

Katolikus kántorképzőt végzett Szatmárnémetiben, ahol hegedűt és harmóniumot tanult. Nagyon szép bariton hangja volt, el akarták vinni Budapestre (énekesnek), de hát alacsony növése volt, és azt mondta, hogy ő nem neveteti magát a színpadon. Serdülő kamaszként még szoprán szólókat énekelt a szatmárnémeti kántortanító képző kórusában. Elmesélte, hogy délután kóruspróba volt, és úgy érezte, hogy egy kicsit rekedtebb a hangja, mint ahogy szokott lenni – amikor másnap reggel felébredt, bariton hangja van. Egyetlen éjszaka alatt váltott a hangja, és azt mondta, hogy olyan készletést érzett reggel, olyan erőt érzett a hangjában, hogy kiment a folyosóra, és elordította magát, hogy „Uruguay!” Erre egy idegesebb pap ráförmedt: „Tóth Sándor, maga megőrült?” Attól fogva bariton szólókat énekelt. Visszatérve a pályájára, 23 éves korában versenyvizsgával jött ide a katolikus templomba mint kántor és orgonista. Itt pedig 1908 óta működött az úgynevezett Zenede, amiből lett aztán a zeneiskola, aztán lett majd a változás után a Népművészeti Iskola, de ez egy komoly, elit zenei környezet volt, nagyon jó nevű tanárokkal: Haják, Zsizsmann, Maleczki Mariska, aki tanította az éneket, ők mind egyetemist, illetve főiskolát (általában Pesten) végzett emberek voltak, és aztán megalakult a Marosvásárhelyi Zenei Társaság, ahol kezdték szemére hányni édesapámnak, hogy nincs konzervatóriuma. Ő östehetségnek számított, zeneszerzéssel is foglalkozott, de nem volt végzettsége. Mégsem mehetett a konzervatóriumba sehova, mert kötötte az állása – nemcsak a templomban énekelt, hanem a temetéseken is. Vezette a kórust, tanított a katolikus gimnáziumban, nagyon sokírányú, zenéhez kötődő aktivitása volt.

A Tóth család: Tóth Sándor, Tóth Erzsébet (fent), valamint Máthé Margit, Tóth Mária és Tóth Sándor (lent).

Végül hogyan tanult tovább?

Elkérezett a gyulafehérvári püspökségtől, hogy laşi-ban tanulhasson, és egy év alatt elvégzett két évet. Ezt a tanárok ajánlották, mert felismerték a tehetségét. De harmad- és negyedévre már nem engedte tovább az egyház, Jaross Béla plébános: „Mi nem azért tartjuk magát, hogy az egyetemre járjon, hanem azért, hogy a szolgálatát végezze.” Sajnos ez, hogy ő csak két évet végzett, végigkísérte egy életen keresztül, mert nagyon sok irigye volt. Pedig némelyik diplomást nem lehetett vele egy napon emlegetni, mert tehetséges, rendkívül aktív ember volt, sokféle zenével foglalkozott. Erről van egy érdekes történet. 1945-ben kilépett az egyházból és mint tanár dolgozott, majd amikor versenyvizsgát hirdettek '58-ban, akkor átkerült az együtteshez mint karmester.

A Népi Együttesről van szó?

Igen. A frissen alakult Népi Együttesnél karmesterként dolgozott a zenekarral, nagyon sok zeneszámot írt, zenés jeleneteket, népi stílusban, mert a népi együttesnek erre volt szüksége. Versenyvizsgát hirdettek, mert egy frissen végzett fiatal zeneszerző, Szabó Csaba az Együtteshez kapta a kinevezését, és nem akart korrepetitor lenni Tóth Sándor mellett, akinek nincsen végzettsége – holott apám hegedült, orgonista volt és zongorázott is (az összes operettet zongorával tanította be). A pretendens beadványa nyomán versenyvizsgát hirdettek a karmesteri állásra, elég csúnya ügy volt. Próbavevételést írtak ki mindkettőjüknek a teljes filharmóniai zenekarral, koncertművel. Az egyik volt egyetemi kollégám, egy vadászkürtös évekre rá mesélte el nekem, hogy mennyire szégyelli, hogy akkor elfogadta édesapámmal szemben ezt a dolgot: azt mondták neki, hogy fújjon mellé. Vagyis ne azt a hangot fújja, ami a partitúrában van. Édesapám pedig vezényelt, és adott pillanatban hallja, hogy a vadászkürt nem azt a hangot adta, ami a kottában van. Leintette a zenekart, kérte a kürtöst, hogy nézze meg, mert nem azt a hangot játszotta, ami a kottában van. De a kürtös megint belefújta azt a hangot. Erre édesapám kérdőre vonta. Aztán mesélte nekem, hogy „Schneider Emil nem tud fújni, nem tudom, mi van vele”. Én meg rögtön rájöttem, hogy ezzel akarták beugratni, ellenőrizni a hallását. Végül persze megnyerte az állást.

Édesapád az operett-előadásokon kívül milyen más zenei eseményeket szervezett?

Úgy megszervezte a kórust, hogy például Mozart/művet tudtak énekelni. Ezek már a koncert irányába mutattak, nem csak templomi zenének számítottak. A műkedvelő operett elindítói a katolikus dalárda énekesei voltak, a dalárdisták: 1925-ben alapította a Római Katolikus Templomi Dalárdát, és '28-ban Segesváron második díjat, '31-ben Kolozsváron első díjat nyertek az országos dalosversenyeken. És akkor választottak hozzájuk olyan embereket, akik megírták a főszerepeket vagy egyáltalán a szerepeket. Krón Ernő bácsiról hallottál?

Igen, ő is gyerekszínész volt a Székely Színházban, és műkedvelő színész, bábszínész.

Az édesapja nagyon jó barátja volt az édesapámnak, és sok operettükben szerepelt. Összekovácsolódott egy műkedvelő társaság, akik nagyon sikeres előadásokat tartottak 1927-től, a *Cornevillei harangok* nagyoperettel kezdve. Édesapám vezényelt, édesanyám is énekelt benne. A Transsylvania termében tartották az előadást, és többször megismételték. Rendkívül változatos zenei élet volt. Fodor István rendezte az előadásokat, és apukám vezényelt, jó csapat alakult ki. Nagy sikerük volt, a sajtó is foglalkozott vele: *Színházi világ* stb. Híres volt a *Cornevillei harangok*, az első operett, amit Vásárhelyen rendeztek vásárhelyiekkel, egy jótékony célú előadás

Tóth Sándor kamagy, karmester

SZÍNHÁZ MAROSVÁSÁRHELYEN

volt, a szegény tanulók segélyezésére. Itt van a műsorfüzet: a rendező Fodor István, a színházi zenekart Tóth Sándor vezényli. A csapat tagjai: Dr. Gámenczy Jenő, Nemes Károly, Krón Ernő, Fodor István, Hajdó Tibor, Máthé Margit (ez anyukám), Bedő Emma, Szentpétery Mária, Bessenyei Teréz, Schülle Kató (az én későbbi népművészeti iskolámban a korrepetitornő), Nemes Jolán, Spóner Ilona, Zsigmond Kálmán, Szentpétery Antal.

Milyen más operetteket rendeztek?

A *Corneillei harangok*at 1927-ben, aztán évente rendeztek egy-egy operettet: *Rip Van Winkle*, *Koldusdiák*, *Leányvásár*, *Cigányszerelem*, *Sztambul* rózsája, *Gül baba* – 1926 és '40 között 20 előadást tanított be és vezényelt.⁴

Gondolom, hogy ezekre az eseményekre az egész város eljárt, mert ismerték az előadókat.

Sokkal kisebb volt a város, és fontos volt a konzervatórium, ami 1908 óta Zenede néven kezdett működni. 1927-től azért lehetett operetteket itt elindítani,⁵ mert volt kívül, volt kibővített zenekar. Ebben nagyon sokan vettek részt: a Zenede egykori növendékei meg a tanárai, és Vásárhely nagyon zeneszerető város lett.

Olvastam az akkori sajtóban, hogy 1939-ben a szintén édesapád által betanított és vezényelt Gésák és Cigánybáró szabadtéri előadásokra a Ligetben (akkor Erzsébet liget volt) óriási, „fővárosi méretű színpadot” állítottak fel, és buszokkal hozták a közönséget. Ez biztosan nagy költségekkel járt – honnan került ki, vajon kik támogatták ezeket az eseményeket?

Ez egy polgárisodott város volt, és nagyon sok volt a maszek. Csizmadia, asztalos, mindenféle mesterember, akik felajánlottak valamit az előadásokra, például fát vagy ruhát, vásznat a díszletekhez, amit csak tudtak. A vezetőjük Fodor István, nagyon lelkes, elkötelezett és dolgozó ember volt, postamester.

A város szerette azt, hogy ő polgári város, és mindig szerették az ügynevezett műkedvelő előadásokat, jó közönségük volt. Ezek az események hihetetlenül összetartották a közösséget,

⁴ 1927: *Corneillei harangok*; 1928: *Rip van Winkle*; 1929: *Koldusdiák*; 1930: *Leányvásár*, *Bolond Istók*; 1931: *Madarász*; 1932: *Rózsa álmok*; 1933: *A mosoly országa*, *Nagy mama*; 1933: *Koldusdiák*; 1934: *Leányvásár*; 1936: *Cigánybáró*; 1937: *Boszorkányvár*, *Aranyvirág*; 1938: *Legyen a férjem* (Tóth Sándor saját szerzeménye); 1939: *Cigánybáró*, *Gésák*; 1940: *Gül Baba*, *Sztambul* rózsája; 1943: *Cigánybáró*. (A lista nem teljes – szerk. megj. Ungvári Zrínyi I.)

⁵ Operettet korábban is játszottak a vándortársulatok, de helybeliek nem adtak elő operettet (szerk. megj. Ungvári Zrínyi I.)

Máthé Margit a Cigányszerelem és a Sztambul rózsája (1940) c. előadásokban.

a magyarságot. A kultúra nem csak szórakozás vagy a színpad szeretete, hanem megtartó erő is volt, ahogy a zsidók is megszervezték a kultúrájukat. Apámnak erős magyarságtudata volt, tudta, hogyan kell dolgozni a közösségek összekovácsolásáért. A politika nem nagyon érdekelte, de szervezett kórust az ifjú kommunistáknak is.

A mosoly országát már a háború előtt is vezényelte?

A mosoly országát 1933-ban vezényelte, aztán 1946-ban a Székely Színház megnyitó előadására tanította be a színháznak az operettet. Kemény János báró jól tudta, hogy a város szereti az operettet, és így csalogatta be a színházba.

Kemény János kérte fel édesapádat karmesternek? Édesanyádat is ő szerződtette?

Igen, és édesanyámat is ő vette fel mint szólóénekest, mert ő tudta az operettszerepeket, és mert nem volt jól éneklő helybéli színész.⁶ Csak később szerződött ide Andrassy Márton, Szabó Duci, Kőszegi Margit, Borovszky Oszkár – a régi nagy színészek tudtak énekelni. Oszkár bácsinak is, Margit néninek is gyönyörű hangja volt. Lassan gyűlt össze a társulat, beszervezték azokat, akiket lehetett, lányokat, akik tudtak táncolni, akik tudtak énekelni, így alakult a Székely

⁶ A Székely Színház adataira szerint Tóth Sándorné 1947-ben játszotta Szaffit a *Cigánybáróban*, de ekkor már nem volt alkalmazásban, hanem vendégként lépett fel. A helyi sajtó is így ír róla, és beszámol énektudásáról, remek hanganyagáról, a bemutatkozás sikeréről. (Szerk. megj., lásd: Szabad Szó, 1947. december 12.)

Színház. Aztán szépen lassan áttértek a realista színház megteremtésére, és akkor megszűnt az operett, pedig a közönség nagyon szerette.

A Székely Színház zenei vezető művészeiről kérdezlek: Sz. Berger Ducira emlékszel?

Igen. Nagyszerűen zongorázott és nagyon joviális ember volt. Nagyon szerettem Ducit, ott laktak az Iskola utca sarkán, mindig átmentem hozzájuk. A fiát Szabó Istvánnak hívták, kimentek Izraelbe.

Olyan sok munka volt, hogy három karmesterre volt szükség? Nagy Sándor, Sz. Berger Duci és Egressy Richárd is ott dolgoztak.

Szükség volt, mert eleinte egyik premier a másik után jött. Rajtuk kívül ott volt Seprődi Ilona, a korrepetitor. Édesapám ebben az időben nagyon elfoglalt, munkakórusa is volt. Azt a háború után újraszervezte, az OCL üzletlánc alkalmazottaiból válogatta a kórustagokat. Egy időben az igazgatóság kötelezte az embereket, hogy menjenek próbaéneklésre, azon a címen, hogy a szocialista kultúrát fejleszteni kell.

Emlékszel Fekete Rózsi művésznőre? Láttam, hogy ő tanította be a táncokat 1939-ben a Cigánybáró és a Gésák szabadtéri előadására, és úgy tűnik, hogy nem volt köze a Székely Színházhoz, pedig társulatoknál játszott azelőtt.

Hogyne. Fekete Rózsi néni balettköröket, gyerekelőadásokat szervezett a szakszervezetek házában. Részt vett az apukám tevékenységeiben is. Szerintem valami személyes dolog lehetett az oka, hogy őt nem alkalmazták.

Rózsi néni egy nagyon joviális ember volt. Nagyon szerette a gyerekeket, én is előfordultam nála. Nem tudom, hogy ő hova tartozónak érezte magát, mert a színház „székely színháznak” indult, és nagyon meghatározta az emberek gondolkodását, hogy hova sorolják be magukat. Sokan úgy gondolhatták, hogy ez a színház nem nekik szól. Muszáj volt előrelátónak lenni, túl sok mindenen átmentek, és sok mindent nem mertek felvállalni.

Fekete Rózsi a háború idején nem játszhatott a zsidósága miatt, de 1945-ben újra feltűnt, majd 1948 után már nem volt aktív szereplője a kulturális életnek.

Lehet, hogy ő is kivándorolt. Nem tudom. Az Iskola utcában volt egy kicsi zsidó templom, ott volt egy vágóház is, ahova hordták a majorságot. Sok embert ismertem, akik odajártak, és volt egy öreg rabbi bácsi vastag szemüveggel. Én már 14-15 éves voltam, magas koloratúr hangom volt, és ő mindig figyelte az énekemet, és mondta édesanyáméknak, hogy „ez a kislány kell mindig énekelni neki” – nagyon rosszul beszélt magyarul. Volt egy másik fiatal rabbi, akinek nagyon szép hangja volt, és amikor jöttek az ünnepek, akkor meg én ültem oda a kerítés mellé, hallgatni az énekét. Nagyon sokan kitelepedtek a városból Izraelbe.

Édesapád felmondott, vagy kitették a színházról '47-ben? Akkor megszűnt az operett-tagozat.

Nem tudnám megmondani, nem hiszem, hogy kitették volna. Eljött onnan, mert látta az irányvonalat, és nagyon sok vitája volt Tompával. Akkor azt mondta, hogy ő tud mást is csinálni, és elhelyezkedett a tanügyben. Az is felvetődött, hogy átköltözzünk Magyarországra – tartottak attól a bizonytalan világtól, ahol rászólnak az emberre, hogy beszéljen románul, mint 1920-ban. Tanári állást kapott Pesterzsébeten.

Aki annyit dolgozott a közösségépítésért, itt hagyta volna a várost?

Igen, mert nem látta már értelmét és a folytatás lehetőségét sem a színházban, sem pedig a civil életben. De akkor megbetegedett a nővérem, és komolyan kellett foglalkozni a gyógyításával – így hát maradtunk. Közben ő vezényelt hat kórust, és később tovább folytatta az operettek betanítását.

1945 előtt a műkedvelő előadások komoly előadásnak számítottak a városban?

Persze, nagy közönségnek adták elő őket, a Transsylvania teremben vagy a Kultúrpalotában, és később turnéztak is velük Brassóban, Kolozsváron és Segesváron. Megszervezték a segítőtársaival: Fodor István postamester, Krón Ernő könyvkötő és Sronk Lajos ügyvéd, lelkes, tehetséges ember.

Kik látogatták ezeket az előadásokat? Az elit eljár ezekre az eseményekre, vagy rangon alulinak tartotta?

A város látogatta, és szívesen jártak. Nem, nem volt ilyen, mert Vásárhely tele volt katolikus dalosokkal, akik jártak a dalárdába, és ezek jól ismert értelmiségiek voltak: mérnökök, orvosok, tanárok, rajtuk kívül mindenféle társadalmi csoportból valók, és eljöttek az ő rokonaik, barátaik is. Ezeket az előadásokat széles körben nagyon szerették.

Amikor megalakult a színház, nem vette el a helyét ezeknek a rendezvényeknek?

Nem, nem velük volt a baj, hanem a kommunista párttal. Antalfyné, aki pártvezető volt, és egy időben még a Filharmóniának is az igazgatója, kijelentette, hogy az operett arisztokrata műfaj, meg kell szüntetni. Akkor következett egy hosszabb szünet, édesapám már csak az ötvenes években szervezhette meg az OCL-nél a *Cigánybárót* 1954-ben, és a Textilánál a *Csárdáskirály-*

Csoportkép a Kornevillei harangok előadójával.

nőt 1957-ben, mindkettőt a Kultúrpalotában adták elő, a *Cigánybárót* a Lázár Ödön parkban is. A Textila gyönyörű ruhákat tudott kiállítani, a színháznak sem volt olyan ruhatára. Az Orchidea kórusából is szervezett egy *Cigánybáró* előadást, amelyik nagyon sokszor ment.

Egy életem keresztül ez folyt nálunk otthon is. Képzeld, hogy a szólistákat édesapám otthon a zongorán tanította be. Én minden betétdalt onnan ismertem, és azért tudtam annak idején a színiakadémián is a növendékeimnek egy csomó jó zeneszámot adni, mert ismertem őket.

A színészek is hazajártak hozzátok?

Nem, mert a Kultúrpalotának volt zongorája, ott folyt a betanítás. Később volt egy nagyszerű korrepetitornő, Seprődi Ilona. Akkor már édesapámnak csak a zenekarral kellett dolgoznia, és ellenőrizte próbán, hogy milyen irányba fejlődnek a szólistikai számok. Sokszor át kellett írja a kottát a szűkített zenekarra a színháznál, mert ott 18-20 tagú zenekar volt. Szervezett zenekart is, például a *Cigánybáró* előadására, a Filharmóniából szervezte meg a tagokat.

Édesanyád nemcsak a színházban énekelt, hanem ezekben a műkedvelő előadásokban is?

Igen, végig. Mint kasszásnő dolgozott az OCL-nél, és utoljára a Szaffit énekelte a *Cigánybáróban*, 1954-ben. A főszereplőt pedig Reitmann Imre alakította, aki a cipőüzlet Adoniszta volt, egy nagyon szép, magas férfi, ugyan nem volt olyan jó hangja, de megtanulta a szerepet. Zsupánnak, a negatív szereplőnek van egy inasa, az én voltam. A bátyám trombitált a zenekarban, a nővérem az Arzénát játszotta, anyukám a főszerepet énekelte, és édesapám vezényelt. Úgyhogy mind az öten jelen voltunk ebben az előadásban.

Kemény János színház tervezetében először Lányi Oszkár szerepelt mint karnagy. Akkoriban még nem ismerte édesapádat?

De, ismerte. Kemény János nem volt zenész, mindig szüksége volt zenei tanácsadóra, és Lányi jó zongorista, zeneszerző volt. Végül mégis édesapám mellett kötött ki. Édesapám nagyon sokat segített Kemény Jánosnak a szervezésben is.

Titeket, gyerekszínészeket ki instruált? A főszínészek vagy a rendező, Tompa?

Szabó Ernő bácsi volt az egyik nagy mestere az előadásoknak, de nem instruált bennünket külön senki. Elmondták, hogy mit kell csinálni. És hát én is játszottam, de abban a bizonyos plakátos könyvben⁷ úgy szerepelek, mint Tóth M. Nem akarták kiírni, hogy leány vagyok a *Jánoska* c. előadásban.⁸ Hamvai Lucy volt az édesanyám. Kiss Laci volt a kulák, és az apám talán Lantos volt, így emlékszem. El kellett törjének egy üveget a jelenet szerint, mert a kulák be volt rúgva, és nekirontott az anyámnak. Én mezítláb voltam, és Kellán bácsi, az ügyelő, az ölében vitt, és óvatosan tett be a színpadra, olyan helyre, ahol nincs üvegszilánk.

Arra nem tértek ki a gyerekek esetén, hogy hogyan csináld, amit kell?

Nem, csak megmondták: te ezt csináld, ezt mondod. Be kellett tanulni a szövegeket, és megmutatták. Elmondták, hogy hogyan kell mondani. Sok gyerek szerepelt, például Virág Gyuri.

⁷ Horváth Bea: *A Marosvásárhelyi Székely Színházban bemutatott darabok előadástörténetének legfontosabb adatai. 1946–1961.* A Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem Kiadója, Marosvásárhely, 2006.

⁸ Metz István darabját Szabó Ernő rendezte 1949-ben.

Láttam, hogy a díszlettervező Hány Lajos Zsuzsikája is szerepelt. Tompa, Kemény János gyerekei is ott voltak?

Tompára nem emlékszem, de a Kemény gyerekekre igen: Klióra és Mikire.

Sok gyermek-rádiójátékunk volt akkoriban, azokban részt vett Virág Gyuri is. Ezeket Antal Pál szervezte, a bábszínház igazgatója, rendezője. Búbajos ember volt, nagyon szerettük. Ő viszont foglalkozott velünk, és hozta a széket, hogy elérjük a mikrofont a felvételkor, mert akkor nem voltak beállítható mikrofonok.

Ezeket hol vették fel? A rádiónál?

Vagy a rádiónál, vagy a Kultúrpalotában. De volt, amit a bábszínházban.

Kovács Irénre emlékszel?

Hogyné! Kovács Irén jött primadonnának. Egyszer az történt, hogy lerekedt. A *Cigánybáró* nagyoperettet adták elő, és édesanyámat beugratták, hogy énekelje el a szerepet, azt hiszem, akkor már nem volt tagja a színháznak. Kovács Irén beült az első sorba – az énekesnők egymás között nagyon csúnyák tudtak lenni –, és felüzente a színpadra az előadás kezdete előtt édesanyámnak, hogy „az első sorban ülök, mert szeretném látni, hogy sz..od össze magad”.

A primadonna féltékeny volt?

Hát igen, de édesanyám nem volt ez a típus, ő elsősorban Tóth Sándorné volt. Édesapám volt a karmester, ő pedig az éneklésével besegített az előadásaiba. Soha nem játszta a primadonnát.

Kikre emlékszel még a színészek közül?

Nagyon jól emlékszem Szabó Ducira, Andrassy Marcira. Még most is a szemem előtt van, ahogy az operettben táncolni kezdett, és Duci felemelt egy tálcát, ami tele volt evőeszközökkel, és úgy táncolt, hogy közben az evőeszközök csörögtek a feje tetején. Andrassy Marci mint táncoskomikus jött ide, nagyon jó mozgása volt. Ducinak szintén szép hangja volt. Emlékszem Kőszegi Margit néniére, Borovszky Oszkár bácsira, Szabó Ernőre, Ottóra, aki a fia volt. Ott volt Hamvai Lucy, Kiss Laci, Lantos Béla.

A MAROSVÁRHELYI RÓM. KATH. TEMPLOMI DALÁRDA MŰKEDVELO GÁRDÁJÁNAK

jótekonycélú megnyitó előadása a szegény tanulók segélyezésére f. hó 24-25

SZOMBAT - VASÁRNAP

este 8¹/₂ órakor a színház teremben.
Színrekerül a

KORNEVILLEI HARANGOK

nagy operett 3 felvonásban, írták: Sair-
vette Ch. Gabot, fordította: Rákossy Jenő,
zenéjét szerzette: Planquette Róbert.
Rendező: Fodor István.

A kibővített színházi zenekart TÓTH SANDOR vezényli.

SZEMÉLYEK:

Henry kornevilleimárki	Dr. Gámentzy Jenő
Gáspár haszonbérő	Nemes Károly
Biró	Krón Ernő
Jegyző	Fodor István
Greniső	Hajdó Tibor
Zsermén	Máthé Margit
Szerpolett	Bedő Emma
Zsuzska	Szenipétery Mária
Kata	Bessenyei Teréz
Náni	Schülle Kató
Erzsi	Nemes Jolán
Juifka	Spóner Ilona
Kaszáló	Zsigmond Kálmán
Marcell	Szenipétery Antal

Inasok, kocsisok, cselédek és a teljes Dalárda.

- I. szakasz: Visszatérés a másvilágról
- II. " A kornevillei vásár
- III. " Kíséret az ősök kastélyában
- IV. " A titok napfényre kerül

Történik Normandiában, XIV Lajos idejében.

Jegyek válthatók: Révész Béla könyvkereskedésében és előadás napján a pénztárnál

**Helyárak: Páholyok 500, 400 és 200 Lei.
Jegyek: 100, 80, 60, 40 és 20 Lei.**

A Kornevillei harangok plakátja.

És Lőrinczi Ióára. Fogadott lánya volt egy cirkuszista házaspárnak. Mielőtt a színházhoz szerződött volna, a Hargita vendéglőben láttam táncolni – akkor Gusáth vendéglőnek hívták, a Feszték tulajdona volt. Zenekar játszott, énekszámok voltak, és közben szórakoztató magánszámok is, pl. egy okos kutya, a Lőrinczi Ica nevelőapjának a kutyája, Tintin, amelyik felismerte és kiválasztotta a táblákon lévő számokat. Ica pedig, aki rendkívül hajlékony volt – kígyónő volt, aki hátrahajlik, és a fejét a lába között kidugja. Aztán elszerződött a színházhoz, benne volt a táncscapatban. Végül ott is ragadt a színháznál.

A cirkuszista szülők Vásárhelyen laktak? Honnan kerültek ide, és mivel foglalkoztak?

Valahonnan Budapestről jöttek errefelé. Járták az iskolákat Tintinnel, és különböző bűvészmutatványokat csináltak, a gyerekek meg fizettek. Kicsi összegeket kaptak, nehéz volt abból megélni.

Az adminisztratív személyzetre is emlékszel? Említetted a gyerekszínész Virág Gyurit és édesapját, Virág Istvánt.

Igen, Kellán Sándor felesége volt a sugó. Virág István díszletező munkásként kezdett, aztán buktatták előre, mert párttag volt, de nem volt rosszindulatú ember, nem élt vissza ezzel. Ő lett a színpadmester. Ott laktak a Kultúrpalotában a második emeleten, a folyosó végén.

Te akkor jól ismerted a Kultúrpalotának a tereit. Milyen változások történtek a színház alakításakor?

Csoportkép a Cigánybáró (1936) előadójával.

Koncertteremnek készült ez a tér, nem is gondoltak arra, hogy valaha színház vagy mozi lesz, és nagyon kevés öltöző volt, talán kettő összesen: a karmesternek meg a szólistának, hogy ott átöltözhesen. A későbbi időkben sokat alakítottak: az öltözőket kibővítették, mert alul is csináltak öltözőt. Eltakarták az orgonát, és a háta mögött beépítettek öltözőket.

Úgy tudom, hogy ez egy rossz akusztikájú terem volt, színháznak nem alkalmas – hogy lehetett rossz akusztikája egy hangversenyteremnek?

Nem tudom – az átépítések, a javítások és a bársonyszékek nagyon sokat rontottak a teremnek az akusztikáján. Oldalra húzták a függönyt, amikor játszottak, és a két bársony függönyszárny sokat rontott az akusztikán.

Miután édesapád elment a színházról, kik zenéltek tovább?

Csak annyit tudok, hogy toborozták a zenészeket. Alkalmazott zenésze nem volt, akkor még nem volt Filharmónia. Hanem a zenét ismerő és jól ismerő hangszereket szedték össze, néha Kolozsvárról is. Gerzon Béla volt a koncertmester, nagy viccmester volt. Aztán a kolozsvári magyar operának lett az első hegedűse. Vendégek jöttek, akik egy darabig itt laktak. Tudom Szalkay Tibor bácsit, aki a csellista volt, Müller Ferenc bácsi, aki hegedűs és brácsás volt. Seprődi Ilona volt a zongorista. Kis formátumú zenekarokkal tudták megoldani ezeket az előadásokat, mert nem volt rá ember, de tudom, hogy cigányzenészek is besegítettek akkor. Azt hiszem, hogy a Rózsa vagy a Bámbó családból is játszottak.

Később énektanárként te miben hasznosítottad azt, amit a Székely Színház környezetében tanultál?

Hát belenőttem. A génjeimben hoztam magammal olyan dolgokat, amiről nem is tudom, hogy hol tanultam, de tudtam. Az egyik dolog az, hogy megtanultam az anyagválasztásnak a lényegét. Hogy hogy választom az anyagot ahhoz, hogy hangilag is, és érzelmileg is be tudjam a növendéket inkadrálni. Legyen egy kiindulópontja, ne legyen számára a zenei támasz idegen.

Tegyük hozzá azt, hogy 1989 után nyugdíjazásodig a Színművészeti Egyetemen is tanítottál éneket.

Én mindenhol tanítottam éneket. Pedagógiai iskolában, tanítóképzőben... Amikor idekerültem, akkor óriási káderhiány volt Vásárhelyen. Ketten jöttünk ide, Sőtér Ilonával, aki a főiskolára ment, én mentem a Népművészeti Iskolába, ahol mindig nagyon jó osztályaim voltak. Éppen most, ahogy keresgéltem itt, látom, hogy a Metropolitanból küldi nekem a fényképet Zsellér Éva, amikor Rozinát énekelte, és írja, hogy milyen hálás, hogy foglalkoztunk vele. Hát nem kis dolog eljutni Japánba, és megnyerni a Madame Butterfly verseny első díját. Farkas Andrásról hallottál? Ő is a növendékem volt, mindenhol küldte a képeslapot, Farkas András Bobó, „a korondi világjáró” néven. Énekel az együttesben, és aztán végigjárta a világot. Ő is a növendékem volt. Vagy ott van Szerekován János, aki gyakran jár haza, és most már a Nemzeti Operaházban is énekel Budapesten. És még vannak, akik híresek lettek. Jól irányítottam őket, mert én édesapámtól örököltem a jó pedagógiai érzékeket, tudtam bánni az emberekkel. És hidd el, hogy minden sikeres tanári pályának az a titka, hogy tudjál bánni azzal, akivel foglalkozol. Imádtam tanítani. Sose mentem be úgy az iskolába vagy az egyetemre, hogy fáradt vagyok, vagy nincs kedvem. Nekem felüdülés volt a tanítás, álmomban most is sokszor tanítok.

„A SEBEK FORMÁLTAK”

Nemes Leventével Nagy B. Sándor beszélgetett

*K*evés olyan színház iránt érdeklődő ember él a magyar nyelvterületen, aki ne hallott volna Nemes Leventéről. A legtöbben láthattuk is őt színpadon, idősek és fiatalok egyaránt, mert éppen hatvan éve tapossa a világot jelentő deszkákat. 1962-ben végzett a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolán, 1972-ig a marosvásárhelyi Állami Magyar Színház színésze volt, utána mindmáig a sepsiszentgyörgyi társulat tagja. Szentgyörgyi István-, Jászai Mari-, Kaszás Attila-díjas, többszörös EMKE-díjas, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának életműdíjas előadóművésze, aki alakításaiban mindig eredeti és hiteles, magánemberként bölcs és megfontolt, művészetét talán az igényesség és a megújulásra való örök törekvés jellemzi leginkább. 1992–2005 között a szentgyörgyi színház igazgatója is volt, az ő színházvezetői munkájához fűződik a szentgyörgyi társulat művészi célkitűzéseinek újrafogalmazása. 1995-ben az ő kezdeményezésére valósult meg az a bizonyos, sokat emlegetett fúzió a sepsiszentgyörgyi színház és a gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház társulata között, mely megnyitotta az utat a szentgyörgyi színház immár több évtizeden át tartó szakmai sikersorozata felé. 2008 óta nyugdíjas, de azóta is játszik, és nyolcvankét évesen is meghatározó személyisége a Tamási Áron Színház társulatának. Életéről, pályafutásáról, művészi hitvallásáról Nagy B. Sándor faggatta az alábbi interjúban.

Medgyesen születél 1939. szeptember 16-án. Meddig éltél ott?

Medgyesen születtem, de a költőt parafrazálva, azt szoktam mondani, hogy Erdély az én szülővárosom. Mert egyéves voltam, amikor Medgyesről elköltöztünk, a gyermekkorom nagy része Kolozsváron és Marosvásárhelyen telt el. 1940-ben, a második bécsi döntés után Kolozsvárra költöztünk abban a reményben, hogy ott, immár Magyarországon jobb életünk lesz. Akkor még nem tudhatták

a szüleim, hogy mit hoz a háború vége. Nagytatám kocsmát nyitott Kolozsváron, abból élt a család.

Mennyi idős voltál, amikor Marosvásárhelyre költöztetek?

1946-ban költöztünk oda, hétéves koromban. Az 1945-ös hatalomváltáskor a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem épületeibe visszaköltöztették Nagyszebenből a román tanyelvű I. Ferdinánd király

Nemes Levente. Fotó: Barabás Zsolt

Tudományegyetemet, melyet a bécsi döntést követően helyeztek át azelőtt Szebenbe. Az időközben Kolozsvári Bolyai Tudományegyetemmé átkeresztelt intézményben tehát lehetetlen helyzet jött létre, amit egy kormányrendelettel oldottak meg: a magyar nyelvű orvosi kart Marosvásárhelyre költöztették. Apám, aki még 1945-ben belépett a kommunista pártba, szerepet kapott az új egyetem szervezésében. Lakást is kiutaltak neki az egyetem területén, ami jól jött, mert közben gyarapodott a család, akkor már két fiúgyermek volt. Azután egy hűgom is született. Az egyetem udvarán minden adott volt a nagyszerű gyermekkorhoz: díszpark, tó, gyümölcsös, futballpálya, kuglipálya, tenispálya, és tovább is sorolhatnám.

Hova jártál iskolába?

Hetedikig a Szent György téri 4-es számú elemi iskolába jártam, utána pedig felvételiztem a Középfokú Építészeti Szakiskolába.

Másodéves voltam, amikor megszüntették a középfokú építészeti, s én különbözőzeti vizsgával az elméleti líceum tizedik osztályába kerültem. Summa summarum: nekem színésznek kellett lenni.

Hogyan kerültél kapcsolatba a színjátszással?

Gyerekkoromtól sokat szavaltam különböző ünnepségeken, részt vettem betlehemes játékokon, és szívesen vállaltam ezeket az alkalmi szerepléseket. 1948-ban, a '48-as szabadságharc százéves évfordulóján felléptem a Székely Vértanúk emlékművénel. Petőfi Sándor 1848 című versét szavaltam, és erről az eseményről valóban úgy gondolom, hogy döntő fontosságú volt számomra. Csak kilencéves voltam, de megérezve a pillanat rendkívüliségét, valahogy úgy mondhattam el a verset, hogy szeretetet és megbecsülést éreztem utána a felnőttek részéről. Igazi sikerélmény volt, ami elindíthat egy gyermeket

egy bizonyos úton, mert úgy tűnt, van ott némi keresnivalója. Ezután még több fellépésem volt, szolgálatos versmondóvá váltam. Felléptem az országos nőszövetség és később a Magyar Népi Szövetség rendezvényein, eljátszottam minden gyermekszerepet az orvosi egyetem diákjainak színjátszó csoportjában. Utóbbi nagy élvezet volt számomra, teherautón utaztunk különböző falvakba előadni ezeket a színdarabocskákat.

Mikor döntötted el, hogy a színre felvételel?

Kamaszkoromban döntöttem el. Az igazság az, hogy kevés színházi előadást láttam gyermekkoromban, nem voltam tudatosan színházba járó. Bábszínházba néha elvittek, és azt nagyon szerettem is, de sohasem éreztem, hogy kifejezetten kíváncsi lennék a színpadra, nem tartottam magam méltónak rá. Amikor már dolgoztam, merthogy esti líceumban érettségiztem – lehettem olyan 15-16 éves –, egyszer egy barátommal sétáltunk körben a főtéren, szemeztünk a lányokkal, és amikor elérkeztünk a színházhoz, eldöntöttük, hogy megnézzük a délutáni előadást. Meg is tettük, és ez annyira megtetszett nekünk, hogy később többször is betértünk egyik-másik előadásra. Így sodródtam egyre közelebb a színészi pályához.

Milyen volt az egyetemi élet? Kik voltak az évfolyamtársaid?

Egy általam nagyon kárhoztatott szemlélet uralkodott akkoriban az akadémián, miszerint a színészeknél csak a tehetség, „a szív” fontos igazán, elméleti képzésre alig van szükség. Sem színház történetet, sem képzőművészet-történetet, sem szimfonikus muzsikát, sem történelmet, sem éppenséggel irodalmat nem fontos ismerni-szeretni a színészeknek, mert ez fölösleges teherként számukra. Nem állítom, hogy teljesen alaptalan szemlélet volt, több színészi példa is ezt igazolta, de máig fenntartom az akkori meggyőződésemet, hogy a színésznek nyitottnak

kell lennie a világra, ismernie kell a jelenségek közötti összefüggéseket, és elmélyülten kell összpontosítania a munkájára. Ez a szemlélet az egyetemi vizsgákra is rányomta a bélyegét, amit én, az igazság naiv bajnokaként felháborítónak tartottam, és olyan komoly vitába keveredtem emiatt a tanáraimmal, hogy kis híján kirúgtak az egyetemről... Tizenötön kezdtünk, és heten végeztünk. Az volt a szokás akkoriban, hogy nagyon sok diákot felvettek, és akiket később alkalmatlannak találtak, azok kiestek a másodév végéig. Kegyetlen dolog volt ez, el lehet képzelni, hogy mennyire megviselhette az embert, amikor két év után pályát kellett váltania. Ferenczi Csongor, Kakkassy Ágnes, Weisberger József (aki később Vértesre, majd Darvasra változtatta a nevét), Papp László (aki Kolozsvári Papp László néven íróvá vált), Kisfalussy Bálint, Kakuts Ágnes és jómagam végeztünk az évfolyamon.

Mesélj az egyetemista éveidről! Milyen volt a kávéházi élet?

Néha úgy érzem, jobban érdekelte az akkori fiatalokat a világ sorsa. Bizonyára nem minden fiatal volt ilyen, de én azokhoz a csoportokhoz társultam szívesen, amelyek az úgymond kávéházban, cukrászdában többnyire sorskérdésekről beszélgettek, meg akarták váltani a világot. Azt hiszem, manapság kevésbé divat, de mi gyakran könyvekről is vitatkoztunk. Stefan Zweig, Thomas Mann, Tolsztoj, Solohov... Visky Árpának, aki egy évvel alattam járt, mindig ott lapultak a zsebében a Forrás-kötetektől kimásolt versek. Néha szemérmesen elővette valamelyiket, felolvasott belőle egy részt, és gyorsan visszatevette. Sikk volt járatosnak lenni a szimfonikus zenében is, jártunk a filharmónia koncertjeire és a népi együttes előadásaira. Akkor jött be divatba a lemezjátszó, nagyon sok zenét hallgattunk. Sokat kirándultunk is együtt, a Nyugati-Kápátokba, Fogarasi-havasokba szerveztünk komoly túrákat. Persze ezek is mind témái voltak a kávéházi beszélgetéseknek. Én szentül meg voltam győződve róla, hogy amint Majakovszkij írta: „mi építjük az új

világot”. Akkor tanultam meg vitázni, tudatosan figyeltem arra, hogy felfedezzem a másik érvelésében az ellentmondást. A világ megismerésének és érteni akarásának a szenvedélye, gyönyöre-fájdalma mozgott bennünket.

Először a marosvásárhelyi színházhoz szerződöttél. Milyen volt ott kezdő színésznek lenni?

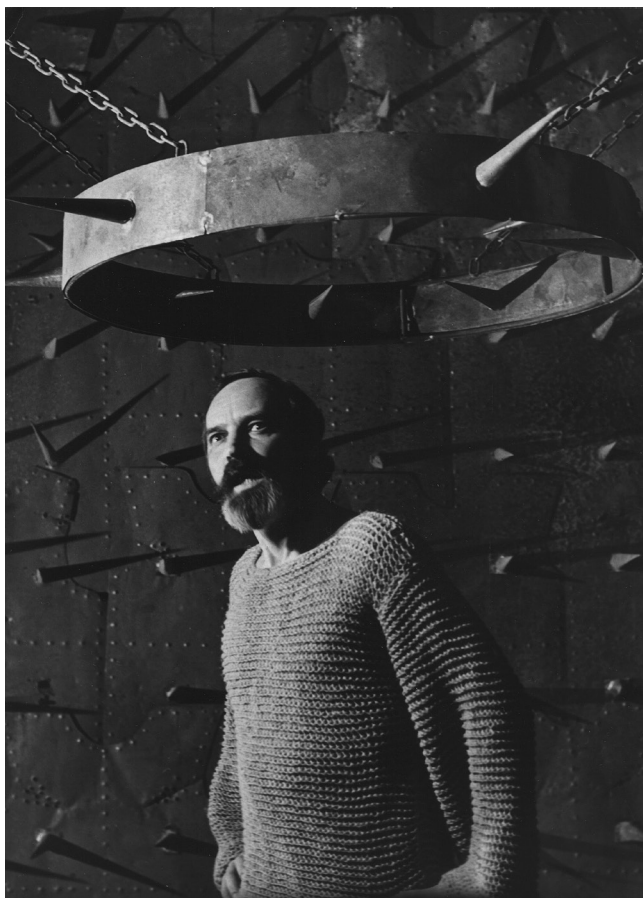
A vásárhelyi igényes színház volt, sokat adott a színészi összjátékra, de amikor oda kerültem, ritka kivételektől eltekintve az volt a gyakorlat, hogy egy színésznek évekig kell tanulnia a szakmát, amíg jelentős szerepet kaphat. Végig kellett dolgozni az inas éveket. Azt tartották, hogy a színész negyvenéves kora körül kezd beérni. Én ezzel sem értek egyet maradéktalanul, mert nagyon fiatal színészek is lehetnek kiválóak egy-egy szerepben, és a nagy tehetség is folyamatos karbantartást igényel. A tehetség nem egyszer s mindenkorra adott dolog. Szóval bejártam a színházba, mint a többiek, és ha a kávézóban érdeklődtek a hogylétem felől, azt válaszoltam, hogy jól vagyok, készülök a pályára. Felvéltem a Babeş-Bolyai Tudományegyetem látogatás nélküli filozófia szakára, hétvégeken feljártam Kolozsvárra. De csak annyiban érdekelt a filozófia, a lélektan stb., amennyiben úgy gondoltam, hogy kötni tudom a színjátszáshoz, hogy színészként egyszer majd hasznos lesz számomra. Többnyire nem a leadott anyaggal foglalkoztam, hanem sokat olvastam, s a fontosabb olvasmányaimat kijegyzeteltem magamnak.

Nem soroltatom végig a vásárhelyi szerepeidet, bár tudom, hogy egyesek igazán sikeresek voltak. A vágy villamosában a kézbesítő szerepe – amikor Tanai Bella megcsókolt, te pedig szédülten távoztál –, általában nyílt színi tapsot váltott ki. Feydeau Osztrigás Mici című bohózatában a Marollier nevű tisztnek minden mondat végén az volt a visszatérő szövege, hogy „szavamra mondom”, amit te úgy hangsúlyoztál, hogy „szavam ramondom”. Ebből szállóige lett. Halász Anna az Előrében azt

írta, hogy úgy fricskázod saját hősszerelmi alkatodat ebben a szerepben, hogy azt tanítani kellene az akadémián. A Gimnazisták című szovjet darabban Lohinszky Loránd, Gyarmati István, Tóth Tamás voltak a partnereid, egy román nyelvű előadásban nagyszerűen alakítottad Phüladész Szophoklész Élektarájában. Tovább is sorolhatnám... Inkább arról mesélj, hogy a rendezők közül kikkel dolgoztál szívesen és miért?

Tompa Miklóst és Harag Györgyöt tartotam igazán jó rendezőnek. A pályám szempontjából különösen fontos szerepe volt Tompának, ő alapozta meg a színházról való gondolkodásomat. Nem volt mentes időnként az elfogultságoktól és előítéletektől, de bölcs ember volt, egy időben ő határozta meg a színház arculatát. 1965 után, miután leváltották a színházigazgatói tisztségéből, több éven át én voltam az egyik „lelki szemetesládája”, mely szerepet én szívesen vállaltam. Rendszerint

A Dózsa c. monodrámban. Fotó: n.a.

összetalálkoztunk a délelőtti próbák után, és elmentünk egy kávéra meg egy fél rumra. Sokat mesélt nekem, rengeteget tanultam tőle. Bántott, hogy nem tudta elfogadni Harag újszerű szemléletét, rendezéseit, hogy két ilyen fontos színházi ember nem tud együttműködni. Próbáltam közvetíteni közöttük, nem sok sikerrel. Kovács Györggyel dolgoztam még szívesen, a többi rendező munkáit korszerűtlennek, porosnak, túlságosan földhözragadtnak éreztem. Nem volt jól meghatározott nyelvezetük, stílusuk, általában elhanyagoltak egy sor fontos esztétikai kérdést. A művészetben a forma rendkívül fontos dolog, és engem egyre jobban érdekelt az új szemlélet, ami a román színházat jellemezte akkoriban. Akkor jelent meg a groteszk és a totális színház fogalma, melyben a díszlet, jelmez, zene, mozgás nem a tetszetőséget, dekorativitást szolgálják, hanem az előadás lényegi elemei. Mindig hajtott a kíváncsiság a szokatlan dolgok iránt...

A vásárhelyi évek alatt készült néhány nagyon fontos pódiumműsorod.

Ez is azért történt, mert a színjátszás nem kötötte le teljesen az energiáimat. A vers szerzetét az akadémián Erdős Irma még jobban elmélyítette bennem, így néhány kollégával vermsútorokat állítottunk össze, keresvén a közönséggel való szembesülés, önkifejezés, közlés lehetőségét. Nem pótcselekvés volt ez a tevékenység, mert minket a világ jobbá tételének szándéka vezérelt, a minden emberben meglévő igazság- és felelősségérzet elmélyítése eszközének tekintettük a pódiumművészetet. És persze mi magunk is meg akartuk érteni a világot, és ehhez a költészetben találtunk támogatást. Viskyvel úgy tartottuk, hogy a költők a mi tanítómestereink. 1966-ban mutattuk be az első versösszeállításunkat Illyés Kingával, az Igaz Szó Irodalmi Színpadának égisze alatt, aztán következett

Kálvin János szerepében a Csillag a máglyán c. előadásban. Fotó: n. a.

1967-ben a *Költő, énekelj!*, melyben Székely János Dózsa című poémájából is mondtam részletet. Ez a műsor kizárólag hazai kortárs költők verseiből készült. Minden évben az úgynevezett könyvhónapban – ami, ha jól emlékszem, február volt – a szerkesztőségek elmentek „a dolgozó nép körébe” elmélyíteni a kapcsolatot az olvasókkal, és mindig vittek magukkal fiatal színészeket is. Engem különösen sokszor hívtak, és szívesen is mentem. Tulajdonképpen ez is hozzátartozott „a pályára való készüléshöz”, igyekeztem elmélyíteni a versek mondanivalóját. A második versműsor előtt írtunk egy memorandumszerűséget a vásárhelyi színház vezetőségének, amelyben kértük, hogy pártolják fel a pódiumművészetet, így aztán a színház égisze alatt születtek meg a későbbi produkciók. A közönség is szívesen és hálásan fogadta ezeket, így két előadástunk után egyre népszerűbbek lettünk Kingával. Mivel kötelezni akartak, hogy román színészekkel közösen készítsünk műsort, '68-ban Argehei-verseket választottam, így végül sikerült egyedül bemutatnom az előadást. 1969-ben Ady- és Radnóti-esteket készítettünk, utóbbira Harag azt mondta, hogy európai szintű előadás. Kölönte Zsolt építész tervezte a díszletet, aki egymáshoz képest elmozdított hengerezeteket oszlopszerűen tett egymásra, eléjük pedig székmagasságú, téglalap alakú pódiumokat készített, és mindezt fehér vászonnal vont be. Az előadás alatt kórusban is megszólaltunk, Visky Árpád pedig a *Levél a hitveshez* című verset olyan hangsúllyal mondta el, enyhén szótagolva, mintha most írná, most születne a vers. Megrendítő hatása volt. Lohinszky is megjegyezte, hogy ez valóban szép előadás volt, de vajon hogyan lehet innen továbblépni a pódiumművészetben. Én erre azt válaszoltam, hogy a költői anyag majd minden esetben kialakítja a maga újabb és újabb formáját. Magyarországra is eljutott a hírünk, érdeklődtek irántunk, ismeretségeket, barátságokat kötöttünk, melyek erőt és hitet adtak a további tevékenységünkhöz.

1969 karácsonyán volt a Dózsa bemutatója. A díszlettervezője ennek is Kölönte Zsolt volt...

Azt szokták mondani, hogy a jó díszlet fél előadás, és az a díszlet valóban fantasztikus volt: egy hat méter széles, három méter magas fal, mely három táblából állt, ezek pedig vérttel és lándzsahegyekkel voltak borítva. A két szélső szárny az előadás folyamán csukódott, szűkítette a játékteret, és a láncokkal rájuk szerelt, egy méter átmérőjű korona lejjebb és lejjebb ereszkedett, míg a *Trónus* című fejezetnél Dózsa feje felett függött. Mindezt színes surlófénnyel nagyon jól lehetett világítani, érvényesült a fények és árnyékok játéka, a hideg fehér, a nyomasztó kék, a végzetes vörös. Ez a díszlet ihlette a színészi játékot, és nagyszabásúvá tette ezt az egyszemélyes előadást. A hanghatásokat Csiky Boldizsár „szerezte”. Éjszaka, amikor elült a zaj a főtéren, becsukta a Kultúrpalota kistermének ajtaját és ablakait, felemelte a zongora tetejét, és egy dobverővel szólaltatta meg a húrokat. Ez a furcsa zörejekből és zajokból álló hanghatás tökéletesen kifejezte a költemény lelket facsaró, szorongató hangulatát.

Honnan jött a Dózsa ötlete, mit jelentett számokra ez az előadás?

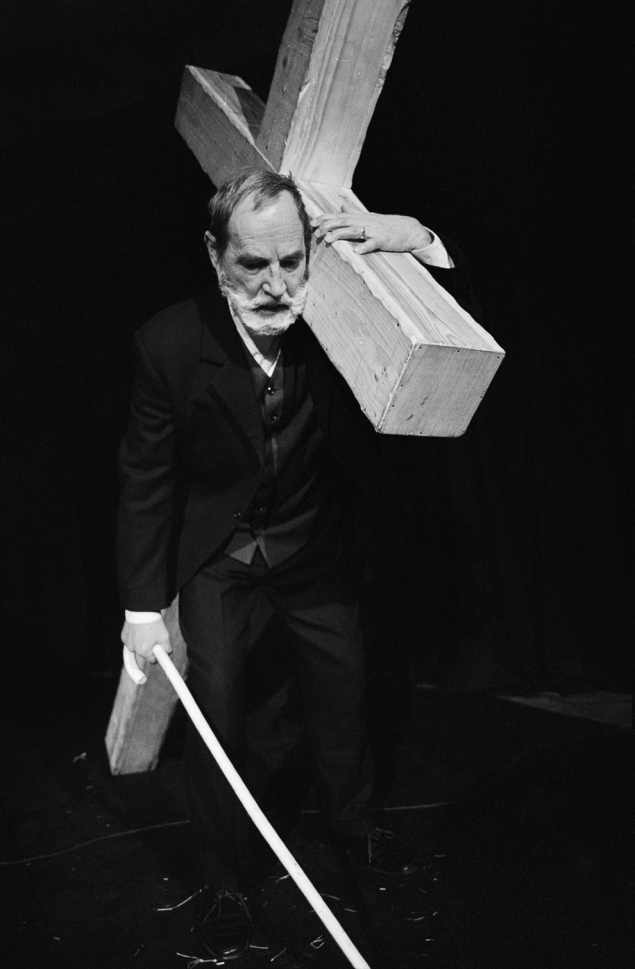
1964-ben már jelentek meg részletek az *Igaz Szóban a Dózsából*. Mi, fiatal színészek, azonnal megéreztük, hogy rendkívül fontos műről van szó, levélben gratuláltunk Székely Jánosnak a megírásáért. Egyik délben, amikor hazamentem, valami megmagyarázhatatlan belső kényszerből bementem a szobámba, és hangosan felolvastam belőle néhány részletet. Kitört belőlem, mint a láva, úgy éreztem, hogy kérdéseimre pont ez a válasz. Nagyon sok barátomnak meséltem az előadás tervéről, később a próbáimra is behívtam őket, rendezők véleményét is kikértem, és mindnyájan megerősítettek abban a hitemben, hogy érdemes foglalkozni ezzel

Miért szerződtél át Marosvásárhelyről Sepsiszentgyörgyre?

Megsértődtem, hogy a *Dózsát* nem válogatták be az országos színházi fesztiválra. Úgy éreztem, nem akarják, hogy egy színházból két előadás is bejusson a döntőbe, mert a *Dózsa* esetleg versenytársa lehetne az *Özönvíz előtt* című produkciónak (Harag György legendás előadása – szerk. megj.). Az is rosszul esett, hogy a jugoszláviai vendégjátékokra sem vitte el a színház ezt a produkciót, mondván, hogy az ottani közönség nem érdeklődik az egyéni előadások iránt. Hirtelen indulatomban bementem az akkori igazgatóhoz, Csorba Andrásához, és indoklás nélkül bejelentettem, hogy el akarok menni a színháztól. Ő erre csak annyit válaszolt, hogy rendben van. Ezek mellett persze más okai is voltak a döntésemnek: az egyik, hogy 1968-ban Sepsiszentgyörgy megyeszékhely lett, ahol pezsgő szellemi élet, valóságos magyar kulturális mozgalom indult, és egy kicsit menekültem is ide a Marosvásárhelyen megindult erőszakos asszimiláció elől. A másik ok, hogy Dukász Anna, a sepsiszentgyörgyi színház akkori igazgatója, Vásárhelyen jártában egyszer odavetette nekem, hogy „jőjön Szentgyörgyre!” Tehát volt egy meghívásom. A harmadik ok, hogy a tíz év letelt, és én nem voltam biztos benne, hogy Marosvásárhelyen komolyabb szerepekre számíthatok, Sepsiszentgyörgyön azonban nagyon is remélhettem ezt. Kapóra jöttem Dukásznak, mert Ferenczi Csongor éppen Vásárhelyre szerződött Szentgyörgyről. A negyedik ok, hogy nem akartam tovább az anyám szoknyája mellett ülni. Volt ugyan egy garzonom Vásárhelyen, de azt csak akkor használtam, ha valamilyen okból egyedül akartam lenni. Például ott készült a *Dózsa*.

A sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színházat akkoriban tájoló színházként tartották számon...

Így igaz. Valójában mindegyik színház tájolt is, de nekik különösen kis számú közönségük volt például a vásárhelyi vagy kolozsvári

*A Vak szerepében az Ilija próféta c. előadásban.
Fotó: Barabás Zsolt*

a szöveggel. Nem siettem bemutatni, csak akkor álltam színpadra, amikor úgy éreztem, hogy megérett bennem. Mindenki jól fogadta, a szakma és nagyközönség egyaránt. Azután még nagyon sok helyen bemutattam, itthon és külföldön. 1970-ben indult a bukaresti román tévé magyar adása, melynek a *Dózsa* volt az első tévéjátéka. Később is születtek még fontos előadestjeink, nagy visszhangja volt például a Visky Árpáddal közösen előadott *Eszmélet* című József Attila-műsorunknak is. A *Toldi* is fontos volt számomra, egy négyszer húszperces tévéjáték, amit a Román Televízió Magyar Adása készített Cselényi László rendezésében, és amelyet a magyar televízió is megvásárolt és bemutatott. A *Dózsához* fogható élményt azonban semmi sem kínált, az valami megismételhetetlen kegyelmi állapot volt számomra.

színházihoz képest. Ez természetesen a város nagyságával, lélekszámával függ össze. Talán Sepsiszentgyörgy volt Weimar után a világ második legkisebb városa, amely állandó színházzal büszkélkedhetett. Tehát a hetvenes években Sepsiszentgyörgyön csak korlátozott számú előadást lehetett játszani, de mivel ebben a térségben többen élt a magyarság, a pénzügyi terveket főként ezekkel a környező falvakba való kiszállásokkal lehetett teljesíteni.

Színházi közegben ennek a tájoló kifejezésnek nem volt megbélyegző hangzása?

Az volt kétségtelenül, mert kevés faluban, kisvárosban vannak megfelelő körülmények egy művészszínházi előadás befogadására. Tehát, aki tájoló, kompromisszumokra kényszerül, és ilyen értelemben valóban megbélyegezhető. Csakhogy abban az időszakban nem a művészi célok és szempontok voltak elsődlegesek. A hetvenes években, és a későbbiekben még inkább, a színházak művészi célkitűzései háttérbe szorultak. Egyrészt, amint mondtam, az önfenntartás miatti kényszerűségből, másrészt kezdett egyre nagyobb hangsúlyt kapni a magyarság ügyének, a szülőföldön való megmaradásnak a szolgálata. Én magam is mint színész, mint versmondó úgy vállaltam sorsközösséget, hogy minden lehetséges alkalmat megragadtam, hogy egyfajta népművelőként is szerepet vállaljak, hogy eljuttassam „az üzenetet”: a legmostohább körülmények között is tartuk meg és ápoljuk magyarságunkat. Ez akkor erős hajtóerő volt, többé-kevésbé az egész romániai magyar kulturális élet ennek a jegyében szerveződött.

Hogyan fogadott a társulat, milyen volt az új kollégáiddal az emberi-partneri kapcsolatot?

Ami az emberi kapcsolatokat illeti, a közös bajban valahogy segítőkészebbek voltunk, jobban figyeltünk egymásra. A művészi törekvéseink azonban nagyon is különbözőek voltak. Engem ideérkezésemkor is művész-

színházi gondolatok, eszmék vezéreltek, a színház célját nem pusztán a szórakoztatásban láttam. Ebben pedig nem nagyon támogattak a kollégák. Még Sepródi Kiss Attila rendezőről is úgy éreztem, le akar beszélni arról, hogy idejőjje, pedig arra számítottam, hogy ő társam lesz a színház megújításának szándékában. Hogy olyan színházat fogunk itt létrehozni, amelyik... Mindig nehezemre esik megfogalmazni, hogy milyen színházat is akartam én, hogy milyen a jó színház. Azért olyan nehéz erről beszélni, mert tulajdonképpen az a színház, amit Szentgyörgyön csináltak, ennek a közönségnek nagyon is megfelelt. Szerették, elég sok bérlet volt, nem is tudom, honnan vettem magamnak a bátorságot, hogy elkezdjek akarni valami mást. Egyáltalán mi a fenét akartam? Elrontani azt, ami van, ami működik? A kollégáim is ilyeneket gondolhattak rólam. Valójában a változtatás szándékával még nem is léptem fel, ők már megéreztek rajtam, hogy valami másra töreksem, kilógok a sorból, és ez enyhén szólva irritálta őket. A folyosókon levő fényképeimen kiszúrták a szememet, és ennél kevésbé kifinomult dolgokat is elműveltek velem. A színész törekény ember, ha akadályozzák a munkájában, ha rossz a légkör körülötte, képzelenné válik az alkotómunkára. Egyikük-másikuk ezt a kegyetlen játékot is gyakorolta... Az évek során lassan megtanultam kezelni ezt a helyzetet, vagy éppenséggel a hasznomra fordítani, mert azt is lehet. Azért persze bántott és szomorú voltam miatta.

Senkivel sem voltál jó viszonyban?

Mindenkivel jó viszonyban voltam, de a színházról való együttgondolkodáshoz nehéz volt társakat találni. Hosszú ideig Kiss Attila volt a partnerem ebben, de az első komolyabb nézeteltérésünk után úgy megnehezített rám, hogy két-három évig nem kaptam tőle szerepet. Viskyvel a baráti viszonyom élete végéig tartott, természetesen vitákkal, nézeteltérésekkel, hosszabb-rövidebb ideig való eltávolodásokkal. Visky 1975-ben került Sepsiszentgyörgyre az én közbejárásom nyomán.

Néha úgy érzem, hogy ha egy kicsit jobban figyeltem volna rá, megakadályozhattam volna a halálát. De ez egy másik történet.

Beszélgünk a színész Nemes Leventéről. Mi a legfontosabb szempontod egy szerep megformálásakor?

Lukács György használja esztétikai értelemben a partikularitás és nembeliség fogalmát. A nembeliség azt jelenti, hogy az egész emberiség szemszögéből ítélünk meg egy művet, tehát ennek megfelelően próbáljuk megjeleníteni a szereplőket is. Persze elsősorban sajátos, partikuláris jellemvonásokat ragadunk meg, de mindezt úgy kell megjeleníteni, hogy közben ne feledkezzünk meg az általános érvényű igazságokról, a mondanivaló egyetemességéről. Ha egy író túlságosan provinciális, hiányzik belőle a szélesebb szellemi látókör, akkor nem emelkedik az egyetemesbe, nem tud az emberiség szemüvegén keresztül ítélni. Ezt én békaperspektívának

szoktam nevezni, és a szerepformálásban mindig arra törekedtem, hogy ezt elkerüljem. Minden alakításomban ezt kerestem, próbáltam távlatokat adni a szerepeimnek. Úgy vélem, az örök érvényű, egyetemes igazságok megragadásán múlik az igazi alkotói nagyság, irodalomban, színházban, képzőművészetben egyaránt. Katarzist is csak akkor lehet kiváltani, ha a művet sikerül átvinni a függőlegesbe, a divinitás dimenziójába.

Soha nem történt meg veled, hogy előadás közben egygé váltál a figurával? Hogy már nem tudatosan „játszottál” a színpadon, hanem ösztönösen képviselted a szereplő igazságát?

Nem vagyok én senki más, mint Nemes Levente, és nem is akarok átváltozni. Mert tulajdonképpen nem arról szól a szerepem, amit a számon kimondok, hanem arról a képességről szól, hogy a szöveg mögötti értelemben egy másik világot teremtsék a közönség számára.

Tamási Áron szerepében az A csoda c. előadásban. Fotó: Barabás Zsolt

Persze lehet arról beszélni, hogy átélem-e a szerepemet, vagy sem, de én nem arra töreksem, hogy Lear király, Kreón vagy Tamási Áron legyek, hanem arra, hogy megteremtsem azt a bizonyos szöveg mögötti világot. Lehet, hogy egészen másra gondolok, mint amit konkrétan kimondok, és a nézőnek is azt szuggerálom, hogy ugyanarra gondoljon, amire én. Amikor azt mondták nekem, hogy úgy nézek ki, mint Tamási Áron, én nem tudtam, mit kezdjek ezzel a dicsérettel, mert nem ezt a fajta hitelességet kerestem. Nem arra törekedtem, hogy Tamási legyek, ő csak ürügy volt tulajdonképpen, hogy általa elmondjak valamit a nézőknek.

A Szentgyörgyön játszott szerepek közül melyek idéznek fel szebb emlékeket benned?

A művészember megtanul különbséget tenni a siker és sikerülés között. Úgy is lehetünk sikeresek, hogy közben érezzük, tudjuk, hogy művészi szempontból nem sikerült a munkánk. Vagy fordítva: művészt, valóban ér-

tékeset alkottunk, de a siker elmarad. A színhátszásban gyakran találkoztam ezzel a paradoxonnal. Jó volna, ha pontosan meg tudnám fogalmazni, hogy mitől tartok sikerülteknek bizonyos szerepeket, de sajnos nem tudom megfogalmazni. Ha azokra a szerepekre vagy kíváncsi, amelyeket büszkén vállalok, be kell vallanom, hogy nem volt túl sok ilyen szerepem. Mivel a szentgyörgyi színház történetének korábbi évtizedeiben kevés igazán kimagasló előadás született, az ezekben játszott szerepeimet sem nevezném igazán sikerülteknek. Inkább úgy fogalmaznék, hogy majdnem sikerült a Starkey-alakításom Joseph Heller *Megbombáztuk New Havent* című darabjából, amit Seprődi Kiss Attila rendezett; majdnem sikerült Kálvin szerepe Sütő András *Csillag a máglyán* című drámájából, amit Völgyesi András rendezett; elég jól sikerült a Nyolcadik számú esküdt szerepe Reginald Rose *Tizenkét dühös emberéből*, amit ugyancsak Völgyesi rendezett. Jó szerep volt még Bethlen Gábor a *Boszorkányból*, mely Mórícz Erdély-trilógiája

Pozzo szerepében a Godot-ra várva c. előadásban. Fotó: Barabás Zsolt

nyomán készült. A regényt Sylvester Lajossal ketten dramatizáltuk. Herceg Pista szerepe jut még eszembe Csurka István *Házmesters-irató* című darabjából, amit Seprődi Kiss Attila rendezett; ugyancsak ő rendezte Mrožek *Emigránsok* című darabját, amiben az AA nevű szereplőt játszottam. Békeffi István *Janika* című vígjátékát is a jobban sikerült előadásaink közé sorolnám, amit Völgyesi rendezett, és amiben Jánost alakítottam. Majdnem sikerülés volt a Férj szerepe Mircea Ștefănescu *A kis pokol* című darabjában, amit már Balogh András rendezett, vagy Ionesco *Rinocérosok* című darabjában Jean szerepe Mihai Mărcu rendezésében...

És az utóbbi évek előadásai?

Bocsárdi előadásában már több jól sikerült szerepem volt, az utóbbi évek szerepeit szívesebben felvállalom. Örömteli és tanulmányos munka volt Ambrus a *Vitéz lélekben*, Pherész az *Alkésztiszben*, Csorja Ambrus az *Ősvizsgálatásban*, Speer a *Kasimir és Karolinában*, Theiresziász az *Antigonében*, Tamási Áron a *Csodában*, a Vak az *Ilja prófétában*, és még sorolhatnám. Az öreg Mahon szerepe a *Nyugati világ bajnokában* vagy a Lear király címszerepe ugyancsak nagyszerű szerepek voltak, de ugyanilyen jól sikerült alakításnak tartom Kreónt a Mihai Măniuțiu által rendezett *Médeiából*, vagy Pozzot a Tompa Gábor által rendezett *Godot-ra várva* című előadásból. És az *Yvonne, burgundi hercegnő* Ignác királya, a *Bánk bán* Tiborca... – ezek is jó szerepek voltak.

A rendezéssel is próbálkoztál...

Pontosan fogalmaztál. Csokonai *Karnyónéja* volt az első próbálkozásom. Egy jól bevált darabot is kereshettem volna, amivel garantált a siker, de én olyan szöveget választottam, mely az iskolai színjátszás számára íródott, naiv és a megszokotthoz képest más dramaturgiai formákat alkalmazó mű. Zöld utat kaptam, kitették a szereposztást, megtartottam az első próbát. Magyarai Geri,

Ferenczi István, Bányai Mária, Gyarmathy Pityuka voltak kiosztva, jó szereposztásom volt. Kicsit gyanakvóan hallgatták az ötleteimet, aztán a második próbára senki nem jött el. Ott ültem egyedül, én, a nagy rendező. Ennyi. Az igazgatóval sem tárgyaltuk meg utólag ezt az ügyet, a kollégákkal sem, csak elmaradt az előadás. Később, már Sepsi-szentgyörgyön rendeztem Feydeau-nak *Az úr vadászni jár* című darabját 1985-ben, *A nadrág* címmel, és ugyancsak Szentgyörgyön rendeztem 1991-ben Sastre *A szájosár* című színművét. Mindkét előadás sikeres volt, a sikerülésről már lehetne vitatkozni. Egyéni műsort is készítettem itt is, például a *Most jöttem a fél hetessel* című előadást 1985-ben Bajor Andor műveiből, amelyet a premier előtt egy nappal betiltottak, pedig a szerző is ideutazott a bemutatóra.

Beszélgessünk az igazgató Nemes Leventéről. Két alkalommal voltál igazgató, először másfél hónapig, másodsor tizenhárom évig.

Először 1989 decemberében, közvetlenül a fordulat után választottak meg igazgatónak. Éreztem, hogy új helyzetbe került a színház, melyben másképp kell gondolkodnunk, fel kell készülnünk a rendszerváltás által felkínált új lehetőségekre, feladatokra. Úgy véltem, a színháznak ezután elsősorban az önmegismerésről, az önmagunkkal való szembenézéséről kell szólnia. A nemzetiség tudat megőrzésének problematikáját idejétmúlt-nak, a pusztán szórakoztatóipari célokat az intézményhez méltatlannak tartottam. Másfél hónap után, 1990 februárjában azonban visszaállt a színházban a korábbi állapot, Dali Sándort visszahelyezték a színház élére, aki az új lehetőségeket úgy próbálta kiaknázni, hogy divatbemutatókat és más hasonló rendezvényeket kezdett szervezni a színházban, a repertoárt pedig szinte teljes egészében kitöltötték a szilveszteri kabarékhoz hasonló szórakoztató műsorok. Konceptiótlanná, céltalanná vált az intézmény, a színészek, rendezők közül többen elmentek innen. Mégsem akartak engem igazgatónak, mert olyan

Lear szerepében a Lear király c. előadásban. Fotó: Barabás Zsolt

programot hirdetem, amivel a kollégák nem tudtak és nem akartak azonosulni.

Ha nem akart a társulat, hogyan lettél másodszor igazgató?

1992-ben nem nagyon írtak még ki versenyvizsgákat, az intézmények élére kinevezés útján jelöltek ki bizonyos személyeket. A kinevezés joga a Megyei Művelődési Felügyelőség Főfelügyelőjének hatáskörébe tartozott, aki akkor Jánó Mihály volt, és akinek én többször panaszkodtam, hogy a színházon belül tarthatatlan a helyzet, olyan mélyre süllyedtünk, ahonnan nagyon nehéz lesz felemelkedni. Szóval elégedetlen voltam, és egyre gyakrabban vitáztunk a színházról. Lassanként egyre nyilvánosabbá vált a színház ügye, hivatalos berkekben is egyre gyakrabban emlegették. Aztán egyszer csak homályosan jelezték nekem a művelődési felügyelőségen, hogy engem akarnak kinevezni igazgatónak. Ez éppen akkor történt, amikor eldöntöttem, hogy visszamegyek Marosvásárhelyre. Ver-

senyvizsgáztam is az ottani színháznál egy színészi állásra, de elmondtam a vizsgázatóknak, hogy ha valóban kineveznek Szentgyörgyön igazgatónak, a felvételit érvénytelennek tekintem. És így történt.

Gondolom, igazgatóként sem volt könnyű dolgod a kollégákkal...

Ritkán támadtak nyíltan, inkább panaszra jártak a megyei elnökhöz. Akkor még a megyéhez tartoztunk... A későbbiekben Bocsárdit is folyton vádolták, nem hatották meg őket az elért eredmények sem. 1996–97 táján egyszer lejött hozzánk a megyei tanács elnöke az alelnökkel együtt, behívták az irodámba Bocsárdit, és az akkori gazdasági igazgatót, és elkezdtek szidni bennünket. Főleg Bocsárdira haragudtak, hogy miért csinál ilyen elvont színházat, mert Szentgyörgy nem egyetemi város, ennek a közönségnek nincs szüksége efféle művészkedésre. És hogy képzeli azt, hogy idejön néhány amatőr színésszel, és nevelni akar bennünket. Úgy állították be a

dolgot, mintha Bocsárdi bizonyos értelemben ellenemre is dolgozna, mert amit képvisel, ellentmond a színház érdekeinek. Akkor tettem azt a bizonyos kijelentést, hogy Bocsárdi én vagyok. Én hoztam ide rendezőnek, én akarom, hogy ilyen előadások szülessenek, együtt csináljuk mindazt, ami a színházban történik. Erre kitalálták, hogy leváltanak, de végül is nem sikerült a terv, ezért 1998-ban a színházat és azzal együtt a színház-kérdés felelősségét átpasszolták a városi tanács hatáskörébe. Rövid időn belül persze a polgármesterrel is ugyanilyen rossz lett a viszonyom. Az előjárók nem értették az előadásokat, ezért állandóan megvonták az anyagi támogatást, és állandóan le akartak engem váltani. Néha még a működéshez minimálisan szükséges anyagi keretet sem biztosították, ezzel próbáltak arra kényszeríteni, hogy a szemléletünket feladva, és elsődlegesen szórakoztató darabokat játszva jegyeladásból próbáljuk meg fenntartani magunkat. Csakhogy jegyeladásból ma lehetetlen színházat működtetni.

A kollégákkal és a színház fenntartóival is folyamatos harcban álltál. Nem lett volna könnyebb alkut kötni valahogyan?

Nézd, az ember nem tud a saját elvei ellenében cselekedni. Vagy ha meg is tenné, a lelkiismeretét úgysem tudná becsapni. Végül is én erre szerződtem, pontosan azért vállaltam el az igazgatást, hogy megvívjam ezt a harcot. És meg kell mondanom, hogy volt néhány olyan élményem is, ami erőt adott. Egyszer Barótról jöttek nézők valamelyik előadásunkra, és hallottam, hogy másnap azért imádkoztak a templomban, hogy ne váltsanak le engem. Idegen emberek. Ilyen is volt.

A színház pénzügyi helyzete mindig összefügg a műsorpolitikával. Hogyan tudtátok elérni, hogy pénz is legyen, de művészileg ne legyetek teljesen alárendelve?

Én erre nem igazán figyeltem. Az én törekvésem az volt, hogy összekovácsoljak egy jó együtttest, rend legyen a műszak háza tá-

ján, megfelelő feltételeket biztosítsak az igazi, elhivatott alkotómunkához. Hogy visszaadjam a sepsiszentgyörgyi színház rangját. Számomra ez volt a tétje a dolognak, nem próbáltam dekázgatni, hogy vajon melyik darab lenne sikeres, hogy a kecske is, de a káposzta is. Mindig úgy tettem fel a kérdést, hogy van-e mondanivalónk, meg tudunk-e fogalmazni érvényes dolgokat a létezésről. Függetlenül attól, hogy milyen szöveget hoz a rendező. Mert ha igen, akkor az fantasztikus hatással tud lenni a nézőre. És ha nincs összeforrott, profi csapat, akkor hiába válogatunk bármilyen darabot, mert a vége úgymint tömény dilettantizmus lesz, a színházé pedig a provincializmus és szürkeség.

Tehát a támogatók elvárásait nem vetted figyelembe a repertoár összeállításában?

Nem, mert szerintem nem helyénvaló, ha a támogatók elvárásai vagy a közönség igénye határozza meg a művészetet. Persze igaz, hogy a mindenkori közönség rétegzett, de úgy alakítani a repertoárt, hogy minden réteg ízlésének és szellemi színvonalának megfelelő legyen, az fából vaskarika. Az alacsonyabb szellemi színvonalú közönségrétegnek akkor egy kicsivel gyengébb, rosszabb előadást csinálunk? Vagy nekik mindig könnyebb darabokat keresünk? A mai színháztudásban a bohózat is olyan formai elemeket hordoz, ami megnehezíti a befogadást. Hogyha az anyagnak – ami ebben az esetben a bohózat – formát adsz, akkor rögtön a mai művészet jegyeit kezdi viselni magán, és ettől rögtön kevésbé élvezhető a közönség egy részének. Ilyenformán az elvárás az lenne, hogy játszunk egy kicsit rosszabbul, hogy bizonyos rétegnek a kedvére tegyünk. Vagy próbáljunk úgy játszani, mint negyven évvel ezelőtt. Érted, hogy miért nehéz közös nevezőt találni? A színészek is, a rendező is minden előadásban tudásuk legjavát próbálják nyújtani a közönségnek, de egyeseknek ez nincsen ínyére, mert gyengébbet akarnak. Hány nagyszerű remekművel lenne szegényebb a világ, ha a nagy alkotók arra törekedtek volna, hogy a

nagyközönség megértse őket. Persze érthető módon akkor voltak boldogok és elégedettek, ha a közönség méltányolta, elismerte a munkájukat... Mi ahhoz szoktunk hozzá, hogy ha túl magasan van az ugróléc, inkább átbújunk alatta.

Mi adott erőt ehhez a látszólag kudarcra ítélt küzdelemhez? Nem lett volna egyszerűbb lelépni egy jobb színházhoz?

Giorgio Strehler szerint a hatalom arra való, hogy elképzeléseinket, ha vannak, meg tudjuk valósítani. Ebbe kapaszkodtam. Én egy olyan színházat képzeltem el, amelynek alapvető célja felmutatni az ember lényegét. Ahol hittel és őszintén ábrázolják a világ titkait, rejtélyeit. Ahol a színpad és előadás szent.

Valóban nagy utat járt be a szentgyörgyi színház a te igazgatásod alatt...

Igen. Egyszer csak lehetővé vált, hogy művészszínházat hozzunk létre, és ha megvan valakiben a képesség és kapacitás egy bizonyos dologhoz, bűn azt kihasználatlanul hagyni.

Hogyan történt a gyergyószentmiklósi Figura Stúdió színészeinek a beolvasztása a szentgyörgyi színház társulatába?

A figurások egyre több jót hallattak magukról, mi pedig ott álltunk egy megfoghatkozott társulattal és jóformán rendező nélkül. Balogh András volt az egyetlen rendezőnk, és éppen őt kértem meg, hogy menjünk el Gyergyóba érdeklődni. Elmentünk, és beszélgettünk Bocsárdival. Persze azt megelőzően már láttam egy-két előadásukat, meg is hívtuk Szentgyörgyre valamelyiket. Én elmondtam, hogy frissíteni akarom a társulatot, Bocsárdi pedig elmondta, hogy nekik jobb játsszói körülményekre volna szükségük. Mindenkinék kapóra jött a lehetőség, kihasználtuk.

Nem féltél, hogy balul sülhet el a dolog?

A magam részéről azért volt nehéz döntés, mert bár fogékony vagyok az újra, én tulajdonképpen hagyománytisztelő, konzervatív gondolkodású embernek tartom magam. De addig tárgyaltunk, ameddig szép lassan körültagogatóztuk a helyzetet, és elég kemény feltételekkel átszerződött hozzánk Bocsárdi hat figurás színésszel. Az elején még fél normával nálunk, fél normával Gyergyóban dolgoztak, nagyon óvatos volt Laci. Meg kellett győződnie arról, hogy én csakugyan hajlamos vagyok megteremteni a feltételeket a tevékenységéhez. Hogyne teremtettem volna meg, amikor éppen vele készültem végrehajtani a felvállalt igazgatói programomat.

Beszéljünk a színház belső működésével kapcsolatos elképzeléseidről. A szentgyörgyi színház idősebb alkalmazottai ma is gyakran idéznek tőled. Például azt, hogy minden színházi ember munkája annyit ér...

...amennyit a mindenkori előadás érdekében tesz. Ezt a gondolatot is Giorgio Strehlertől tanultam, mert meg kell mondanom, hogy minden okos gondolatot valaki mástól tanultam. Ha belegondolsz, hogy hogyan is működik a színház, mit jelent az, hogy közös alkotómunka, akkor rögtön magadévá tudod tenni ezt a gondolatot. És rögtön magadba nézel, hogy vajon te mennyit teszel a cél érdekében. És ahogy felébred benned ez a fajta felelősségtudat, sem rokon, sem feleség, sem semmilyen kifogás nem lesz bizonyos helyzetekben. Mert nem lehet megúszni. A színész is, az irodalmi titkár is, a műszaki alkalmazott is azonnal megérzi, hogy a kollégája beleadja az idegrendszerét egy munkába, vagy csupán szeretné megúszni. Így aztán az igazgató is a személyes példával tud igazán hatni a munkatársaira. Egyébként a családban is így van: ha egyet mondok, és másat teszek, még az unokám sem fog komolyan venni.

Ha már itt tartunk, a családotod hogyan viszonyult ahhoz, hogy ennyi energiát fektettél a színházba?

Nagyon nehéz volt a családomnak, mégis mindenben éreztem a feleségem támogatását. Amikor nagyon durva és aljas támadások értek minden irányból, és úgy éreztem magam, mint Nyilas Misi, hogy nem akarok tovább debreceni diák lenni, meg akarok halni, nagyon sokat jelentett ez számomra. A feleségem nélkül bizonyára nem itt tartanék ma. Persze én is értettem és próbáltam tiszteletben tartani a család elvárásait, de bevallom, hogy nem mindig tudtam teljesíteni azokat. Ilyen értelemben a színész, színházi ember elég nehezen elviselhető házastárs, szülő, de sok türelemmel és kitartással meg lehet küzdeni a nehézségekkel.

A színházban végzett munkáid közül (játászás, igazgatás, rendezés, pódium) melyiket tartod a legfontosabbnak?

Igazából a játszás és a versmondás volt az, amiben otthon voltam. A rendezésre sem képesítem, sem készségem nem volt igazán. A rendezési vágyaim és az igazgatói törekvéseim is pusztán abból fakadtak, hogy elégedetlen voltam azzal, amit magam körül láttam. Talán ez volt a mozgatórugója az egész

életemnek, hogy állandóan elégedetlen voltam valamivel, magammal is. A látszólag jól működő dolgokat is mindig megkérdőjeleztem.

Elégedett vagy az életeddel?

Nem szoktam sokat gondolkodni a múlton, nem vagyok nosztalgizáló típus. Inkább Tompa Miklós bácsinak volt igaza, amikor azt mondta rólam, hogy „ön-agyon-elemző borzas anarchista”. Ha visszagondolok az életemre, inkább a nagy megaláztatások jutnak eszembe, mint a sikerek, sikerülések. Van az a latin mondás, hogy vulneram formam. A sebek formáltak ilyenre, hosszú távon mindig próbáltam javamra fordítani a kudarcaimat. Egy Lászlóffy Aladár-idézet is gyakran eszembe jutott, amikor elkeseredtem valamiért: „alakulok, és az fáj nekem”. Valójában sosem fogadtak el könnyen sem színészként, sem rendezőként, sem igazgatóként, sem emberként, mindig sokat kellett küzdenem az elismerésért, megbecsülésért. Hogy miért, azt nem tudom. De nem adtam fel. Csak most, nyugdíjas koromban kezdtem határozottan érezni, hogy szeretnek, tisztelnek az emberek. Lehet, hogy sokáig éltem, és kevesebb lett az irigyem? Félretéve a viccet, végül is megérte. Mert Dózsával együtt én is azt vallom, hogy „itt, e földön semmi sincsen ingyen”.

„A MŰVÉSZETNEK SZABAD SZELLEMLERE VAN SZÜKSÉGE”

**Novák Eszter rendezővel, a Szigligeti Társulat művészeti vezetőjével
Biró Árpád Levente beszélgetett**

Az elmúlt évben komoly kihívásokkal néztünk szembe. Lassan egy éve a koronavírus-járvány határozza meg minden napjainkat. Hogyan változtatta meg a te és általad a Szigligeti Társulat, valamint az egyetemi évfolyamad életritmusát a pandémia?

Már pár hónapja azon gondolkodom, hogy mi az, ami az emberiség történetében ennyire egyértelműen érintette még szinte a társadalom egészét... Az, hogy szinte egyik napról a másikra rákényszerültünk, hogy online kapcsolódjunk egymáshoz, nyilván bennünket, a színházi vagy tanítási környezetben dolgozókat sokkal érzékenyebben érint. Igazából nagyon jó találmány ez, rettentő sok dolgot el lehet végezni így, de valójában online sem színész mesterséget oktatni, sem színházat csinálni nem lehet. Nagyon leleményesnek kellett lennünk. Nagyváradon erős kihívás volt már tavaszi időszakban, hogy tulajdonképpen azért is akartunk dolgozni folyamatosan, hogy biztosítsuk a fizetését a társulatainknak. Szerintem sok szép dolgot kitaláltunk együtt, de nincsen köztünk ember, aki nem várta iszonyúan, hogy ki lehessen szabadulni. Rettentően idegrendszer-próbáló a folyamatos A, B, C, D tervek elkészítése, nagyon sok improvizációra kényszerülünk emiatt. Azt mondhatom,

hogy igazán csúcsra jártattuk azt az időt, amikor dolgozni lehetett. Le a kalappal a társulat előtt is, akik végül is végigdolgozták az egész nyarat. Szerencsénk volt, hogy a *Hamlet*-bemutatót meg tudtuk csinálni Gyulán, és Botos Bálint is rendezett egy előadást *Főnixterv* címmel. Ugyanakkor nagyon átváltoztatta a közönséggel való viszonyunkat ez az egy év, ami megrázó, és biztos vagyok benne, hogy ennek a veszteségeit sokáig fogjuk nyögni.

Milyen veszteségekre gondolsz?

Arra, hogy Nagyváradon hagyományosan, de a kolozsvárit és a temesvárit kivéve talán minden határon túli magyar színházban, a bérletes közönség a színház törzsközönsége. A járványhelyzet kiszámíthatatlansága miatt ebben az évadban nem hirdettünk bérletet, és még adósak vagyunk néhány tavalyi bérletes produkcióval is. A pandémia azt is felszínre hozta, hogy a közönségkapcsolatok terén komoly elmaradásaink vannak, nincsenek valódi eszközeink a közönség elérésére.

Félő, hogy leszokni könnyebb a színházról, mint rá- vagy visszaszokni. Szerintem a nagy pillanat akkor fog eljönni, ha bérletet tudunk hirdetni a jövő évadra, és akkor bizony meglátjuk, hogy minden bérletes könnyen tér-e

vissza. Az elmúlt hónapokban azt láttuk, hogy nem annyira egyértelmű az öröm, hogy lehet színházba jönni. Az idősek, és sokan a fiatalok közül is, félnek. A színház ugye luxus, de nem feltétlenül anyagi értelemben. Nagyváradon például nagyon olcsók a jegyek és bérletek, nem hinném, hogy bárki azért ne jöjjön színházba, mert nem tudja megengedni magának. De a mostani hétköznapiok kiszorítják ezt a kis ajándékot az életből, hogy megengedhetem magamnak, hogy kéthavonta egyszer ott legyek a színházban egy estét. És a fiatalokról is elképzelhetőnek tartom, hogy a szokásaikat jelentős mértékben átalakította a pandémia. Túl sok lett az online elérhető előadás, esemény. Az egész életemet a színházzal töltöttem, ezért nyilván nem gondolom, hogy minden veszve van, mert hiszek abban, hogy egy közösségi térben másokkal együtt megjelenni az emberi mivoltunknak elementárisan fontos része, de úgy gondolom, nem lehet eltekinteni attól, hogy valahogy mindenki az életben maradásért, sok esetben a munkahelyéért küzd. A kultúra veszít az életben elfoglalt szerepéből,

prioritásából, legalábbis ebben a kelet-európai térségben egészen biztosan. Több mint egy éve tart ez az állapot, és nem látjuk még a végét. Ez elég nagy idő ahhoz, hogy struktúrájában alakítsa át az életünket, társadalmunkat.

A pandémia a Szigligeti Társulat fennállásának százhuszadik jubileumát is felülírta...

Október 16-án a csodával határos módon még meg tudtuk tartani a *Hamlet* nagyváradi díszbemutatóját, aztán két hónapra ismét bezártak minket. Nem tudtunk az eseményhez méltó ünneplést szervezni, már csak azért sem, mert az új megyei vezetés a kulturális intézményekben kezdte a spórolást és leépítéseket. Ez el is feledtette velünk, hogy ünnepelnünk kellene, mert hogyan is tudnánk ünnepelni, ha azt számolgatjuk, hogy hány állást tudunk megmenteni. 36 embertől kellett megválni, ez a leépítés rendkívül traumatikus, de mivel nem a pandémia előtti üzemmenetben dolgozunk, még nem érzékeljük igazán a szakmai hatásait. Ugyanakkor Nosz Botond

Novák Eszter. Fotó: Vigh László Miklós

kollégánk elvesztése túlmutat azon, hogy egy fiatalembert, akit mindannyian nagyon szeretünk, és a munkáját nagyra becsültük, elvesztettünk. Ő volt az, aki a pincétől a padlásig értett a színházhoz, aki nélkül a tavaly befejezett technikai felújításunk nem tudott volna létrejönni. Nagyobb a gyász, mint az öröm. Majd, ha kapunk egy kis levegőt, megünnepeljük a 121 és felet.

Sokszor elmondta, hogy amikor öt évvel ezelőtt elvállalta a Szigligeti Társulat művészeti vezetését, az volt az egyik legfontosabb célod, hogy javíts a színészek alulterheltségén. Hogy látod, merre tart a társulat?

A színésznek gyakorolni kell a színészetet. Hiába tehetséges valaki, nem tud jó színész lenni az, aki egy évben öt percet kap a színpadon, mert egyszerűen berozsdásodik. Ez olyan, mint a sport vagy a hangszeres művészet. Erre az emberek nem szoktak gondolni. Nekem könnyű dolgom volt olyan értelemben, hogy amikor megjöttem, megnyitottuk a Szigligeti Stúdiót, és nemcsak próbatermeket nyertünk, hanem először egy, majd kettő, majd három előadóteret, szinte csak a folyosón nem csináltunk színházat. Sokat számított, hogy a nagyon kevés nagyszínpadi napot és bemutatót ki tudtam egyenlíteni a stúdióbemutatókkal. Most, hogy a Szigligeti Stúdiót is elveszítjük a Sonnenfeld-palota felújítási munkálatai miatt, nagy gondot okoz majd, hogy hogyan és hol szervezzük meg életünket, hiszen a fenntartó által rendelkezésünkre bocsátott terek nem elegendőek ahhoz, hogy a két színház összesen hat társulata a képességeinek megfelelően legyen foglalkoztatva. Nem mondom, hogy nincs tartozásom a társulatépítés terén, mert a színészek foglalkoztatása nem tud teljesen kiegyenlített lenni. Ennek oka a társulat sokfélesége mind korosztály, mind szerepkör, mind gondolkodásmód tekintetében. Azért sokkal kiegyenlítettebb a terhelés, és úgy érzem, sokan vannak, akiknek megmutatkozhattak rejtett képességei. Végző soron nem vagyok elégedetlen, mert úgy gondolom, hogy szeretnek ide jönni a rendezők; nem tapasztalom, hogy

bánatosan mennek el, és örömmel, nyitottsággal térnek vissza. A szakma és a kritika is elkezdte ezt a munkát elismerni, vannak fesztiválszereplések, meghívások, díjak, születnek róunk írárok, felkerültünk tehát egy térképre.

Amikor egy színház tevékenységéről beszélünk, viszonylag ritkán esik szó arról, hogy a társulat- és repertoárépítéssel párhuzamosan hogyan fejlődik a színház közönsége. Mik a tapasztalataid ezen a téren a nagyváradi közönnyel kapcsolatban?

Ez igen összetett kérdés. Mindenekelőtt azzal kezdeném, hogy amikor színházi nevelési programokat indítunk, akkor nem a magunk közönségét neveljük. A fiatalok közül, akik középiskolás éveikben rendszeres színházba járók, vagy a támogatói körünkbe tartoznak, nagyon kevesen fognak Nagyváradon maradni. Másrészt, a színház megítélése, a hozzá való viszonyulás attól is függ, hogy a város hangadó emberei vagy a politika épp pártolja-e a színházat, vagy sem. Harmadrészt, van egy egyre terjedő jelenség, a kíváncsiság hiánya. Igyekszem a különböző ízlésekre választ találni, de amikor a kíváncsiság hiányával szembeesülök, azzal nem tudok mit kezdeni. Persze igazságtalanok volnánk, ha a közönségnek arról a részéről nem beszélhénk, akikről pozitív visszajelzéseket kapunk. Fontos viszont, hogy azzal nem találkozom, hogy bárki megkérdőjelezné a társulatban zajló munka igényességét. Jó volna a jövőben a legelfoglaltabb középgenerációkat is jobban megszólítani.

Mindezeket összevetve, mit gondolsz, milyen arcúta van most a Szigligeti Színháznak?

Nincs még igazi, erős arcúta a színháznak. Talán nem is tud lenni. Amikor elvállaltam, hogy művészeti vezető legyek, tudomásul vettem, hogy ez egy megyei színház, aminek a repertoárral és műsorkínálattal igenis ki kell szolgálnia a környező kisebb településeket. Ha 15–20 évvel fiatalabban vállaltok el egy ilyen helyzetet, lehet kicsit vadabb, kíméletlenebb lettem volna – bizonyára sokan

lemorzsolódtak volna a társulatból. Nekem pont más volt a célom.

Nem éreztem azt, hogy Nagyváradon ez egy járható út: csak a fesztiváloknak dolgozni vagy a szakma megítélésének. Viszont a közös gondolkodás kialakítása a társulatban viszonylag sikeres az elmúlt öt évben, egységes, és valamilyen – legalábbis a számok és a visszajelzések zöme alapján vélhetően jó – irányba hat.

A Színház- és Filmművészeti Egyetem osztályvezető tanáraként és oktatási rektorhelyetesként is közvetlenül érintett vagy a magyar színházi szakmát az utóbbi években leginkább megrengető és megosztó folyamatban. Az SZFE modellváltásával kapcsolatban azt hittük, hogy ez a magyarországi szakma belügye, aztán, amikor az erdélyi színházcsinálók szolidaritási nyilatkozata napvilágot látott, világossá vált számunkra, hogy a téma, illetve a téma kapcsán felmerülő feszültségek mennyire részei lettek az erdélyi magyar köztudatnak és közbeszédnek. Számítottál erre?

Részben számítottam rá. Az első arculcspás ezzel kapcsolatban az volt, amikor a marosvásárhelyi származású hallgatóm megmutatta, hogy az egyébként megrendítően szép, magyarságtudatról, művészi szabadságról, az SZFE-n tanultakról szóló, facebookos bejegyzése alá milyen durva hozzászólások érkeztek a saját ismerőseitől. Harminc éve vagyok jogviszonyban a színművészetivel, ebből az első öt évben hallgató voltam, ötödévesen már tanársegédként dolgoztam, és az ezt követő huszonöt évben, azóta is ott tanítok: magától értetődő volt, hogy én ebbe bele fogok állni. Amikor a modellváltás kérdése napirendre került, volt Czvikker Katalin (*a Szigligeti Színház főigazgatója – szerk. megj.*) egy beszélgetésünk, ahol nyilvánvalóvá tettem számára, hogy abban a pillanatban, amikor úgy ítéli meg, hogy a nagyváradi színháznak ebből bármi baja származhat, én egy nap alatt lemondok a művészeti vezetésről. Amikor a szolidaritási nyilatkozat a mi társulatunkhoz is elért, sejtettem, hogy botrány lesz Nagyváradon. Feljelen-

tettek, hogy aláírást gyűjtök, holott sohasem tennék ilyet. Azon mindig meglepődöm, hogy öt és fél év alatt nem sikerült az embernek legalább a tisztességét bizonyítani... De nagyon sok támogatást kapok tőle is, a társulat nagy részétől is.

Az SZFE-ügy olyan volt, mint a lakmusz-papír: minden indulat, ami a szakmában van, ami már nem is az SZFE-vel kapcsolatos, a felszínre tört. Letaglózott, hogy ennyire élesek Erdély-szerthe is a reakciók, de ha jól meggondolod, az elmúlt öt évben a közbeszéd, a Facebookon folytatott szócsatározások, a médiában történő felszólalások hangneme tűrhetetlenné vált. Az, hogy a liberális szitokszóvá vált, igazi mély ostobaság. Nem lehet a liberalizmust összekeverni a liberális, tehát a szabad szellemmel. A művészetnek pedig szabad szellemre van szüksége, végtelen nyitottságra és minden szempont beengedésére... Ha a hatalom megengedi magának, hogy megengedhetlen módon minősítsen másokat, miért ne engedhetné meg mindenki más is? Már előtte is sokat törtem a fejem, és most csak felerősödött bennem a kérdés, hogy ebben az irdatlan káoszban van-e nekem, mi lehet nekem egyáltalán a mondanivalóm?

Erről eszembe jut A mizantróp című előadásod, amit Nagyváradon rendeztél. Akkor is hasonló lelkiállapotból szemlélted a világot.

Igen, az ennek a helyzetnek az előszele volt. Abban az előadásban, legalábbis a szándékban, benne voltak a nagyváradi rossz élményeim is. De *A mizantróp* most már nagyon lightos dolog volna annak a kifejezésére, amit érzek... Kicsit olyan, mint amikor a *Hairt*, a fiatalságom meghatározó filmjét húsz évvel később újraneztük. Annyi év távlatában megrendített, hogy milyen szép, tiszta, rendezett világról szól a film, ahol egyértelműek az állítások. Van háború, elutasítjuk a háborút, van személyes szabadság, minden embernek jár a saját identitása, mindenki a saját gondolatait képviselheti. Mosolyogtam rajta, mert nem állja meg a helyét, annyival ádagabb lett a világ. És végtelenül egyszerűsítő. Egyfajta válságban

vagyok, nagy csalódásban és kíváncsian várom, hogy abban az életkorban, amiben én vagyok, ki tud-e forni valami ebből a válságból. Ehhez az is hozzátartozik, hogy úgy érzem, vissza kell térnünk ahhoz, hogy tartalmasabbak legyenek a beszélgetéseink.

Az interjú készítése óta eltelt pár hét, az ismert események fényében a beszélgetésünket pedig ki kell egészítenem egy kérdéssel. Nehéz úgy tartalmas párbeszédet folytatni, hogy a hatalom nem kezeli partnerként a beszélgetőtársait. Ez történt a Regina Maria Színház művészeivel is, akikkel a Bihar Megyei Tanács elnöke úgy közölte rövid és közép távú terveit, köztük egy sor olyan intézkedést, amely az állandó társulatok felszámolását célozza, hogy közben nem hallgatta meg érveiket. Mit gondolsz ezekről a tervekről?

A politikai hatalom mindig az öröklétnek próbál nagyravágyó terveket faragni. Minél inkább meg van győződve arról, hogy jót tesz a környezetének, annál veszélyesebb. Intézmények összevonása részben csak az előadó-művészetben járatlan és hozzá nem értő számára tűnhet logikusnak, másrészt csak akkor lehet gazdaságos, ha jelentős létszámcsökkentéssel jár. Ezt a lehetőséget akarja a megyei önkormányzat a határozatlan idejű szerződések megszüntetésével előkészíteni. Ha egy város nem kínál életpályamodellt a művészeinek, egyértelműen elsorvasztja azt

a kultúrát, ami szervesen kellene együtt fejlődjön a lakossággal. Saját kultúra, saját színház jár a román és a magyar közönségnek is – már régen bevettem volna a világ minden alkotmányába a színházat mint alanyi jogot.

A projekt- és produkciós alapú kultúraszervezés hangzatos dolog, de részben ellenőrizhetetlen a színvonal, részben nyilvánvalóan a szórakoztatóipar felé tereli az elvárásokat. Az az igazság, hogy nem is hiszem, hogy akkora piaca lehetne Bihar megyében az ilyesféle produkcióknak, hogy megérje. És bizony a turizmus számára sem lesz nagyobb vonzerő. És megszűnnek a valóságos közönségkapcsolatok, az ifjúsági nevelő programok, a valós igényekre a válaszkeresés. Nem sorolom.

120 évvel ezelőtt egy város polgárai – köztük azok a magyar zsidó családok, akiknek a leszármazottait, húszezer embert elpusztítottak a második világháborúban – tudták azt, hogy egy város önbecsülése, identitása magasabbra értékelődik, ha van önálló színháza, ezért nem sajnálták saját pénzüket sem, hogy egy év alatt felépíttessék a régió egyik legszebb színházát, és állandó társulatot szerződtessenek. Okosabbak, felelősségteljesebbek vagyunk-e önök? Vagy tanulhatnánk-e valamit tőlük? Meggyőződésem, hogy a megyei tanácselnök tervei nem etnikai jellegűek, mégis katasztrofális hatással lehetnek a Bihar megyei magyar lakosság kulturális ellátottságára és identitására. Nem volna szabad hagyni.

Gecse Ramóna

TANDEMBEN SZÍNHÁZAT CSINÁLNI

A Tandem csoport kísérleti színházi projektjeinek tapasztalatairól

Egyetemista hallgatóként merült fel bennem először a kérdés, hogy tulajdonképpen a színháznak melyek a határvonalai abban az értelemben, hogy mi az, amit még színháznak nevezünk, és mi az, amit már nem. Ezt a gondolatot egy gyakorlati tapasztalás indította útjára, melynek személyes résztvevője voltam, és amely erősen arra készítetett, hogy színházi meglátásaimat esztétikai értelemben kibővítssem.

Ötödmagammal marosvásárhelyi diákként részt vettem 2007-ben egy Schilling Árpád által szervezett színházi táborban hetven magyarországi színész hallgatóval együtt. Komáromban a Csillagerőd, az egykori katonai erődítmény volt a tábor helyszíne három héten keresztül, melyet a tábor időszaka alatt nem hagyhattunk el. A Schilling Árpád által megnevezett célkitűzés a „ki vagyok én; mit akarok kifejezni; ezt hogyan tehetem meg; mi a célom a befogadóval”¹ kérdései köré épült. Rám erőteljesebb hatással voltak a célkitűzések alpontjai között szereplő gyakorlatok, amelyek a tér fogalmának megfejtését, pontosabban a tér dinamikáját, vagyis az anyagi valósággal való találkozást célozták meg. Figyelmemet minden tekintetben megragadta a tér mint az alkotás kiindulópontja. Főként azok a feladatok indítottak az addig tapasztalt színházi élményeim felülvizsgálatára, és azokban merültem el igazán, ahol a teret mint kiindulópontot akcióval kellett megtölteni, az akció terepe pedig az erődítmény tereinek kiaknázása után az utca volt, a maga hétköznapi köztereivel, közintézményeivel. Ez az újszerű kiindulópont, hogy nem feltétlenül egy szöveg határozza meg elsődlegesen egy színházi előadás kezdő momentumát volt a legélesebb mozgatórugója a későbbi történéseknek. A tér fogalmának újszerű értelmezése által a hétköznapi terek egyszer csak színházi térként kezdtek el funkcionálni, az addig tapasztalt színházi terek pedig más megvilágítást kaptak. A tér mint az alkotás elsődleges kiindulópontja a színház fogalmát is ezáltal egy másfajta keretbe helyezte.

A tábor utolsó napján kisebb csoportokba szerveződve kivonultunk az utcára, és a várost szerényen ellepve, a köztereket színházi térré átalakítva kísérletet tettünk arra, hogy a „ki vagyok én; mit akarok kifejezni; ezt hogyan tehetem meg; mi a célom a befogadóval” kérdésekre

¹ Schilling Árpád: Keretek között ficánkoló szabad akarat. Lásd <http://schillingarpad.com/work/229> (Letöltés dátuma: 2021. 02. 08.)

csoportosan és egyénileg választ találjunk, miközben a saját színházi szabadságunkat keressük. A cél az előadó és befogadó közti találkozás volt ezekben az utcai közterekben. Egyértelművé vált számomra a tábor végére, hogy a színházi teret nem feltétlenül a bársonyszékekkel szemben elhelyezkedő színpad jelenti. Nem feltétlenül a „vörös függönyök, reflektorfény, rímtelen drámai jambusok, nevetés, sötétség”² összességében beszélhetünk színházról. A tábor kapcsán evidenciaként fogalmaztuk meg, hogy az embereknek, ha nem is mennek színházba, oda lehet vinni a színházat, ahol vannak, azaz ki az utcára. Mint ahogy bizonyosságot nyert az az egyszerű tézis is, hogy „nem kell jegyet sem árusítani, sőt ki sem kell jelölni a színház terét, kijelöli az magát, magától is”³. Innentől kezdve nekünk, erdélyi diákoknak a színházi tér fogalmára szélesebb látószögünk nyílt a színház értelmezése, definiálása szempontjából. Az addig többnyire (de nem kizárólagosan) polgári illúziószínházon⁴ szocializálódott konzervatív színházi magatartásunk, amely erdélyi színészhallgatókként számunkra mintegy természetes volt, elkezdte újrafogalmazni önmagát. Polgári illúziószínház alatt azt a konvencionális színházi térben létrejövő „eszményített játékot”⁵ értem, ahol Diderot idézve, „a néző illúziójának biztosítása érdekében”⁶ a játékos és néző egymástól elválasztva, egy színházi térnek nevezett játszóhelyen, előre megtervezett időpontban hoz létre színházi előadást, és ahol a játék jellemzően a drámai szövegből indul ki, illetve a köré épül.

Egy fiatal színész az egyetem elvégzése után panorámakép-szerűen vázolja lehetőségeit a körülményekhez mérten. Ha szerencséje van, szerződést ajánlanak fel neki egy színháznál, jobb esetben többet. Ha van választási lehetősége, azt önkéntelenül is befolyásolja az egyetemi felkészültsége, az ott és a képzési idő alatt szerzett tapasztalata és a – már valamilyen szinten kiforrott vagy forrásban lévő – színházi ízlése, mely köthető egy formához, egy művészi állásfoglaláshoz.

A romániai magyar színházi intézményrendszer többnyire repertoárszínházak sokaságát jelenti. E színházak kisebb-nagyobb eltéréssel, de hasonlóan működnek: az adott intézmény profiljának megfelelően kialakított, egy évre előre meghatározott műsorterffel. Pontos dátumokkal dolgoznak, melyek, ha kicsit is megcsúsznak, a rendszer működését veszélyeztetik. A repertoárszínház saját állandó társulattal, adminisztrációs személyzettel rendelkezik. Az állandó rendezők mellett néha vendégrendezők készítenek előadást. Egy ember kezében összpontosul a színház profiljának alakítása, ez pedig a művészeti vezető – tehát az ilyen típusú intézmények hierarchikus viszonyrendszerre épülnek.

Innen nézve egy fiatal végzős színésznövendék panorámaképe, aki történetesen részt vett egy Schilling-tábor hangvételi, színházi esztétikát feszegető workshopon – annak ellenére, hogy szerencsésnek mondhatja magát (mert mondjuk, van több szerződésajánlata is), talán mégis hézagos. Egyoldalú onnan nézve, hogy az addigi színházi tapasztalás nem feltétlenül megegyező a lehetőségek tárházával, hogy nem feltétlenül található a panorámaképen az a közösség, ahová szívesen tartozna, az a színház, amelynek a profilja meghosszabbíthatná az egyetemi évek kísérletei alatt szerzett tudást és tapasztalatot. Egy kezdő színész egyetlen vágya, hogy szakmáját oly mértékben gyakorolhassa, ami a fejlődését intenzíven szolgálja. Az egyetemi évek alatt egy szí-

² Peter Brook: *Az üres tér*. Ford. Koós Anna. Európa Kiadó, Budapest, 1999. 5.

³ Schilling Árpád i. m.

⁴ A polgári dráma és a köré fonódó színházi illúzió elve a 18. században indult, olyan eszményített valóságkép, amely „a természet egyetemes harmóniáját a társadalmi együttélés utópisztikus céljaként vetíti a néző elé”. (Peter Simhandl: *Színháztörténet*. Helikon Kiadó, Budapest, 1998. 129.) Diderot és Lessing a színház legfőbb feladatának a néző erkölcsi jobbítását tekintette. Diderot a néző illúziójának biztosítása érdekében a színpadi cselekményt zárt világképnek tekintette, és a közönség megszólítását is eltörölte.

⁵ Simhandl: i. m. 129.

⁶ Simhandl: i. m. 129.

nézhallgató ideális esetben a szakmai tudás megszerzése mellett megtapasztalja a kísérletezés szabadságát, az alkotás örömét, illetve a közösség megtartó erejét.

2012-ben frissen végzett színészekként úgy éreztük, a mi panorámaképünk is hézagosnak bizonyul a szegényes lehetőségek miatt. A törekvés arra, hogy tovább fejlődjünk, a színház és az összeszokott – ám addigra különböző intézményekbe szétszéledt – egyetemi közösség iránti vágy újra összehozott bennünket. Hosszas beszélgetések és találkozások következtében úgy döntöttünk, hogy mi alakítsuk a magunk panorámaképét, vagyis azt csináljuk, amire vágyunk, amiben hiszünk, ami nekünk a színházat jelenti. Költözzünk össze nyáron, kísérletezzünk a magunk előadásán, és olyan találkozásra hívjuk a nézőket, ami számukra is kihívást jelenthet, és ahol nemcsak az alkotó, de a néző is eljuthat saját határainak feszegetéséhez.

A pénzügyi alap megteremtése gondot okozott. Nem volt semmink. Felmerült az is, hogy létrehozunk egy szervezetet, de ahhoz szintén nem volt semmink. Végül az Erdélyi Összművészeti Egyesület biztosította a projekt helyszínét és jogi kontextusát: befogadta és nevével jótállt a Tandem összes pályázatáért, így számos kiemelkedő támogatót sikerült találni.⁷ A Tandem úgydefiniálta önmagát, mint olyan fiatal színházi alkotók társulása, melynek célja kreatív színházi játékok létrehozása. A csoport egy projektalapon működő, állandó társulattal nem rendelkező összművészeti szerveződésként indult. Azzal a céllal jött létre, hogy határon inneni és határon túli színházi alkotóknak időszakosan lehetőséget teremtsen a közös gondolkodásra és munkára, találkozásra, tapasztalatcserére, egy olyan közös színházi kísérletre, melyet a fent említett hiány és vágy szült. A Tandem elsődleges célja volt, hogy az alkotókat kiszakítsa mindennapi közegükből, amelyben élnek és dolgoznak, ezáltal ösztönözve őket a szakmai találkozásra és másfajta, a szokásoktól eltérő művészi megnyilvánulásra. Ezáltal kívánta buzdítani és motiválni a befogadót, a nézőket is. Továbbá olyan eseményeket kívánt a néző elé tárni, amelyekre az adott helyen addig még nem volt példa.

Szeget szeggel Csíkszeredában – a Tandem első kísérleti projektje

A Tandem csoport első kísérleti projektje 2012. június 26-án vette kezdetét. Ebben a hagyományos színházi leosztás szerint hét színész, egy díszlet- és látványtervező, egy videóművész és egy rendező, azaz egy – különböző, célirányosan leosztott feladatok elvégzőiből álló – közösség vett részt. A projekt keretén belül Shakespeare *Szeget szeggel* című műve alapján létrehoztunk egy színházi eseményt Csíkszeredában, felhasználva a város értékeit, tereit, múltját, hagyományait, épületeit, szubkultúráját.

A csoport kiindulópontja a kísérletezés volt, azaz hogy ne hagyományos módon hozzunk létre előadást. Nem tudtuk pontosan behatárolni, mi felé tartunk, csak arról volt fogalmunk, hogy mi az, amit nem akarunk. Előadás helyett *eseménynek* neveztük az alkotást, épp azért, mert a lazább formára törekedtünk.

A próbafolyamat bizonyos értelemben szokványosan kezdődött. Porogi Dorka rendező ajánlott egy darabot, és annak értelmezésével kezdtünk. A rendezőre hárult a koncepció kidolgozása, azonban ez nem zárta ki a közösségben való létezését, a közös gondolkodást. A rendező egyfajta irányvonalat jelentett az előadás megszületéséhez, és olyan összetartó erőt képviselt, mely kivédte az esetleges konfliktusokat. Minden közösségben van egy személy, aki a többiekhez képest kimagaslik valamiben, amit a közösség elismer, mint ahogyan mi is közösen döntve neveztünk ki magunknak rendezőt. „Az emberrel foglalkozó minden vizsgálódás jól ismert tétele az, hogy a csoport nem egyszerűen tagjainak összessége, hanem több annál, és a csoport

⁷ Az Erdélyi Összművészeti Egyesület célja a kultúratámogatás. Rendezvényeikkel olyan művészeti igényeknek próbálnak eleget tenni, melyek főként a helyi, erdélyi kortárs képzőművészet, irodalom és filmművészet alaposabb megismerésére irányulnak.

jellegénél fogva jelentős meghatározója a cselekvéseknek, a teljesítményeknek”⁸ – írja Mérei Ferenc. Ennek a gondolatnak megfelelően egy csoport tagjai külön-külön eltérő képességekkel rendelkeznek, és ha ezek az erők egyesülni tudnak úgy, hogy közben az egyén kimagasló erejét is hangsúlyozzák, akkor a teljesítmény képes megnőni. Az egyéni képességek egymás mellé helyezésével és összehangolásával bíztuk meg tehát a rendezőt, hogy az egyesített erők az előadást szolgálják. A kinevezett rendező vezetői erényeiben, színházi meglátásaiban mindannyian bízunk. Ez egyébként magától értetődő folyamatnak számított, hiszen már az egyetemen kialakult munkaviszony folytatódott. A darabot átdolgoztuk a magunk nyelvezetére. Addig vitáztunk, érveltünk, míg képet nem kaptunk arról, hogy milyen jelentéssel bír számunkra a darab, és hogyan kapcsolódik Csíkszeredához. A közös gondolatcsere idővel sajátos nyelvet alakított ki. Kihívásnak tartottuk megőrizni részleteiben a klasszikus szöveget, kiragadva a darabból azokat a szálakat, jeleneteket és szerepeket, amelyeket izgalmasnak és használhatónak találtunk a magunk mondanivalója szempontjából. Így például Porkoláb szövege az utolsó két próbanapon kihúzásra került, mert jobbnak és erősebbnek véltük a pusztát, néma jelenlétét. Shakespeare drámáját felhasználva kialakítottuk saját történetünket, egy csonka vázra felépítve a magunk és a város *Szeget szeggel*-történetét, melynek végül a *Measure for Measure in Csíkszereda*, vagyis a *Szeget szeggel Csíkszeredában* címet adtuk.

A színházi esemény nem konvencionális térben zajlott, hanem a város egyik legismertebb, legkiemelkedőbb épületében, a Siló néven ismert, hajdan magtárként működő, ötszintes épületben. Négy emeleten még megtalálhatóak voltak a régi csövek, gépek, súlyok, akár még magok is elszórva a térben. Mindenhol törmelékek, deszkák, tölcserék, romok. Az épület annyiban volt felújítva, hogy új ablakai voltak, és a felső szint, ahol időnként képzőművészeti kiállításokat szerveztek, tiszta volt, rendelkezett padlóburkolattal, fehér falakkal, mellékhelyiséggel, és egy régi, búzadarálószerű hatalmas vasszerkezet is megmaradt benne.

A Siló tökéletes helyszínnek bizonyult a gondolkodáshoz, alkotáshoz, együttléhez. Belehelyezkedtünk a magtár szívébe. Kutatómunkát folytattunk, amelynek első lépései képzőművészeti szempontból hoztak eredményt. A tér és az emberi test viszonyának témájára számos fénykép és rövid videófelvétel készült.⁹ A tér nagymértékben befolyásolta a szöveghez való viszonyunk alakulását is. A térre koncentráldott minden: a Siló emeletei meghatározták a dramaturgiát, vagyis annak folyamatát, hogy a nézőnek fel kellett jutnia az ötödik emeletre. Ez a vándorlás a szöveghez való viszonyra is kihatott: felfelé haladva a klasszikus, veretes szövegtől és képiségtől egy közvetlenebb, hétköznapiabb megszólalásig jutottunk.

A romániai magyar színjátszás területén 2012-ben még gyerekcipőben járt a hagyományos tereken kívüli játékmód. Sem nézői, sem alkotói, sem kultúraszervezési szempontból nem alakult ki nyitottság a nem hagyományos színházi terek irányába. Az a fajta színházi kísérletezés, amit mi a Schilling-táborban tapasztalhattunk, ismeretlen területnek bizonyult. A Tandem azt a szemléletet hangsúlyozta, amelyben a technikailag jól felszerelt építmények helyett alternatív színházi helyekre, talált terekre koncentráldik a figyelem. Ezekben az alkotók igyekeznek felfedezni a tér sajátosságait, a tudatos térhasználat előnyeit, amelynek következményeként létrejöhet tér és születendő alkotás kölcsönhatása. Ebben az esetben nemcsak egy átlagos térről beszélünk, amelyet az alkotó a koncepciójának megfelelően alakít, hanem az alkotó az előadást is a térhez szabja. A Siló Csíkszereda egyik legrégebbi, a város történelmét magában hordozó, ötemeletes építménye teljes mértékben formálta az esemény milyenségét, alakította annak egész

⁸ Mérei Ferenc: *Közösségek rejtett hálózata*. Osiris, Budapest, 2004. 23.

⁹ Lásd a Tandem Facebook-oldalát: <https://www.facebook.com/tandemcsoport> (Letöltés: 2021. 03. 01.)

dramaturgiáját. *A Szeget szeggel Csíkszeredában* olyannyira kötődött az adott térhez, hogy más helyszínen megvalósíthatatlan lett volna, ezért kifejezetten helyspecifikusnak mondható.¹⁰

Az első és egyben legalsó szint szolgált az első szín helyszínéül. A próbafolyamat során innen felfelé haladva közösen fedeztük fel és alakítottuk a teret a magunk koncepciója szerint. Igyekezünk megtalálni az azonosságot szint és szín között. Gyakran kifejezetten a térből indultunk ki, ami megszülte a jelenetet. Minden szint más jellegű, önmagában is jelentéssel bíró téré alakult át. Például az alsó szint, ahová a nézők először beléptek, látszólag egy DJ-partihoz hasonlított, amilyennel a csíkszeredai fiatalok gyakran találkoznak. Nem volt ülőhely, nem volt kijelölve az sem, hová kell állni. A DJ-t alakító színész keverte a zenét, és fokozatosan beindult a történet. A néző, aki már pusztán jelenlétével a játék részévé vált, egy verekedés kellős közepén találta magát, mintha csak az utcán lenne. Egy csigaszerű tölcserén, amelyen régen a gabona folyt le, felmászott két színész, ezzel vezetve a nézőket a második szintre, ahol két, egymással szemben megkomponált statikus kép közé helyezkedhettek, eldöntve, hogy épp melyiket szeretnék közelebről figyelni. A második emeleten Rilke *Második duinói elégiájának* folyamatos hangfelvételét lehetett hallani az egyik színésztől – finom asszociációként az Angelo-angyal témára –, aki kitalált szerepet játszott: Angelát, Angelo nővérét, aki Escalus helyett szerepelt a történetben. A harmadik emeleten kétoldalt foglalhattak helyet a nézők, és az Angelo–Izabella-jelenetek úgy zajlottak, mint egy tárgyalóteremben, ahol néha az egyik oldalon van az igazság, néha pedig a másik oldalra pattan át. A nézők az érvelés hallatán szabadon dönthettek arról, hogy melyik oldalon foglalnak állást, illetve hogy leülnek, vagy állva maradnak. A negyedik emeleten a „játéktérrel” szemben foglaltak helyet a nézők. Ez volt a börtön tere, úgy kialakítva, hogy a néző olykor bezárva érezhette magát, olykor pedig eszébe juthatott, hogy ő a szabadság oldaláról tekinti a történeteket. Végül az ötödik emeletet a hazatérés helyszínének tekintettük, ahol a nézőket „befogadtuk”. A színészek civil ruhába öltöztek, almát ettek, és a lenti terekben megteremtett teatralitást felváltotta egyfajta közvetlenség. Az utolsó stációban megvendégtük a nézőt a saját ételünkkel.

A nézők szintről szintre velünk tartottak az előadás ideje alatt, és nyitottságukat, rugalmasságukat próbára téve idomultak a térhez, eggyé nőttek vele. Volt, hogy a játék részeseivé váltak, volt, hogy álltak, vagy épp leültek. Sok problémát okozott a nézőtér elhelyezése, mivel a tér dinamikáját nem akartuk leszegényíteni fixált ülőhelyekkel. Ezért döntöttünk a rugalmasság mellett, ami utólag az előadás erényeit szolgálta.

Egy katalán család Csíksban – a Tandem csoport második kísérleti projektje

A 2012-es projekt azt igazolta, hogy befogadói és alkotói részről egyaránt igény van hasonló, rögzült formáktól mentes színházi törekvésekre. Így az első projektet követően a Tandem alkotói közössége 2013 nyarán kísérletet tett egy még nagyobb lélegzetvételű projekt kivitelezésére, melynek célja továbbra is a fiatal színházi alkotók találkozása és egy újfajta alkotó–néző közötti kommunikáció keresése volt.

A 2013-as projekt résztvevőivel a család témája köré építettük a közös munkát. Szándékunk volt vizsgálni a közösségi értékek alakulásának problematikáját, a korosztályok közötti konfliktusokat, a másságot és a kirekesztést, a befolyásolhatóságot, múlt és a jelen viszonyát. A projekt kiindulópontjaként Barcelonában az utcán, egy kuka mellett talált családi fotók és ezekhez kapcsolódó dokumentumok szolgáltak, amelyeket különböző nemzetiségű Erasmus-ösztöndíjas hallgatók találtak és juttattak el az alkotócsapathoz. A talált képekből megpróbáltunk felállítani egy lehetséges családfát. Így alakult ki két család szövevényes viszonyrendszere. Egy-egy

¹⁰ A helyspecifikus az angol „site-specific” kifejezés fordítása, amely főként az előadás/esemény sajátos térhez kötöttségét, alkalmoszerűségét, megismételhetetlenségét jelzi. Vö. Nick Kaye: *Site-Specific Art. Performance, Place and Documentation*. Routledge, London and New York, 2000. 1.

színész reprezentált egy-egy alakot. Csupán egy név és fénykép volt a kiindulópont, és az alkotói szabadságot épp e minimálisan rögzített kötöttségnek köszönhetjük. Színészi feladat volt megfejtetni, hogy ki rejződik a kép mögött, milyen élethelyzetekben lehetett része, hogy hogyan becézhettek egymást. Improvizáció segítségével alakultak ki a helyzetek, a helyzetek keresgélésével íródott a történet, a történet pedig életre keltette a szereplőket.

Válaszokat kerestünk arra, hogy hogyan viselkednek a szereplők egymással, hogyan ünnepelnek az általunk (k)talált katalánok, mit esznek, milyen ruhát viselnek. Érdeklődve kutattunk a katalán népszokások után, azonban jobbnak láttuk kialakítani az általunk elképzelt katalán hagyományokat. Bizonyos katalán táncmozdulatokat elsajátítva hozzátettük a magunk elképzeléseit – egy érzésvilágot, temperamentumot –, és beleszóve a csikszeredai székegy hagyományokat, megalkottuk a magunk ünnepi szertartásait, utalva ezzel a minket körülvevő hagyománykeveredésre is, amely végül két színházi eseményben csúcspontot ért el.

Egy katalán család Csikban.

Az első esemény egy esküvő köré fonódott a Siló udvarán. A másik egy keresztelővel egybekötött temetés köré, mely belső teret választott játéktérnek, egy üresen álló szecessziós épületet, amelyet évekkel azelőtt a város művészeti iskolaként működtetett – majd eredeti tulajdonosa visszaigényelte, és elhanyagolva, dűledezve, üresen díszelgett a város legforgalmasabb utcáján.

Az esemény idejére kölcsönkaptuk a várostól az épületet. Igyekeztünk annak minden részét játékkal betölteni azért, hogy a nézőknek lehetőségük adódjon szembesülni az épület értékeinek maradványaival. Továbbra is a tér adottságaiból komponálva építkeztünk.

A két nagyobb esemény mellett a projekt részeként kisebb akciók, installációk, videóanyagok is születtek, szintén a család témája köré fonódva. A célunk az volt, hogy olyan közvetlen hangon tudjunk megszólalni, hogy a néző két hét után is azt érezze: részese volt valaminek, ami kizökkentette őt a mindennapjaiból.

A Tandem 2013-as alkotócsapata új embereket is bevont a kísérletezésbe. Míg az első projektben kilenc ember vett részt, a második nyáron a létszám már tizenkilencre emelkedett, és a résztvevők a színház, a képzőművészet, a tánc és a zene különböző területeiről érkeztek. Mindegyik művészeti ág egyformán hangsúlyt kapott, és egybeszővődve kiegészítették egymást. Képzőművészeti installációként jött létre az a projekt, amely a családfát háromdimenziós

térben kívánta megeleveníteni, kiegészülve a kiállításra szánt személyes tárgyakkal, melyeket a résztvevők hoztak magukkal. Elkészült egy közösségi fal, ahova bármelyik nézőnek a személyes fényképe, tárgya felkerülhetett egy rövid történettel, amelyet a helyszínen röviden ismertett az alkotókkal, akik ezt belefotózták a már alakulóban lévő családfába. A kiállítás alap gondolata a múlt és jelen viszonya, illetve annak a kérdése köré fonódott, hogy hogyan jöhet létre közös emléképítés. Egy Barcelonában kidobott, gazdátlan fénykép csíkszeredai pillanattfotókkal, életképekkel találkozott: a közös falon egyenrangúvá, majd hogyanem családtagokká váltak a fényképekről visszatekintő emberek.

A pragmatikusság jegyében életre kelt egy esküvő és egy keresztelővel egybekötött temetés. Mindkét eseményen a szereplők jelenlétének egyszerűsége miatt a néző azt érezhette, hogy ő is közeli hozzátartozó, aki szintén ünnepel. Az esküvő és keresztelő eseményei teljeskörűen fordultak a különböző művészeti ágak lehetőségei felé – fotók, videóanyagok közvetítették folyamatosan a külvilág felé a katalán család beköltözését, eseménydús napjait. Mielőtt a csapat elfoglalta volna a helyszínt, azaz beköltözött volna az előző évhez hasonlóan a Silóba, pontosabban a magtár épületének legfelső szintjére, igyekezett megalapozni az eseményhez szükséges előkészületeket azért, hogy a kíváncsiság már a kezdő momentumban megszülethessen.

A Tandem csapata elhelyezett egy-egy eredeti katalán zászlót a város két legkiemelkedőbb, legforgalmasabb pontján: a város központjában üresen álló szecessziós épület tetején, amely a keresztelő színhelyéül szolgált, valamint a vasút melletti volt gabonátárolón, az esküvő helyszínén. Második lépésként kiválasztotta a helyiek által legolvasottabb médiafelületet, a Transindex, valamint a Tandem Facebook-oldalát, ahol sajtóvisszhangot generált magának, valamint saját lépéseit kommentelte, hogy felhívja magára a figyelmet. Az volt a szándékunk, hogy felcsigázzuk az emberek kíváncsiságát, és elkezdjenek beszélni valamiről, ami jelenségként betör az életükbe. Két síkon futott a kampány: az egyik a Tandemről szólt, amely a saját Facebook-felületet használta, a másik a Transindexet, amely a katalán zászló megjelenését kísérte, míg végül össze nem ért a kettő. Egyrészt hírként leközlöttük a Transindexen, hogy 2013 nyarán sem marad el a Tandem, így akik az előző évben figyelemmel kísérték a csoport működését, felkészülhettek a nyári

Az esküvő eseménye a Siló udvarán.

Keresztelővel egybekötött temetés a város egykori művészeti iskolájának épületében.

színházi eseményekre. Másrészt továbbszőttük a piros-sárga katalán zászló történetét, amely lassan eljutott a megértésig. Végül egy újságcikkben közzétettük média-hoax formában, hogy leplezhető és felfedhető legyen bárki számára, hogy a két zászlót annak a két épületnek a tetejére helyeztük, amelyek visszakapták eredeti tulajdonosukat, akik nem mellékesen katalánok. Aztán a katalán család nevében tudattuk a várossal egy interjú formájában, hogy a Siló épületét eredeti formájára kívánja visszaállítani José Maria Romero Torres, a katalán család jobbkeze, aki kekszgyárat létesít Csíkszeredában. E ponton ért össze a két szálon futó Tandem-kampány, elvégre, ha a kekszgyár elkezdi a felújítási munkálatokat a gyártás mihamarabbi beindítása érdekében, a Tandemnek nem lesz tere a nyári projekt megvalósításához. Lényegében a kultúra kénytelen lesz átengedni a területet a kekszgyár beindításához. A hírt megelőzően, még a beköltözésünk napján elhelyeztünk a legforgalmasabb sétálóutca közepén egy régi, rozsdás, évekkal ezelőtt divatban lévő, szemmel láthatóan működésképtelen autót, felborítva, tele fontenádás kekszesdobozokkal. Mint ahogy a projekt minden lépése, ez a történet sem maradt hozzászólás nélkül a közösségi oldalakon.

Bár összefüggéseiben gyanítani lehetett, hogy a történet kitaláció, igyekeztünk meglepésszerűsége törekedni: hogyan kerül a főtér kellős közepére egy régi autó? A Royal de Luxe csapatának Dominique Deluze vezetésével 1993-ban kezdődő utcaszínházi előadásai álltak előttünk példaként. A Tandem is hasonló ötletekkel igyekezett jelen lenni a város mindennapjaiban.

A Tandem mindkét projektjének a megközelítése innovatív lehetőséget kínált az alkotók és a befogadók számára. Az utólagos szóbeli visszajelzések alapján sikerült beszüremelni az emberek mindennapjaiba. Újdonsággal szolgáltunk, határokat feszegettük úgy, hogy közben egyszerű, hétköznapi hangvételt használtunk. Az utólagos médiavisszhang pedig jelezte a projekt sikerességét: a Transindex portál éves leglistájában ez *Az év bevándorlója: a katalánok* címmel szerepelt.¹¹

A második projekt újszerűségét főként az jelentette, hogy drámai szöveg helyett talált fényképeket választott kiindulópontnak. A fényképek köré az alkotócsapat a maga történetét a devise

¹¹ Lásd: <http://eletmod.transindex.ro/?cikk=22126> (Letöltés: 2021. 03. 01.)

A Fontenadás dobozokkal teli, felborított autó Csikszereda sétálóutcájában.

színházra jellemző kollektív munka során építette hozzá. Az állandó együttlét feltételezte a közös energiára való törekvést. Alkotói és befogadói részről is az esemény jelenben megtörténő, improvizációs jellege itt még inkább előtérbe helyeződött a Tandem első kísérletéhez képest. Az esküvő és a keresztelővel egybekötött temetés eseménye kifejezetten az egyszerűsége törekedett. Inkább a folyamatosságra helyezte a hangsúlyt: ahogyan egy család életében is egyik (egyszeri) eseményből következik a másik. Ráadásul a követhetőség miatt az életszerűséget kívánta minél inkább kiemelni.

A második projekten belül az első esemény tehát egy katalán esküvő volt, ahová hivatalos volt a város apraja-nagyja. A katalán család legkisebb leányának esküvőjét a város lakói előtt kívántuk megünnepelni, helyzetet teremtve az ismerkedésre. A magtár udvarán terített asztal várt mindenkit helybéli, hagyományos étellel, rotyogó paprikás gulyással. Az esemény azonban batyusbájként volt meghirdetve, ami határátlépést jelentett nézők és játszók közt. A „katalán család tagjai” (színészek) megvendégték a nézőket, miközben bizalmasan kóstolgatták a „vendégek” (nézők) otthon elkészített finomságait, koccintottak, táncoltak velük. Az esküvő olyan volt, mint egy előre megbeszélte improvizációs gyakorlat, hiszen a szertartás jelenidejűségére és a nézők nyitottságára igyekeztünk hagyatkozni. Előre megbeszélte egységeket jelöltünk meg, és egy tipikus családot igyekeztünk láttatni reális problémákkal: egy katalán családot, amely azonban nem különbözik az átlag csikszeredai emberektől. Tehát nemcsak a performerek közti viszony, de a hely, az ingerek, a jelenben végbemenő dolgok összessége, a néző és a performer is egyformán fontosak voltak az alkotást tekintve. Az esküvő és a keresztelő eseménye pedig az improvizációs jellegből adódóan oly mértékben figyelembe vette a nézői jelenlétet és viszonyulást, a tér formálódását, az ingereket, hogy a legnagyobb közvetlenségre adott lehetőséget.

A hagyományos színháztársulás egyik alapvető jellegzetességének, a nézőtér és a játéktér kétváltásztottságának nyoma sem volt a projektben. Az előadás talált környezete szabadságot biztosított a nézőnek, hogy kiléphessen a hagyományos értelemben vett kötöttségei közül. A Tandem elsődleges célként tűzte ki maga elé, hogy a néző kizökkenése érdekében búcsút int a hagyományos tereknek, és a közelséget, az elidőzést, a szabad térkezelést részesíti előnyben. A keresztelő, mely a volt népművészeti iskola szecessziós épületének minden szintjét, még a

pincéjét is belakta, úgy vezette körbe a nézőket a térben szétszórt magánéleti jelenetek által, hogy a néző kedve szerint elidőzhessen, közel mehessen, és ez által időt nyerjen a befogadás folyamatában.

Kísérletezni annyi, mint próbálkozni az ismeretlennel, azzal, amit még nem ismerünk. Felfedezni valamit, ami a meglévő művészeti hagyományoktól és rögzült formáktól eltér, alkotói szempontból is időigényes művelet. A Tandem mindkét projektje, s ezek közül a második kifejezetten eltért a hagyományosnak ítélt színjátszástól, kikököntette az embereket a rögzült formai keretek közül. Ám ha a katalán projektet olyan kísérletezésnek tekintjük, amely egy újfajta nyelvezet irányába kutatott, a lényegi, belső folyamatokat tekintve, főként az időkorlát miatt, mégsem sikerült felemelkednie a kísérletezés azon szintjére, mely ennek létrehozását eredményezhette volna. A tizenkilenc különböző helyszínről érkező csapattag igyekezett egyesíteni tudását és tapasztalát, hogy alkotóközösségként a kollektív színház igényességével hozzon létre eseményt, az előre meghatározott két hét azonban mindegyik csupán részleteiben, töredékeiben adott lehetőséget. A kísérlet egyik legnagyobb akadálya, mellyel a projekt tulajdonképpen önmaga ellen dolgozott, az események időpontjának a rögzítése volt, leszűkítve ezáltal a kísérletezés időbeli szabadságát. Előre rögzített bemutatói időponttal indult útnak, mint ahogy a repertoárszínházak: az esemény innen nézve bizonyos értelemben produktummá vált.

A Tandem a kollektív színház azon modelljét használta, melyben az alkotás a közösségi együttlét gyümölcse, és ahol egy csapat előre meghatározott témára jegyzeteket improvizáció segítségével. Ebben a modellben nem feltétlenül egy színházi rendező irányít, hanem az alkotást többnyire „a színházi tevékenység által elkötelezett csapat hoz(z) létre”.¹² Mindazonáltal a Tandem egyik projektje esetében sem beszélhetünk teljes mértékben a bevett értelmezés szerinti rendezőről: ennek szerepköre sokkal inkább hasonlított a szervezőére, egyfajta „külső szemre”, olyan csapatemberre, akit mindenki nagyra tart színházi meglátásai miatt. A katalán projektnél, ahol személyes életkörülmények miatt az előző évi projekt rendezője nem tudott jelen lenni, ez a szerepkör átalakult, és egyben innovatív munkamódszert eredményezett.

¹² Patrice Pavis: *Színházi szótár*. Ford. Gulyás Adrienn, Molnár Zsófia, Sepsi Enikő, Rideg Zsófia. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006. 238.

Andrej Kurejcsik

INSULTED. BELARUS(SIA)

Dráma

#insultedbelarus #supportbelarustheatre

Fordította Patkó Éva¹

A dalszöveg fordítója Demény Péter

Szereplők

BÁCSI

KAMASZ

ÚJONC

OPTIMISTA

RAGADOZÓ

HALOTT

KONFORMISTA

I. FELVONÁS

1. Jelenet

BÁCSI: Én gyűlölöm a színházat. Soha nem vonzott. Hülyeség. Mizéria. Mondják meg nekem, mire jó? Szórakoztatás, vagy mi? Felnőtt emberek grimaszkodnak, mutatják a csupasz feneküket, és nevetnek? Hi-hi-hi, ha-ha-ha. Értelmes ember így nem viselkedik. Hazugság az egész. Hamis. Ripacséria. Naplopó társaság! Nézzék ezeket a kezeket, lábakat! Ezekkel mezőt lehet szántani. Traktorra ülteted, és tíz hektárt megművel... egy nap alatt. Még többet is. És ezek a nők – nektek gyerekeket kellene szülni... borscsot készíteni. Az állam támogat titeket, ti meg hasznosak lehettek. De mi jó származik abból, ha valaki kipingált arccal riszálja a fenekét valami színpadon?

(szünet)

Mit mondjak, férgek. Ezek egytől egyig férgek. Az alja nép. Árulók. A tenyeremből csipegetnek, aztán megmarják a kezét, ami etette őket... A csöcsömből táplálom őket, ők meg... Árulók.

¹ A fordító megjegyzése: John Freedman angol és Raluca Rădulescu román fordítása alapján dolgoztam, a szerzővel konzultálva a felmerülő kérdésekről.

Falun ezért nincs színház. A falusiak nem nyelik le ezt a szart. A parasztok... ők a föld emberei. Tiszták. Nem lehet őket átverni. Falun galériák sincsenek. Elég, ha valaki kinéz az ablakon, és szépet lát, nincs szükség festményekre. Egyáltalán, hogy lehet az ilyesmit festészetnek nevezni? Egy gyerek is tud ilyet rajzolni. Chagall-shmagall.² Fizethetsz érte harminc-, negyven-, akár százmilliót, egy gyerek akkor is tud ilyet rajzolni.

Az ablakból mi almafákra láttunk, meg egy rétre, ott legeltek a kolhoz lovai. Az egy nemes állat. Nem tudom miért, de egész életemben vonzódtam a lovakhoz. Csendesek és alázatosak. Inuk szakadtáig dolgoznak. Nem követelőznek. A kanca néha harcias, de egy fejbe kólintástól rögtön lenyugszik... Ezért tesznek neki szemellenzőt, és akkor tűzön-vízen keresztül megy. Hűséges fajta... Mint egy ország népe. Igavonó. Hűséges. A tenyeredből eszik, fel se néz. Néha a lovak országáról álmodom! Közös nyelvet beszélénk. Pár zabszem, néhány ostorcsapás, és nekem dolgoznának, engem szeretnének...

2. Jelenet

OPTIMISTA: Minden megváltoztatható! Minden! Csak akarni kell, és minden jóra fordítható. Ezt üzenem, ez az én mottóm. Konkrétan is, mint egy üzenet: csörr, csörr! Ezt üzenem a világ-egyetemnek. Imádok üzeneteket küldözgetni az Univerzumnak. Mert az Univerzum válaszol. Ez olyan vagány! Pozitív hozzáállást akarsz, Léna? Tessék, Léna, minden pozitívum, amit csak kívánsz, a tiéd!

Én grodnói vagyok. Grodno a fehérorosz Nyugat, vagy ha tetszik így, a fehérorosz Európa. A háború előtt ott lengyelek éltek. Egész csinos város volt, nagyon régi. Aztán szovjet lett és kopott. Most még a lengyelek is eltájtják a szájukat, hogy milyen szép városunk lett, mert meg akartuk csinálni, és megcsináltuk! Vagy itt van a manikűröm: régen csak gyöngyházfényűre festettem, szégyelltem a kirívó színeket. De most kifestettem: fehér, piros, fehér. Csinos színkombináció. Fehér, piros, fehér. Divatos. Az országunk zászlaja.

Különben ez az esküvői manikűröm. Jaj, azt hittétek az én esküvőm? Nem-nem, én még szabadúszok, várom az ajánlatokat. Szereplővologatok. Csak viccelek. A nővérem esküvője, Mása. Már 21 éves, úgyhogy férjhez mehet. Nagyszerű lány, örülök neki. Univerzum, te szeretsz minket! Augusztus 9-re tűzték ki az esküvő napját, vasárnap, szupernap. A pasija nagyon laza, ukrainai. Jó magas, atlétatípus, mindennap kocog. És persze tök jól néz ki. Naná, hogy irigykedem. Az ukrainai csávók olyan jóképűek! Imádom Lvovot, mintha a szülővárosom lenne. A kávé, a csokoládé! Ott nem félek bemenni az olyan excentrikus kocsmákba, mint a Masoch vagy a Kryjivka.³ Bárcsak az egész világ Lvov lenne!

Az esküvő miatt kértem, hogy hagyjanak ki a kilencedik szavazóköri megfigyelői közül. Megbeszéltem egy lánnyal, hogy helyettesít. Amúgy sem engedtek be, azt mondták, a koronavírus miatt. A megfigyelőket nem engedik be. Mindenki mást persze igen, de a megfigyelőket nem. Úgyhogy kívülről néztük. Igaz, hogy papírral leragasztották az ablakokat. Nagyon vicces, mert minden más ablakon átlátni, csak a számlálóbizottság ablakai voltak leragasztva. Nagyon béna. Úgyhogy mi a szavazókat számoltuk. Hogy hányan mentek be szavazni. És volt-e fehér karkötőjük?⁴ – ez változás jele. És nem stimmelt. Mi harminc embert láttunk bemenni, és ők 126-ról beszélnek. Ez hülyeség. Tévedés. Hogy lehet ekkorát csinálni?

² Marc Chagall (1887–1985), festőművész, a mai Fehéroroszország területén található Vitebsk tartományban, Lioznában született.

³ Masoch – Leopold von Sacher-Masoch Lvovi (leMBERGI) születésű íróról elnevezett kávézó, ahol szexuális kínzószerszámok vannak kiállítva. Kryjivka – az ukrán felkelő csapatok utolsó búvóhelye, mottójuk: A harcot folytatjuk!

⁴ A fehérorosz tüntetők gyakran hordanak fehér színű ruhadarabot, kiegészítőt vagy karkötőt a tüntetés iránti szolidaritás jeléül.

3. Jelenet

HALOTT: BATE⁵ győz! BATE a bajnok! Minden város tudja! Mindenki tudja! Mi vagyunk a drukerek, a fanatikus gyerekek, a frászt hozzuk rátok, beszarik! Mit nézel, faszfej? Kérsz egy seggbe rúgást?

Bocsi, túllőttem a célon. Ez már a mérkőzés után volt. Jó meccs volt – főként a fekete pólós ultrásoknak. Látod az orromat? Kétszer törték el. És ez a sebhely, ezt a dinamósoktól kaptam, egy zászlórúddal ütöttek. Harminc varrás. Tiszta vér voltam... és mekkorát piáltunk velük azután. Haverok! Menők vagytok, haver, szeretlek titeket! Az ellenséget tisztelni kell... Bunyózni akarsz? Bunyózz! De igazságos legyen. Gyereket nem ütünk. Csajokat nem bántunk. Nem támadunk ketten-hárman egyvalakire. Rendőrt nem hívunk! És ami a legfontosabb, ha elkapod az egyiket – utána ne vágj fel vele... ezen túl meg azt csinálsz, amit a szíved diktál.

(szünet)

Nem úgy, mint ez a mi bajszosunk... Semmi bajom, ha valaki felvág az erejével. De igazságosan harcolj, seggfej! A hájas pofáddal ott tátogsz a tévében, a töketlen embereid meg dicshimnuszokat zengenek a füledbe. Hagyjál mást is labdába rúgni! S aztán az asztalra borítod a szavazatokat – nesztek elfajzottak, szabadkőművesek, számoljátok meg, milyen sok szavazatot kaptam. Számold meg te, és fogd be a szád. Minden szavazatért felelősséget vállalok. De nem! Ez a patkány az asztal alól bújik elő, és hátba szúr. Bárki ellene van, vagy fel meri emelni a tekintetét, börtönbe küldi. Mondok egy viccet: a 26 év alatt egy becsületes ember se szállt szembe vele – mi mind bűnözők vagyunk, tolvajok, huligán banda. Elegem van! Komolyan mondom, hányingerem van tőle. 26 év... Pontosan ennyi éves vagyok. Napra pontosan. Egész életemben imádtam a focit, és teljes szívemből gyűlöltem ezt a faszfejt.

4. Jelenet

KAMASZ: Megállás nélkül counter-strike-oztam. Na jó, nem megállás nélkül, mert nem volt szabad sokat játszanom, de én a takaró alá dugtam a laptopot, és ott folytattam. Később abbahagytam. A Counter-Strike-ot. Mert rákattantam a Dotára. De apám szólt, hogy elveszi a laptopomat. Faszomba! Európa utolsó kibaszott diktátora. Minden gyerek ezt játssza, nem nagy ügy. De ő: te olyan akarsz lenni, mint ezek? Mint ezek a tökkelütöttek? Mit képzelsz? A fenébe, apa, a többieknek miért szabad játszani? Ő meg felteszi a régi lemezt, hogy régen a fiatalok igazi emberek voltak. Hogy az Ifjú Kommunista Liga, az építész egyetemistabrigádok, hogy élvezték a katonás felvonulásokat, és Afganisztánban egész falvakat védtek meg az ellenségtől, és teheneket fejtek, és itták a gőzölgő friss tejet... Gyűlölöm a friss tejet, nedveskutyaszőr-szaga van, rögtön hasmenésem lesz tőle. Nem bírom már hallgatni a történeteit. A Szovjetunióról. Életemben nem éitem a Szovjetunióban! 16 éves vagyok! Semmi érdekes nem volt benne, internet sem volt, okostelefon, tablet, még egy rendes filmet sem lehetett megnézni. Tehenet fejtek, és vedelték a vodkát, ezt csinálták a Szovjetunióban.

Még mindig nyomom! Vasjától kaptam egy laptopot, azon játszom. Titokban. Hogy boszszantsam. Vaszja az egyedüli barátom. Nemsokára betölti a 32-t. A kését 10 méterről egy nyúl szemé közé vágja. Vagány fickó. A testőröm.

Még Spicli sem tud erről, vagyis Larisza Nyikolajeva. Ő gondoskodik arról, hogy ne lógjak. Ő kíséri el iskolába, utána meg haza. Besúgó, undok, mindenhova odadugja az orrát. Tudom, hogy rendszeresen ellenőrzi a mobilomat, és beszámol apának. Mielőtt elindulunk, meg kell hogy mutassam neki az aznapi házit. Megmondja a tanároknak, hányast adjanak.

⁵ BATE – a fehérorosz futball-liga vezető csapata, ejtsd: bah-teh.

A pedagógus! Spicli Larisa. Egyszer kihallgattam őket. Apa azt mondta, hogy szükségem van a női gondoskodásra. Mintha nem lenne anyám. Úgyhogy, Larisa, bizonyos értelemben te leszel az anyja.

De hogy legyen valaki más az anyám? Néha azon gondolkodom, vajon szeretem-e? Úgy értem, elvégre a fia vagyok. Kötelességem szeretni őt... Kötelesség. Mindenki le van neki kötelezve.

5. Jelenet

RAGADOZÓ: Az ágyban nem teljesít valami jól. Próbálkozik, nem mondom. Sikongat, meg dobja magát... de ez nem valami sok. A mi luhanszki kurváink, na, azok kihozzák az állapotot belőled! Csuromvizes leszel, mint egy gőzfürdőben. Jéggel kellett lecsillapítsam! Értitek. Az ajkuk, mint a biciklikerek, ilyen! Mása ő olyan fehérorosz ... A fehérorosz csajok kicsit visszafogottabbak. Kicsit mintha tartoznál nekik valamivel. De Mása csinos. Fehér fogak. Ápolt külalak.

De rám számíthatsz. Nálam minden úgy működik, ahogy elő van írva. Most már... Mert volt egy rázószabb időszak, amikor hol felállt, aztán már nem állt fel. A kiképzésen történt, és ott volt ez az orvos, azt mondta, hogy feszültek az idegeim, azért van. Egyértelműen azért. 2014 feszült év volt, nagy örület. Azt hittem, nekem annyi. Kanalazhatom a moslékot egy alumíniumtálból még tizenvalahány évet. És minek? Hogy megvédjem az állam fundamentumát! Hogy harcoljak a fasizmus ellen. De hál' istennek kis csoportokban a legénység minden tagja, hogy is fogalmazzak finoman: elhúzott onnan a picsába. Kemény osztagunk volt, vadállatok egytől egyig: Lijoka, Gomba, Zöldes, Borsó, Nicskó... Páran Kemerovóban⁶ kötöttek ki, mások Vlagyikavkazban⁷, pár tiszt egyenesen Moszkvába került, mások pedig itt landoltak. A szovjet Fehéroroszországban. Európában. Itt kaszinók is vannak. Tisztaság van. Jók a fizetések. A csajok meg... Itt ideológia van! Tisztán látni mi a jó, mi a rossz! Feketén fehéren. S ez így van rendjén. Persze vannak hátulütők is. Említettem már a csajokat...

(szünet)

Sok időnk nem volt lakodalmat tervezni. Augusztus 9., ezt választottuk. Kimenőt kértem, de esküszöm, megéreztem... Ezért még megfizetünk. A gyomrom kavargott. És, basszus, megint nem állt fel. 2014 telén jártam még így Kijevben... Mindenki büszkén vonult az utcán, nyomta a kemény dumát. A szélsőjobbosok már közel voltak. Meg voltak számlálva a perceik ezeknek a banderitáknak⁸. Feltöröljük velük a Majdan teret, egyenként lőjük ki őket... az erősítés már útban volt. Tíz osztag Moszkvából. Putyin bá nem hagyja cserben Janukovics bát. De én érzem, hogy ennek nem lesz jó vége. Pokoljárás lesz. És most is ugyanezt érzem. És még hátravan az a kibaszott nászéjszaka...

6. Jelenet

ÚJONC: A finom, ízletes fasírtához sok zsír kell. Mert ha csak vörös húst használsz, száraz lesz. Az én receptem: darált marhahús, darált disznóhús és egy adag disznózsír, huszonöt deka. Lehet szalonnával is helyettesíteni. Ledarálom az egészet, hozzáadom a hagymát, fokhagymát, fűszereket... hagymaport is lehet használni. Már rég nem készítettem. Pedig Szerjozsa

⁶ Nyugat-szibériai orosz város.

⁷ Orosz város a Kaukázus lábánál.

⁸ Az ukrajnai oroszbarát zavargások a kijevi Majdan téren kezdődtek 2014 februárjában. Az oroszok és az oroszbarát kormány *banderitaszoknak* nevezte a lázadókat. Az elnevezés Sztjepan Bandera nevére utal, akinek vezetésével 1941-ben kikiáltották a független Ukrajnát. Egyesek az orosz befolyás ellen harcoló nemzeti hősként tartják számon, mások gyilkos banditaként.

imádja a fasírtomat. Tízet is meg tudott enni, egyszerre tízet. És a gyerekek is. Szergej... néha dühösen jön haza a körútjairól. Mindent lefilmmez: a nyomort, a fejetlenséget, az emberek fájalmát. Ő blogger, és az emberek elmesélik neki a kendőzetlen igazságot, és ilyenkor mindig azt kérdi tőlem: hogy lehet ilyet? Minden csupa hazugság, az egész ország egy nagy hazugság. Mindenki csak hazudik és hazudik. A tévé egyet mutat, az életben meg teljesen másként van. Én meg fasírttal kínálok, hogy lenyugodjon.

Gyakran gondolkodom mostanság... kikapcsolom a telefonomat, hogy ne hívjanak, se a CNN, se a BCC, se a mieink vagy mások, ne zaklassanak. Fésülködök, egy örökkévalóságig tart, és csak egy dologra gondolok: mire képes az ember, ha szeret?

(szünet)

Régen azt válaszoltam volna, hogy bármire. De ma már nem így gondolom. Bármire nem. Meghalni érte? Ez a legegyszerűbb. Meghalsz és eltűnsz. Nem kell dönten. Meghoztad az áldozatot, odaadtad az életedet, küldetés teljesítve.

De mi van, ha élni akarsz?

(szünet)

Kiért akarsz élni? Érte? Magadért? A hazádért?

A gyerekek gyakran kérdik: mikor engedik ki apát? Anya, te vagy az elnök, miért nem szabadítod ki. Mit válaszoljak? Igen, én vagyok az elnök. És nincs hatalmam. Semmi. A saját sorsom felett sem.

7. Jelenet

KONFORMISTA: 37 éve vagyok a pályán. 37 év. 5 kitüntetést kaptam a tanügyi minisztériumtól. Színarany pecsétes. Négy különböző miniszter írta alá. Az egyik felterjesztett az elnöknek az Év Legjobb Tanára címre, de valahol elakadt a dolog. Nem számít, nem keseredtem el, mert tudom, az Elnök gondol ránk. Az Elnök mindenkit számontart! Tanárokat, fejőasszonyokat, nyugdíjasokat, mindenkit. Képzeltetek, mekkora feje lehet, ha mindenkit észben tud tartani. Mekkora agy! Valahányszor eszembe jut a feje, csak fogom a fejemet. Kérem is a diákoktól, miért ezeken a kutyükön lógtok, meg a Májkráfon? Az Elnök mindig gondolkodik valamin. Mindig problémákat old meg. Semmi nem kerül el a figyelmét. És azért teszi, hogy nektek, ti hálátlanok, jobb életek legyen. Hogy biztonságban éljétek. Tankönyveket ad nektek, nekünk meg fizetést, munkát... Nézzétek, micsoda épületeket húzott fel, mennyi virágot ültetett... Fellőtt az űrbe egy Szputnyikot, mindent megtesz, hogy ti nyugodtan tanulhassatok. És ti? Nincs bennetek egy csöpp lelkiismeret! Ezen a nyáron kítűzte a népszavazás időpontját. Miért nyáron? Vakáció van. Mindenki a kis dácsájában nyaral. Paradicsom, görögdinnye. És a dácsa! Persze minden felelősség ránk hárult, a tanárookra. Már nem bírom! Le kellett volna fűjni az egészset. Mekkora képtelenség ez a népszavazás! Mi az eredménye? Vadbarmok: Trump, Porosenko, Jelcin.⁹ Nélkülük is teljesen világos, hogy mi kell a népnek. Egyetlen dolog – stabilitás. És mi a stabilitás? A Főnök, ő a stabilitás! 26 év, ezzel mindent elmondtam. A stabilitásról. És maradjon is így. Négy évem van még nyugdíjig... A mi iskolánkat kirakatba lehetne tenni. Az Elnök fia is idejárt.

Én csak a fiatal tanárok miatt aggódom. Mi lehet a fejükben? Bedőlnek a nyugati propagandának. Hogyan fogjuk megszámolni a szavazatokat? Mindig mondom nekik – azt kell tenni,

⁹ Donald Trump – az Amerikai Egyesült Államok elnöke 2017–2021 között. Petro Olekszijovics Porosenko – Ukrajna államelnöke 2014–2019 között. Borisz Nyikolajevics Jelcin – Oroszország első választott elnöke 1991–1999 között.

amire a hazának szüksége van. Nagyokosok. Vannak felettetek nálatok okosabbak. Munkát akartok? Akkor tanítsatok, nektek ez a dolgotok. A népszavazás pedig kötelesség – a stabilitás érdekében. Megmentjük a kormányt, cserébe megjutalmaznak. Isten úgy rendelte, hogy ötször voltam szavazóbizottsági elnök az iskolánkban. Megtettem mindent, amit meg kellett tenni. Az előírányozott eredmények szerint. És mindenki megkapta a jutalmát. Nem szeretem ezeket a megfigyelőket. Mit akarnak olyan nagyon megfigyelni? Hm? Mikor a számok mind itt vannak, a fejemben. Az idegeimre mennek.

8. Jelenet

ÚJONC: Hova beszéljek? A kamerába? Rendben. Óh. Most... *(szünet)* Halló! Svetlana Tyihanovszkaja vagyok, államelnökjelölt. 37 éves vagyok. Poleszjében születtem. A Maziri Állami Pedagógiai Egyetem filológia szakán diplomáztam. Anyanyelvi szinten beszélem a fehéroroszt, az orosz és az angolt. Soha nem vonzott a karrier. Elsősorban feleség és anya vagyok. Otthonteremtő. Ehhez értek a legjobban. A politika soha nem érdekelt. Én elégedett voltam az életemmel.

A férjem, Szergej Tyihanovszkij egy éve elindított egy projektet, a Country For Life-ot, és ennek köszönhetően sokféle emberrel találkozott. Ők meg elmesélték neki a Fehéroroszországhoz fűződő aggodalmaikat, érzéseiket és gondolataikat. Meséltek a nehézségekről, és megosztották a férjemmel álmaikat egy szabad és virágzó országról. A legjobban az lepett meg, hogy az emberek, akik a blogunkban megjelentek, börtönbe kerültek. Mi történik itt?! Hogy lehet napirendre térni ilyen igazságtalanságok fölött? Ezért, amikor a férjemet eltiltották, hogy induljon a választásokon, úgy döntöttem, hogy átveszem a helyét, és győzni fogok. Megtorpantam? Nem? Nem is hiszem, hogy ezt mondom. Győzni fogunk! Magam miatt, a férjem miatt, mindnyájunkért, a gyermekeinkért. Mint feleség és anya azt mondom, hogy egy mindenkiért, mindenki egyért. És azt akarom, hogy ez ne csak a családban legyen így, hanem az egész országban. Azt mondják, egy nő nem lehet államelnök. Ez nem igaz! Senki nem állíthat meg egy nőt, aki a családjáért harcol, és senki nem állíthat meg egy népet, aki igazságot akar.

RAGADOZÓ: A fene a pofájukba! Ezt jól megszervezték! Kilencedikén szolgálatba hívtak. Kilenc, tíz és tizenegyedikéről minden kikérőt visszadobtak. Minden vakációt. Mindenkit behívtak. Mondom a parancsnokomnak, nekem aznap van az esküvőm, két hónapja tervezzük már. És azt válaszolja: Hülye vagy? Ha meghalsz, akkor is itt kell lenned. És a szemembe néz... Te hülye vagy? Nem, nem vagyok hülye. Rögtön felhívtam Mását. Mondom neki: Másenyka, az esküvő el van baszva. Hív a kötelesség. A munkám az első, Mása. Direkt telefonon hívtam, hogy ne az arcomba kiabáljon meg sipítson... Hogy jönnek a rokonok Lidából, hogy az anyja már kifizette vendéglőt, és hogy milyen férfi vagy te? Hát megigérted! A faszomba, ha nem érti, hogy mi a haza iránti kötelesség, akkor mit mondjak? Fehéroroszországot szolgálok. Lukasenkót, ő az én főparancsnokom. Magyarán, mi azt tesszük, amit ő mond... A politikai vezérigazgatónk vagány csávó. Minden szava felvillanyoz. Telitalálát. Halál az ellenségre. Lengyelek, ukránok, litvánok, ők ellenség. Az oroszok nem ellenség, de be akarnak kebelezni. Tehát ők is ellenség. De testvérek is. Meg ellenség. Az ilyesmi előfordul. De előbb az oroszok segítségével kinyírjuk a főellenséget, a nyugati nyápicokat és a Majdan téri örülteket. A rusz-kikről majd később gondoskodunk. A Főnök nem hagyja őket basáskodni. Akkor sem, ha kinevezik orosz kormányzóknak.

A faszomba, megint hív Mása! Szia, nyugi, nyugi... Ne sírj! Tudom, hogy terhes vagy. És akkor mi van? Később tartjuk meg... Csak visszaszorítjuk őket. Darált húst csinálunk belőlük! Igen, vigyázok magamra, vigyázok. Látnád, milyen felszerelést kaptunk, Másenyka. Moszkvai

szállítmány. Menő cuccok – imponáló. Csak ne lenne ez a kánikula... Páncél, sisak, maszk és lábszárvédő... Mit szólsz? Ilyen cuccban egy-két nap alatt megtisztítjuk az országot. Nem semmi...

KAMASZ: *(kiált)* Apa! Apuci! Miért nincs internet?

BÁCSI: *(visszakiált)* Kolja, épp interjút adok! Dima Gordon¹⁰ bácsi van itt Ukrajnából... Ne is törődj vele, Dima. Az apámról kérdeztél. Igen, azt hiszem egyszer láttam őt, amikor meglátogatott. Emlékszem, hogy eljött... Homályos emlék, de egyvalami tisztán megmaradt, hogy nagyon, nagyon magas férfi volt. Két méter.

Elemi iskolás koromban a rendőrség nyilatkozatot íratott velem. Volt egy iskolabandánk, padokat borítottunk fel... *(Gondolkodik.)* De ez nem érdekel téged.

KAMASZ: Ha nem kapcsolod vissza az internetet, én leszek a következő elnök!

BÁCSI: Viccmester. Még gyerek, mit vársz tőle? A házamban ő az ellenzéki vezető. Mondok neked valami igazán érdekes dolgot, Dima. Tapasztalatból mondom: az ember nem lesz elnök, hanem elnöknek születik.

OPTIMISTA: F-e-e-e-né-bel! Minek csináltattam körmöket, frizurát meg szőrtelenítést? Minek vásároltam ezt a ruhát? 367 rubel. Két havi ösztöndíj. Lemondták az esküvőt. Romkának dolgoznia kell. Kiderült, hogy Romka a rohamrendőrségnél dolgozik. Pedig ukrán. Azt hittem, hogy csak milicista... tudod, forgalmis vagy valami polgárőr. Kiderült, hogy rohamosztag. Végül is, nem számít... Majd új Fehéroroszországban lesz az esküvő! Az még jobb! Nézd azt a sok embert ott, sorban állnak, mindegyiken fehér karkötő. Univerzum! Mi vagyunk a többség.

KONFORMISTA: A mi bizottságunk le van zsírozva. Rajtam kívül van még két alelnök: Krisztalina Szergejevna és Lidia Mihajlovna, azonkívül Igor Nyikolájevics, a gondnok és az alsóbb osztályok tanárai. Mindenki figyeljen ide! Kiadom az utasításokat. Jól figyeljetek. A következő számokat kell megjegyezni. Ezek szerint számolunk. Veszél egy szavazólapot, és megmutatod a jobb oldalon ülőnek. Az én jobbomon Lidia ül. Megmutatom neki és ráteszem a stócba. 206 szavazólapot kell egymásra raknom. Krisztalinának 1361 szavazólapja lesz, ez a Lukasenko elnöké. Jegyezzétek meg mindegyik jelölte, és pontosan annyi szavazólapot tegyetek a nevéhez. Ami ezen felül megmarad, semmisnek tekintjük, nem számoljuk. Érvénytelenítjük és kész. Kaszatrovna kisasszony, mit számít, hogy jöttek ki ezek a számok? Ott fent kiszámolták. A te harmincvalahány éves agyad nem tudná így kiszámolni... Figyelem, ezt kell megjegyezni: Tyihanovszkaja 206. Nem kell leírni, csak memorizálni! 206. Alekszandrj Grigorjevics Lukasenko 1361! Dmitrijev 52. Kanapatszskaja, jaj, hogy utálok a pófáját! 73. Cseracszen 39. Mindenki ellen 100. Szép kerek szám – százan mindenki ellen. Érthető? A különleges képességekkel megáldott kollégákra való tekintettel megismétlem...

HALOTT: Láttam egy zombifilmet. A zombik átvették az uralmat a Földön. Mint itt, Fehéroroszországban. Veszél egy jó vastag magazint, a karodra tekered, és odaragasztod – kész is a karvédő. Próbáld ki, üssél rá egy gumibottal. Furán néz ki, de megvéd. Nem fogja könnyen feladni. Magasról leszarja, hogy nyert vagy veszített a választásokon. A hatalmat nem adja. Foggal-körömmel ragaszkodik hozzá! Csikorog a foga, de nem adja fel. Neki hatalma van, semmi más. Az ujjai bekétkültek, a keze reszket, de ő kitart. Azt mondta, inkább meghal, minthogy lemondjon. Aztán átadom a hatalmat a fiamnak... Mekkora baromság! Nem tudom, vigyek-e botot? Rögtön kiszúrják... Különben is, a mi forradalmunk *békés*. Az emberek zseblámpával és virággal vonulnak... És ölelgetik azokat a balfaszokat. Énekelnek nekik. Ezek a lányok nem normálisak. Ezeknél a barmoknál meg gumibot van, gránát, harci fegyver,

¹⁰ Dmitry Gordon ukrán tévés, újságíró és énekes, aki a szélesebb közönség számára a *Dmitry Gordon látogatása* című műsorral vált ismertté. 2019 óta magas tisztséget tölt be az Erő és Becsület pártban.

a szemük vérben forog. A Führerüket védik. Leszarják a virágaitokat. A fiúk a kerületből mind jönnek, minden drukker, a mieink. Megvédjük a szavazatainkat... BATE a bajnok! Minden város tudja! Mindenki tudja! Mi fanatikus ultrák vagyunk, a frászt hozzuk rátok, beszarik!

9. Jelenet

RAGADOZÓ: Most már megnyugodtam. Nagyon kemény tartalékosokat küldtek. Udvarias fiúk. Kérem az egyiket, hogy hívnak? Renat. És a családneved? Neeeee. És mosolyog. A családnevetem otthon hagytam. Renatyik, te hol voltál, amikor a Majdan téren a banderiták golyóit kicseleztük? A fickó nevet. Hófehér fogak. Ne aggódj, tes'vér. Lélegezz mélyet. Ma este bevesszük a várost.

OPTIMISTA: Mása, Mása, ne aggódj! Elképesztő híreim vannak! Tyihanovszkaja nyert! Számoltam a karkötőket! 1421 csillogó fehér karkötő. És alig több mint 2000 ember van a szavazóközvetben. Te tudod, hogy ez mit jelent? Mása! Óriási fölénnyel győzött! Új Fehéroroszország lesz. És női elnök! Ez milyen vagá-á-á-ány!

KONFORMISTA: Melyik hülye töltötte fel az internetre a szavazatszámllálási próbát, amit tartotunk? Nézz a szemembe! Szvetlana, te voltál? Katszjarina, te tetted fel? Kaszatonava... Óh, Kaszatonova, te azt hiszed, ez vicces? Ez állambiztonsági titok! Minket bíztak meg, hogy az állam érdekeit képviseljük, megbíztak bennünk! Bizalom! És ti?! Látjátok, miket írnak az emberek? Itt van a YouTube-on: Júdasok! Börtönbe veletek! Csalók! Hamisítók! Húsz évig nem hamisítottunk, és most hirtelen – hamisítók... Megszegték a törvényt! Négy évem van még nyugdíjig. És nem vagyok hajlandó lemondani az igazgatóságáról. Az Elnök is jól teszi, hogy nem mond le... a pozíciónkra a végsőkéig meg kell tartani! A vérünket adtuk érte! Ezek a szavazati lapok – kényeskedés, semmi több. Rendben, írjátok be a számokat, amiket jegyzőkönyvbe vettünk. Tűzzétek ki az ajtóra az eredményeket, akinek nem tetszik, nyugodtan felkötheti magát. A rohamrendőrség mindenkit hazakísér.

KAMASZ: Mekkora faszság ez az internet! A fenébe, a rezidencián soha nem szokott gond lenni... A fenébe is, apa. Miért vágta le mindenhol a netet?! Minden játékom online megy. A Dota lefagyott. A Tankok lefagyott. Apa azt mondja, az ellenség műve. Merkel hackerei miatt vagyunk offline. Aztán meg hallom, hogy a bátyám szól, hogy üssék ki teljesen a Telegram applikációt kínai jelzavarókkal... A bátyám apám jobbkeze. Apám rábízta a belbiztonságot. Mert nem bízott meg másban. Gyűlöli az alattvalóit. Azt mondja, hülyék, és mindent összezavarnak, de legalább hűségesek. Mindig a helyzet magaslatán kell lenni – ha nem nehezít meg a dolgukat, elkényelmesednek, és élve megesznek. Azt akarja, hogy a bátyám legyen az én jobbkezem, amikor majd elnök leszek. Mint egy vezér. Mondom neki, apa, vegyük sorra a dolgokat, először te, aztán Vitya, én majd azután következek. Valamiért nagyon megharagudott.

KEZDŐ: Szerjzsa, hallasz engem? Hallod a hangom a falon keresztül, Szerjzsa, Szergej... Hallasz engem, szerelmem? Nyertünk, Szerjzsa, nyertünk.

BÁCSI: Legyen vége egyszer s mindenkorra ennek az egésznek. Senkit ne kíméljete. Reggelre rend legyen ebben az országban!

OPTIMISTA: Várjanak... Nálam teljesen másképp állnak a számok, igen. Ez sehogy sem talál... Hogy lehet ez?

HALOTT: Nekünk annyi-i-i-i!

KONFORMISTA: Én innen ki nem megyek. Nem megyek ki! Nézzétek azt a tömeget, ezek szédnek minket! Banderiták! Melyik hülye tette fel azt a videót a netre?! Az menjen ki, amelyikötök feltette! Én nem megyek...

RAGADOZÓ: Renatyik, kísérd haza ezt a nénit. Félelmében bekakált. Kikozmetikázta az eredményeket, de közben ő is mocskos lett. Az ilyesmi megtörténik. Most meg fél, hogy széttépik a „szavazók”.

HALOTT: Szégyen! Szégyen! Szégyelljétek magatokat!

OPTIMISTA: Hogy írhattak ki ilyesmit, mikor mi megszámoltuk a szavazókat. Ti is láttátok... ez... hazugság.

(Gránátrobbanás.)

II. FELVONÁS

10. Jelenet

BÁCSI: Minszk lakosai, köszönöm nektek! Köszönöm, hogy fél évszázada velem túrtok, pedig én vidékről érkeztem közétek! Köszönöm Putyin elnöknek, hogy gratulált a győzelméhez! Elvégre egy a szülőföldünk Bresztől Vlagyivosztokig...

HALOTT: Börtönbe Lukasenková! Tuszkoljátok rabszállítóba! Vesszen! Menjen! Mondjon le!

BÁCSI: Majd én válaszolok neki... Tedd el a telefont! Nem ütlek meg, még... Hamarosan elszámolunk veletek egytől egyig. Nem adjuk nektek az országot!

RAGADOZÓ: Kapjuk el ezt az eltévedt báránykát is! Állj meg, ribanc! Állj meg! Ficánkolsz mi, baszom a csőrödöt! Tekerd hátra a kezét... Ellenállsz? Adj a pofájára!

OPTIMISTA: Választási megfigyelő vagyok.

RAGADOZÓ: Ezt figyelj meg, tehén. Fogd be a pofád, és irány a rabszállító...

OPTIMISTA: Nem tudok ilyen gyorsan menni... magassarkúban vagyok...

HALOTT: Jönnek a dinamósok! És a traktorgyáras fickók! Hé, haver! Faszomba, na most ki kit intéz el...

RAGADOZÓ: Hülye picسا. Választási megfigyelő fehér ruhában és magassarkúban? Prosti vagy te, nem megfigyelő. Kurva ribanc. Mindenkit leszopsz ma este. Megértetted? És ha akad egy is, akinek nem jó, a seggedbe dugom ezt a botot. Élvezed, ha seggbe dugnak?

HALOTT: Hé! A lányokat nem bántjuk! Faszfejek...

RAGADOZÓ: Renatyik, ezek sokan vannak. Túl sokan. Dobj egy gránátot. Szuper! És most jöhet pár golyó! Ne a lábukat! A hasukat! Hadd legyen hosszú a felépülés...

KEZDŐ: Szentséges Isten, mi lesz velünk? Ez háború. Ez polgárháborút csinált. Ezek lövöldöznek... vaktában lőnek. Nem lövethetsz bele a saját népedbe. Felszólítom az egész világot, hogy lépjenek közbe, és állítsák meg ezt példátlan erőszakot!

HALOTT: Nőket ütöttek. Lányokat, asszonyokat. Verték őket. Mindenkit. A gránát füstje vastag, csípős. Fájdalmas. Akit értek elkaptak, a földre teperték és verték... Mi ultrák vagyunk, de

így soha nem vertünk el senkit. Bakancsral rugdosták a nőket, bottal ütötték a gyomrukat, ökölrel verték az arcukat... Ez nem csak sima verés... A lányok sikoltoztak, hogy ne, ne, de ők nem hagyták abba! Akkor a mieink élőláncot alkottak, és elkezdődött...

KONFORMISTA: Rendben van, rendben van... Jó lesz! Volt már ilyen, és elmúlt, most is le fog csitulni. Kicsit randalíroznak, verekednek, aztán lenyugszanak. A tanárok megértik az ilyesmit. Minden rendbe jön. Anyuka itthon van, kislányom... Miért nézel így rám? Kicsi szívem, mi a baj?

KAMASZ: Vaszja golyóálló mellényt adott rám. Minek ez nekem? Valami játék?

OPTIMISTA: A körmöm beszakadt... Fehér, piros, fehér. Talán az ujjam is. Nem tudom mozgatni. Fáj... Mindenem fáj... És a számban valami vas. Fémes íz. Egy rabszállítóban ülök, sokan vagyunk itt, és arra gondolok, hogy nem kellene összegyűrni a ruhámat. Sok pénzbe került. Ne haragudj, nem hallom. Ki vagyok? Mi a nevem? Fricskának szólítottátok? Nem hallom...

HALOTT: Hat lányt mentettünk meg! Hatot! Az igaz, hogy elvesztettünk pár fiút, az istenverték kirángatták őket az élőláncból, és elvonszolták őket! Fiúk – a BATE legyen veled! És a vas-tag magazin bejött. Teljes erejükből ütöttek. Ha nincs a karomon semmi, eltörök a csontjaimat. A fejemről ne is beszéljünk. A védősisakjára purhabot fújtam... és jól megrúgtam. Hat métert repült a faszfej. Aztán megjelentek a mieink... Kábé ötvenen. Igazi úriemberek. Úgy üvöltöttek, mint egy Barca–Real-meccsen. Belesüketültem. Csak bakancstalpakat láttunk. Az egyiknek ráhúztam egyet a seggére. Azt hittem, le fog esni. De nem, még gyorsabban futott... Mindenesetre nem jutottak messzire. Elbújtak egy páncélkocsi mögött. A Főnök tan-kokat küldött az utcákra, kár, hogy nem láttátok – mintha a Mad Maxból jöttek volna.

KONFORMISTA: Nem azért szültelek meg negyvenévesen, hogy most kioktass engem! Azt hiszed, a következő jobb lesz? Minden gyárat bezárnak majd! Mindenért fizetni kell! Hogy én négy év múlva nyugdíjba megyek, és tizenöt éve nem láttam a tengert? Hogy mi nem élünk, és ezért másokat sem engedünk élni? Bárcsak ilyen egyszerű lenne!

BÁCSI: Mindenkit! Mindenkit dobjatok rabszállítókbá! És ha nincs több hely, akkor tornatermek-be vigyétek, stadionokba lökjétek őket! Hogy életük végéig megemlegessék. A hatalmat nem lehet megingatni.

KAMASZ: Apa, mi az a szabadság?

11. Jelenet

HALOTT: *Jönnek a bikák – a szabadság már közel!*¹¹ Hé! Ti! Vadbarmok! Figyeljétek ide! Az én nevem Nyikita Mickevics! Mitskevich!¹² Jól jegyezzétek meg ezt a nevet, mert az, akit így hívnak, nem fél tőletek, fafejek... Ez az én országom! Fehéroroszország az én országom! Ez az én városom! És ez én vagyok, Nyikita Mickevics, kohászatis. Faszomba, nem látok semmit... Csak vér, vér mindenütt. Hányan vagytok? Ezren? Honnan jöttetek ennyien az országunkba? Kit védtek ti? Kit? Egy ruszlit? Egy senkit... egy nagy nulla. Csótány! Egy kövér szarkavaró... Taposd el, meglátod, hogy recseg és vinnyog a talpad alatt. Tapossátok el... Egymás ellen fordít minket. Vérben fürdetsz a nemzetet. Gyűlöletet szít. Fájdalmat! Nem kérünk belőle! Halljátok, amit mondok? Vadbarmok! Nem kérünk belőle többet!

RAGADOZÓ: Ezt biztos lefizették. Teljesen biztos! A jenkik vagy a lengyelek. Szervezkedik itt! Be van löve. Faszfej! Egyértelmű! A Főnök is ezt mondta. Lökj ide még egy pirulát. Renatyik, ez

¹¹ Részlet Szergej Mikhalok anarcho-punk fehérorosz-ukrán énekes dalából: https://www.youtube.com/watch?v=UlwA_QeTD9U&ab_channel=mag3105

¹² Mitskevich – az egyik legelterjedtebb fehérorosz családnév.

jó cucc. Feldob és máris ütni akarok, verni, korbácsolni, szétszedni! Sztétverem ezt a fickót... Kurva jó municiót küldtek, fémborítású golyók. Szétszakítják a beleket. Gránátot a lábukhoz, ezek a faszfejek filmeznek minket...

KAMASZ: Apa azt mondta, két repülő áll készenlétben. Az egyiket Nyijazovtól¹³ vette, a türkménisztáni elnöktől. Jó barátok voltak. A saját népe mérgezte meg. A repülőben királyság van: mindig jól megy, a net, és a véce színaranyból van... Ez a nemzetközi reptéren vár, a kisebbik meg a katonai bázison. Spicli lélekszakadva jött, kisírt szemekkel, mint két fényszóró. Magához szorított, mintha az anyám volna, és azt mondta, pakoljak össze, bármelyik pillanatban indulhatunk. Mit pakoljak? Hova megyünk?

OPTIMISTA: Valaki a fülembre ordít: te szemétláda, nem tudtál ma otthon ülni a seggeden, mi? Karóba húzatnálak, és mind kilőnélek a világűrbe, hogy ott jártassátok a szátokat, milyen nyomorult éleetek van. Aztán nyílik a rabszállító ajtaja, és valami lepottyán. Plotty. Mint egy darab hús. Valami meleg fröccsen a térdemre. És a ruhámra... A fehér ruhámra, amit Mása esküvőjére vettem... Most fekete foltok éktelenkednek rajta. Aztán felrobban egy gránát, és látom, hogy a foltok nem feketék... pirosak. És az a húsdarab egy ember. Valami fura dolog van a karján. Azt hittem, valami rongy. De nem, ez egy folyóirat. Rolling Stones. Cafatokban lóg, véres, mintha egy kutya tépte volna szét. Rám néz az egyik szemével, a másik szeme nem látszik, és azt mondja: Sajnálom, hogy téged nem szabadítottunk ki.

HALOTT: Nagyon sajnálom, hogy nem tudtunk kiszabadítani.

RAGADOZÓ: Ki ugatott? Fogd be mocskos szádat, faszfejl!

OPTIMISTA: Rátapostál a karjára! Megsérült!

RAGADOZÓ: Persze, hogy fáj. Kibasztottul fáj. Különbömiért ordítana? Azt hitte, milyen nagyokos. Betekeri a karját, hogy ne találjuk el a gyenge pontját? Közben meg kiállnak az ujjacskáik?

OPTIMISTA: Vérzik.

RAGADOZÓ: A szeme vérzik. Szorítsd össze a fogad, hallod, a botomat vagy a faszomat tegyem beléd? Melyiket választod! Ki fog vérezni!

KONFORMISTA: Mégis mi hiányzik neked ebben az életben? Európa tele van mezítlásos koldusokkal. A gazdaságuk rég összeomlott. Merkelt már csak Putyin tartja életben. De mi függetlenek vagyunk. És függetlenségünket egyedül az Elnök védi. Az Elnök még a koronavírust is elkergette. Mindenki beteg, de a fehéroroszok nem betegek. Május–júniusban három–négy tanárunk meghalt, egyik sem koronavírusból. Szívizom-elégtelenségben haltak meg. Az is igaz, hogy zárt koporsóban temették el őket.

OPTIMISTA: De hát ő fehérorosz. Te is fehérorosz vagy. Akkor miért?

RAGADOZÓ: Mondom ennek a picsának: ki fehérorosz? Renatyik, te fehérorosz vagy? Ja, én is! Most megmutatom neked, kurva, hogy az idősebbiket nem szakítjuk félbe. És akkor nagyon furcsa lett az egész! Elkaptam a fehér ruhás magassarkús kis tyúk frizuráját, hogy az arcába köpjek, és megfojtsam egy kicsit... (szünet) És... ő volt, basszus. Beszarás, bazmeg – ő az! Mása húga. Ügyes kis csaj, mindig mosolyog, mindig vidám, örök optimista. Gyere, játsszunk kitalálósdi! Hallottad már a Spleen új számát? Képzeld, Grodnóban megnyílt egy kis kávézó, pont olyan, mint Lvovban... Koszorúslány az elmaradt esküvőmon. Ő az! Beszakadt ajkakkal, könnyesen, taknyosan. Mi a faszt keres ebben a húsdarálóban?

OPTIMISTA: Ez félelmetes, félek...

¹³ Szaparmurat Nyijazov – Türkménisztán elnöke 1991-től 2006-ban bekövetkezett haláláig.

RAGADOZÓ: És a tekintete. Tele félelemmel.

OPTIMISTA: Soha. Soha életemben nem féltém ennyire. A szeme mint két gyűlölettől szikrázó széndarab. Nincs benne semmi emberi. Bámul... Mit bámul rajtam?

HALOTT: Nagyon sajnálom, hogy nem tudtunk kiszabadítani.

KONFORMISTA: Hál istennek sugározzák a Szlavjanszkij Bazárt. Végre fellélegezhetünk. A kedvenc énekeseim! Sztasz Mihhajlov, Galkin, Alegrova, Povalij...¹⁴ Minden rendbe jön ezek szerint.

RAGADOZÓ: Köszí, Trump, a koronavírust! Köszí a maszkot. Én maszkot hordok! Bámul rám, de nem ismer meg, pedig legalább tízszer voltunk egy társaságban. Mint egy liba! Kedves, vékony nyakú, nem úgy, mint a nővére... Olyan törekeny. Kicsisibe. Ha megszorítanám, elroppantanám. Megdugjam? Az az igazság, hogy valami hozzá hasonlóra gondoltam így, az esküvő előtt. Karcsú, kedves, formás lábak, fehér bőr. Nagyon gyengéd... Bevallom, mikor elmentünk egyszer az akvaparkba, és játékosan rávetette magát a nővére... felállt. Mása azt hitte, miatta van. Végül is miért ne... Merevedésem van. Ezek szerint meggyógyultam. Mi nyertünk!

KONFORMISTA: A tévé bemondja az eredményeket... lássuk! A tévé a mi bizottságunk eredményeit közvetíti. Centire pontosan. 81%! Nem hagytuk cserben! Büszke lehet ránk! Igazgató maradok a nyugdíjazásig! És kaptam kéthavi jutalékot is. Különbön lengyel gyarmat lettünk volna! Na, az Elnök beszédet mond! Könnybe lábad a szemem a látványtól... Megnyugodtam.

BÁCSI: Barátaim, nem azért hívtalak titeket, hogy megvédjete, bár azért is. Elsősorban, tudom, hogy felgyűlte az otthoni munkálatok. Itt az aratás ideje. Mindjárt kezdődik az iskola. De mindenekelőtt a 90-es évek jutnak eszembe: az emberek hosszú sorokban kígyóztak, fémcajkakkal és teásbögrékkel a kezükben álltak itt a munkások, és élelemért koldultak, hogy a gyerekeknek legyen mit enni.

ÚJONC: Hálás köszönet a gyári munkásoknak, az egyetemistáknak, az irodai alkalmazottaknak, akik sztrájkba léptek! Szerre az országban sztrájkbizottságok jönnek létre...

BÁCSI: Megesküdtem akkor, hogy segítek nektek, és nem hagyom a fehérorosz népet tereken gyülekezni.

RAGADOZÓ: Hova vigyük őket? Hova szállítjuk ezt a sok embert? Értem. Figyeljetek ide, fiúk, új rendelkezések. Senkit nem viszünk sehova! Csak szét kell verni a pofájukat, hogy pucoljanak haza, mindenkit, aki él és mozog! A KGB és a belügy elintézi a vezetőket.

BÁCSI: Mi tönkretettük, amit Istentől kaptunk: hatalmas birodalmunkat, pedig nélküle a világ problémáit nem lehetett volna megoldani. Nekünk csak egy véres csonk maradt a birodalomból. Mit akartak akkor az emberek, és ti most mit akartok?

KAMASZ: Internetet! Kérem az internetemet! Apa, mikor lesz megint net?! Melegem van ebben a golyóállóban! Viszket a fejem a sisaktól... Oh, a Telegram működik. Apa, te tisztában vagy azzal, mi történik? Ez olyan, mint egy forradalom. A Nexta¹⁵ azt írja, Minszk fellázadt...

ÚJONC: A Központi Szavazási Bizottság elnökéhez mentem panaszt benyújtani. Senkit nem engedtek be az épületbe. Csak engem. A nőnek óriási irodája volt. Az ablak mellett bőrkanapé. Ketten voltak bent... sokszor láttam már őket a tévében. KGB-főnökök vagy a belbiztonsági

¹⁴ Az első három orosz sztár, Povalij ismert ukrán énekes.

¹⁵ Nexta – internetes hírportál, amelyet nem érintett a fehérorosz internetlezárás, és ezért folyamatosan tudósított a tüntetésekről.

erők. Vagy az állambiztonsági tanács. Ketten voltak. Üljön le, Szvetlana Georgjevna. Teával kínáltak. Aztán a következő párbeszéd zajlott. Egyesek szerint ön nyerte az első fordulót. Aggódunk, hogy az ön élete veszélyben foroghat... és önnek van két gyermeke, egy négyéves kislány és egy tízéves fiú. Micsoda véletlen, hogy pont most slisszoltak át a határon, nem is értem, hogy került el a figyelmünket. Ez azt jelenti, hogy ön nem adja írásba, hogy elvesztette a választásokat. És mi nem küldhetjük őket árvaházba. Csak ők beszéltek, én hallgattam. A halántékom hangosan lüktetett. Düdübb-düdübb... Ez esetben nincs sok választási lehetőségünk. Mondta az egyik. A másik pedig fölém hajolt, és mosolyogva azt mondta. Tehát, Szvetlana Georgjevna. Adunk magának egy papírt. Azon van egy nyilatkozat, amit ön most beolvas a kamerába. Aztán nyilvánosságra hozza a videót. Mi pedig Litvániába deportáljuk. Ha visszautasítja, egyoldali orchiectomiát hajtunk végre Szergej Tyihanovszkijon, a férjén, aki nálunk van őrizetben. Tudja, hogy az micsoda? Nem? Elmagyarázom. A jobb oldali herezacskó sebészeti eltávolításáról van szó. Egy alkoholos üvegben félretesszük majd önnek emlékkbe. Azt hittem, nappal van, de hirtelen sötét lett. Valamit bementam a kamerába. Nem emlékszem, mit. Hogy vesztettem. Hogy mindenki menjen haza. Hogy elismerem a vereséget... A sötétbe beszéltem. Fényt akkor láttam, amikor valaki halkán jó reggelt köszönt litvánul: „Labą dieną!”

KONFORMISTA: Telefonhívásra ébredtem. Pedig olyan szépet álmodtam. Mintha a *Tavasza kisvárosban*¹⁶ lett volna. A Szovjetunióban voltam. Egy fagylat 28 kopejkába került, a kolbász 1 rubel 30. Brezsnyev is ott volt. A húgom hívott Boriszovból. Azt mondta, eltűnt a fia, Nyikita. A kohóban dolgozik. Jó gyerek, sportos alkat. Kicsit vadóc. Azt mondta, két napja ment el otthonról, és azóta nem hallott felőle. Felhívott már minden kórházat, rendőrőrsöt, sehol nem találják. Csak sírt és sírt. Szvetlana fia is eltűnt. És Vera Nyikolajeváé is, Vera a 39-es iskolában tanít. Mondtam neki, hogy ilyenkor nem kell az utcára menni. A lányom, Alina, itthon ül és olvas. Nem keveredik bajba. Alina! Ali-i-i-ina?! Hol vagy kicsi szívem? Hol vagy? Alina...

HALOTT: Gyertek, döntsük le börtönünk falait!

Ha szabadság kell, vedd el! Ne túrd borzalmait!

A börtön égni fog, és rútl összeomlik,
a régi őr örökre sírba hullik.¹⁷

OPTIMISTA: Egész éjszaka görnyedten ültünk a tornateremben térden, arccal a padlón. Kezünk szorító szalaggal hátrakötve. A srácokat kötélén lógatták, és óránként verték őket. Soha nem hallottam még ilyen üvöltést. Magas frekvenciájú vonyítások, majdnem ultrahang. A lányokat erőszakkal ijesztgették. Vécére nem lehetett menni. Sokan bepisiltek, és a földön egyre nagyobbak lettek a húgy- és vértócsák... Irtózatossz bűz volt. De volt a falon egy gyerekrájk, sár-ga napocska. És valaki odaírta, Vászja szereti Olját, és egy szívecske. Vászja szereti Olját... Még ebben a rettenetben is van szerelem.

RAGADOZÓ: Kemény volt a fickó... Két gumigolyót kapott. A belei kilógnak. Ő meg énekel, mintha ünnepségen lenne. Mintha az ő esküvője lenne, nem az enyém!

HALOTT: Gyertek, döntsük le börtönünk falait!

Ha szabadság kell, vedd el! Ne túrd borzalmait!

¹⁶ *Tavasza kisvárosban* (*Tavasza a Zarecsnaja utcán*) – szovjet film, 1956, rendező: Marlen Khutsiev és Felix Mironer.

¹⁷ Részlet Lluís Llach katalán dalszerző *L'Estaca* (*A karó*) című 1968-as dalából. A dal népszerű lett szerte a világban a szabadságért harcolók körében. Fehérorosz fordítása is közismert, a dal magyar fordítását lásd a darab legvégén.

A börtön égni fog, és rútol összeomlik,
a régi őr örökre sírba hullik.

KAMASZ: Spicli Larisza beárult, mert rajtakapott, hogy a telefonon a Telegramot nézem. Besúgó. Mindenki kiabál meg ordítzik velem. Miért nézed azt a hülyeséget? Az a Nexta nyugati propaganda! Itt senki nem ütlegel és kínoz embereket. Hogy is büntethetnék meg a saját rendfenntartóinkat? Ha egyet is felelősségre vonunk, összeomlik a rendszer. A rendszer kőkemény. És megint a régi lemez: hálátlanok! Befogadtalak, amikor egy szál bocskorban koldultatok, ételt adtam nektek, bla-bla-bla, kitártam nektek a világot, és most mindegyiknek iPhone-ja van... Mintha ő találta volna fel az iPhone-t! Steve Jobs találta fel Amerikában. És Fehéroroszországban annyit ér, egy tégl a jobb kezében. Mert az internetet folyton lekapcsolják, és semmit nem lehet megnézni. *(szünet)* Azt hittem megüt... Láttam rajta, hogy szájon akart vágni. Elsírtam magam...

RAGADOZÓ: Eltörtük az ujjait. A háta meg a fenéke véres a sok ütéstől. Puhára vertük a talpát. És bevetem neki a botommal az állkapcsába – megígértem neki. Mi ilyenek vagyunk... Ha azt mondom, megteszem, akkor megteszem. Hogy senki ne szökdécseljen. Amúgy is szüksége van egy kis tapasztalatszerzésre a börtön előtt. Mi csak segítünk neki. Megneveljük a faszfejeket. De nem nagyon akarnak tanulni... Bassza meg, megint hív Mása! Tízszer hívott már. Igen, Másenyka, szívem! Munkában vagyok. Mondom, dolgozom! Nem tudok most beszélni!

HALOTT: Gyertek, döntsük le börtönünk falait!
Ha szabadság kell, vedd el! Ne túrd borzalmait!
A börtön égni fog, és rútol összeomlik,
a régi őr örökre sírba hullik.

OPTIMISTA: Köszönöm.

HALOTT: Én köszönöm. Csinos vagy. Szép ez a ruha. Olyan... Kibaszottul vagány csaj vagy, komolyan.

(A lány szívet formál a kezével.)

RAGADOZÓ: Pofa be! Ne turbékoljatok itt! A fenébe, nem neked mondtam, szívem. Nem, szívikém. Máska... Az egyik barom túl hangosan hallgatja a tévét. Rendszerben van, szívem, ne aggódj, megtaláljuk. Lehet, hogy a húgod elment egy barátjához. Vagy elvesztette a telefonját. Tudod, milyen szétszórta...

OPTIMISTA: Valami nem volt rendszerben azzal a stormtrooperrel, aki a nyakamat szorongatta. Pár-szor odajött hozzám, ilyenkor teljesen lebénultam. Azt hittem, hogy meg fog ütni, vagy rosszabbat tesz. Üzentem az Univerzumnak – kedves Univerzum, ments meg engem! Odajött, és csak nézett, mintha mondani akarna valamit... Aztán megfordult, és a fiúkat kezdte ütlegelni.

KONFORMISTA: Nem veszi fel. A fenébe! Az apjára üt, a saját útját járja. Az is mindent a saját feje után csinált. Hol a fenében van a váliumom?! Nem kell külön utakon járni. Egy-kettő-három-négy... Jobb, ha azt teszed, amit mondanak. Összeszorítod a fogad, azt teszed, amit mondanak, ez van! Jól van, hadd járja a saját útját egy ideig! Egy tanárnő ezt megérti!

KAMASZ: Nem akarta, hogy megszülessek! Amikor megtudta, hogy anya terhes, majdnem hálálra verte. Mindene csupa folt volt. Ő meg azt követelte, hogy anyám vetéljen el... Ordibált, hogy te a picsáddal akarod a fehérorosz trónt kicsikarni magadnak? Ezt az egyik nővér

mesélte el, aki az állami kórházban dolgozik anyámmal. De anya megtartott engem. Most pedig veled kell élnem. Az örököse vagyok, a sarj. És anyám nincs itt. Anya, szabadíts ki innen.

RAGADOZÓ: Akkor most dugjam meg, vagy ne? Elég fura, hogy Mása is a képben van. Mit mondok neki? Hogy elvittük a húgodat itt a virsli, hol a virslizni? Ez a merevedés, basszus! Muszáj témát váltásak.

OPTIMISTA: Nyikitát jobban verte, mint a többit... A fickót a rabszállítóból, akinek lyuk van a hasában. Megsúgta nekem a nevét. Nyikita... kohós... BATE... Vagány srác. Nem sokat fogott fel az egészből. Nem nagyon tudta, mi történik vele. Azt hiszem, sokkot kapott a fájdalomtól. Kiabáltunk többen is, hogy hívjanak mentőt. De a rendőrök csak röhögtek rajtunk. Ő meg énekelt... Mást már úgysem tudott tenni... Újra és újra, ugyanazt a dalt... Újra és újra. Közben hallottuk, amint újabb és újabb rabszállítók érkeznek.

HALOTT: Gyertek, döntsük le börtönünk falait!

Ha szabadság kell, vedd el! Ne tórd borzalmait!

A börtön égni fog, és rútol összeomlik,

a régi őr örökre sírba hullik.

RAGADOZÓ: Anyám mindig azt mondja, hogy a család, az szent. Inkább dugja meg más! Hülye picse! Tudja, hogy hol dolgozom! A nővére megmondta neki: Romka a hazát védi! Minek provokálsz, te kurva? Itt mindent tudnak rólam... Mindegy, este úgyis megsétáltatom a fütykőst. Nézzétek, mennyi új tyúkot hoztak. Mit kiabáltak? Kicsoda a te anyukád? Ja, a szavazóbizottság elnöke? Fantasztikus! Jól összebaszta a dolgokat! Elbaszta az esküvőmet! A nászéjszakámat! Ezért te fogsz megfizetni! Hogy hívják a kislányt? Alina? Renatyik, gyere vigyük be Alinát kihallgatásra! Egy igazán szenvedélyes kihallgatásra!

BÁCSI: Hallom, az utcákon a rendvédelmisek nagyon szigorúak, sokszor túlbuzgóak. De hát ti kezdtétek az erőszakoskodást, nem? Én kezdtem volna? A hatóságok? Meg kell fékezni őket! Ezek fasiszta bűnözők! Lázadók! Paprikajancsik, akiket kötélen rángatnak!

KAMASZ: Anya azt mondja, hogy egyszerűen beteg. Beteg a feje. Hogy sajnálnunk kellene őt... De ő miért nem sajnál senkit? Tudott arról a több ezer nénikéről, akik koronavírusban haltak meg. És most is tud mindenről. Vaszja, a barátom, azt mondja, ez az apám félelmei miatt van. Retteg. Már régóta retteg. Nagyon fél a haláltól. Az utóbbi időben csak a halálról beszél. Hogy lábbal előre fogják kivinni, meg hogy egyenesen a sírgödörbe kerül. Fél, hogy megölik.

OPTIMISTA: Soha többet nem láttam őket. Sem Nyikitát, sem azt a hátborzongató stormtroopert...

ÚJONC: Mi van, ha soha többé nem látom? Mi van, ha végre is hajtják rajta, amivel fenyegettek? Mi van, ha a KGB megkínózza? Mi értelme ennek az egésznek, ha Szerjozsa meghal?

OPTIMISTA: Azt hiszem, felismertem. Nem. Nem lehet. Ez lehetetlen... egyszerűen felfoghatatlan. Ő Mása gyerekének a jövendőbeli apja. Mása bele van zúgva. Nem... persze, hogy nem. Ez nem lehet!

BÁCSI: Fasiszta bűnözők! Lázadók! Paprikajancsik, akiket kötélen rángatnak! És főként az, aki rángatja őket!

OPTIMISTA: Az Okrestino¹⁸ börtönbe vitték minket, és amikor kinyitották a cella ajtaját... Nem hittem, hogy ilyesmi tényleg létezik. A négyszemélyes cellában volt már huszonhárom lány – és még tizenhármunkat tuszkoltak be oda. Harminchat ember hat négyzetméteren. Levegő

¹⁸ Okrestino – minszki börtön, ahol a tüntetők ellen elkövetett legtöbb erőszakos cselekményt végrehajtották, és hajtják mind a mai napig.

nem volt. Víz nem volt. Ételt nem adtak. Csak állni lehetett. Két alkoholistát is betettek kö-zénk, elképesztően bődösek voltak. Egyszer csak nyílik az ajtó, és az ő ránk zúdít egy veder szennyvizet, aztán ránk csukja az ajtót... Két lány pánikrohamot kapott és hányt. Én mellettük álltam... Az ajtónyíláson bepréselték az ennivalót – egy darab kenyér. Tudod, a legcsodálatosabb az volt, hogy abból az egy kenyérből jutott mindenkinek... Egy darabka még meg is maradt. Odaadtuk az alkoholistáknak. A lázadásunkkal megzavartuk a nyugodt kis életüket.

KONFORMISTA: Mi az, hogy nem tudod? Akkor ki tudja?! Ki a szolgálatos, te vagy én? Hívd ide a felettesedet! Hogy érted, hogy foglalt? Te tudod, hogy kívül beszélsz? Igen, harminchét évig tanítottam ilyen bunkókat, mint te! Elintézttem nektek a szavazást! Nyolcvan százalékot csaltam a bajszosnak! Nem féltem soha senkitől, bármit kérte, én hamisítottam. És most nem találsz a lányomat? Szerinted minek csináltam én végig ezt az egészet? Hogy csúnyán beszéljetelek velem? Bepanaszollak az Elnöknek! Halló! Halló! *(szünet)* A lányom! Az én édes kislányom! Bocsáss meg anyádnak... Bocsáss meg...

ÚJONC: Fehéroroszok, elképesztőek vagytok!

BÁCSI: Ha kicsináltok engem, az első államelnököt, tudjátok meg, ez lesz a vég kezdete!

ÚJONC: Nem marad egy csepp pezsgő Fehéroroszországban, miután megünnepeltük a távo-zását!

BÁCSI: A NATO katonákat akar küldeni. Hogy a mi utcáinkon NAT- tankok masírozzanak végig!

RAGADOZÓ: Azt mondd, küldenek Moszkvából még két zászlóalj? Mi lenne, ha összefog-nánk és lerohannánk Ukrajnát is? Wagner zenéjére!

BÁCSI: Ezek háncsbocskort¹⁹ fognak ránk kötni, és korbáccsal vernek majd minket!

HALOTT: *Hozzátok a bikákat – eljött a bosszú ideje!*²⁰

BÁCSI: Hétfőtől kezdve minden sztrájkoló gyárra tegyetek lakatot! Ne aggódjatok, hozunk mun-kásokat Ukrajnából és Kirgisztánból. És az a színház,²¹ rúgjatok ki mindenkit a társulatból! A falvaknak nincs szüksége színházra – a városoknak sem!

KAMASZ: Apa, most egész közel jöttek!

BÁCSI: Fogd a géppuskádat, és irány a helikopter! Majd visszajövünk, ha elmentek!

KAMASZ: Sokan vannak... Nagyon sokat. És azt kiabálják – Szabadság! Szabadság, szabad-ság... Apa, még mindig nem mondtad meg, mit jelent a szabadság.

RAGADOZÓ: És mennyit fizetnek nektek Oroszországban, Renatyik? Eddig azt gondoltam, hogy itt fogok letelepedni. Itt nyugalom van. Stabilitás. Nincs az a gayropa-melegrópa-szar. Van kaszinó. A csajok szolgálatkészek. De az az érzésem, ezek nem fognak leállni... a farkamban érzem. Egy hónapja baszakodunk ezekkel az emberekkel – és nem hagyják abba. A végén még elkezdik lerángatni a maszkjainkat.

OPTIMISTA: Nem kell levedd a maszkodat. Anélkül is tudom, hogy ki vagy.

KAMASZ: Apa, összepakoltam a cuccaimat. Itt van a géppuskám is. Kiket lövünk?

BÁCSI: Patkányokat... Prostitúáltak, drogosok! Juhok! Ágyúötletlékek! Térden csúszva fogtok könyörögni, hogy jöjjenek vissza! Hogy voltak képesek lecserélni engem egy... arra a buta

¹⁹ A forradalom előtti Oroszországban ilyen bocskorban jártak a parasztok.

²⁰ A már idézett Szergej Mikhalok-dal zárósorai.

²¹ Utalás a fehérorosz Janka Kupala Nemzeti Színházra, ahonnan hatvan alkalmazott távozott, beleértve a menesztett főigazgatót, mert szolidaritásukat fejezték ki a tüntetőkkel.

lotyóra? Egy háziasszonyra! Egy nőre! Érzélgős tyúk! Ha így állnak a dolgok, én inkább meghalok, de nem adom fel! És ha nekem menni kell, magammal viszek, akit csak tudok! Nem kell nektek Lukasenko? Majd jó lesz Putyin.

OPTIMISTA: Az esküvőnek lóttak!

ÚJONC: Mire képes az ember, ha szeret? *(szünet)* És ha gyűlöl?

KAMASZ: Kölyök, ez roppant egyszerű. Rácélnol valakire, egy árulóra, bármelyik árulóra, jól megnézed, és meghúzod a ravaszt! Paff! És az áruló már nincs. Fiam, ez nagyon egyszerű. Én is megtanultam, te is meg tudod tenni.

KONFORMISTA: Nem kell a nyugdíjakot! Nem kell a munkahelyeteket! Vegyétek vissza a kitüntetéseiteket. A stabilitásotokat! És a virágos kertjeiteket! Vegyetek vissza mindent! Csak a lányomat adjátok vissza – Alina! Gyenge a szíve. Asztmás! Adjátok vissza... és az unokaöcsémet is, Nyikitát. A húgomnak magas a vérnyomása. Nem élem túl, ha ő... Adjátok őket vissza! Adjátok vissza a gyermekeinket!

ÚJONC: Fehéroroszok, köszönöm a döntéseket. Elképesztőek vagytok.

RAGADOZÓ: Renatyik... a csontjaimban érzem, ha Putyinnal ilyesmi történik, azt nem fogjuk elbaszni!

HALOTT: Amikor mindened fáj, olyan, mintha már semmi sem fájna. Azt éreztem, nem egy sebből vérzek, hanem kifolyik belőlem a vér. A bőrömről át, mintha izzadnék. Mert ilyen csata száz évben egyszer történik... úgy értem a Jó és a Rossz közötti harc. Vagyis, amikor minden teljesen világos. Rögtön megértettem, hogy az életem itt véget ér... És rögtön felfogtam, hogy a gyilkosságom nyomait el fogják tüntetni. Elégetnek egy krematóriumban. Felírnak az eltűntek listájára. Vagy eltemetnek az erdőben. Vagy felakasztanak, mintha öngyilkos lettem volna. Basszák meg. Nem érnek el vele semmit. A fehéroroszok kivételes nép. Lenyelnek mindent. Évtizedekig. Sokszor egy életen át. De egyszer csak elszakad a cérna, a türelmük lejár. A fehéroroszokat vérig sértették. És ezt a sértést nem lehet legyőzni. A BATE is győzhetetlen!

OPTIMISTA: A rabszállítóban, a tornateremben és a börtönben töltött éjszakák után a ruhám már egyáltalán nem hasonlított a kéthavi ösztöndíjamból vett ruhára. Koszos lett, szakadt, fehér-piros-fehér rongydarab. A vérfoltok besötétedtek, barna hányásfoltok éktelenkedtek rajta. Ennek ellenére ez a világ legszebb ruhája! Semmiért nem adnám! Itt állunk ebben a túlszűfolt cellában, és fantasztikus emberek vesznek körül: udvariasak, okosak. Van közöttünk mikrobiológus, tanár, zenész, színész, diák. Van itt egy nő, aki bemászott a rabszállítóba a fia meg a férje után. Papok, újságírók, egyetemi hallgatók, bányászok, munkások, ügyvédek és orvosok... az elmúlt napokban az utcáról hurcolták ide őket. A földkerekség legjobb emberei. Fehéroroszok. Ebben a cellában egy új és igaz Fehéroroszország van. Érezni a szeretetet. És a szeretet legyőzhetetlen. Univerzum, ugye ez az igazság?

ÚJONC: Üdvözöllek. Az én nevem Svetlana, háziasszony vagyok, két gyerek édesanyja. Én vagyok Fehéroroszország választott elnöke. Te mit teszel meg a szeretetért?

(A darab a fehérorosz tüntető énekével végződik, meghallgatható itt: <https://youtu.be/FQz-3NazwkUc>)

A fiatalok fellelkesítették,
és aztán már nagyon sokan követték,
az egész város velük ment s dalolt,
hogy együtt legyünk, annak ideje volt.

Emlékére sok gyertya lobogott,
a sűrű füst az égen túlra szólt:
„börtönök nyíljanak, döntsük meg a rendszert!”
ezt skandálta folyton akkor minden ember.

Gyertek, döntsük le börtönünk falait!
Ha szabadság kell, vedd el! Ne túrd borzalmait!
A börtön égni fog, és rútol összeomlik,
a régi ór örökre sírba hullik.

Mindenki tudta betéve a verset,
ritmusától már minden utca reszket,
forrt a vérük, és nőtt az indulat,
szívdobbanásuk mellükbe fúrt lyukat.

Ezer tenyér dübögött ugyanerre
a börtönöket rejtő durva csendbe,
az utcákon változás dala szólt,
még ma is ott zeng, ma is hallszik ott.

Gyertek, döntsük le börtönünk falait!
Ha szabadság kell, vedd el! Ne túrd borzalmait!
A börtön égni fog, és rútol összeomlik,
a régi ór örökre sírba hullik.

Mindenki tudta: itt a pillanat,
hogy meginduljunk, itt az indulat,
ha nem vagy velünk, most élénk ne állj,
mert elsodor a láz árvize már!

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

Bíró Árpád Levente (Nagyvárad) a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem doktorandusza és a nagyváradai Szigligeti Színház irodalmi titkára.

Gecse Ramóna (Marosvásárhely) a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulat színésze, a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem színész szakának oktatója alapképzésen, valamint az intézmény doktorandusz hallgatója. Kiemelkedő rendezése a Stúdió Színház programjában szerepelő, Pintér Béla *Szutyok* című drámája nyomán készült zínis vizsgaelőadás. Kutatási területe a 2000-es utáni erdélyi színházi törekvések a devised színház mentén. A Marosvásárhelyi Nemzeti Színház tantermi előadásainak kezdeményezője.

Andrej Kurejcsik (Minszk/Pozsony) író, drámaíró, filmforgatókönyvíró, filmrendező, újságíró, szerkesztő. Jogi tanulmányai után a médiában dolgozott, és ezzel párhuzamosan már fiatalon jelentős munkákat kezdett jegyezni színházi és filmes téren: több mint 25 darabját 9 országban vitték színre. Az *Insulted. Belaru(sia)* című drámáját, amelyet, mintegy a szolidaritás nevében, számos ország színháza bemutatott felolvasószínházi formában, a 2020 augusztusában a választási csalások miatt kirobbanó fehérorosz tüntetéssorozat inspirálta. Jelenleg családjától elszakítva, száműzetésben él Pozsonyban.

Nagy B. Sándor (Sepsiszentgyörgy) dramaturg, újságíró, a *Háromszék* napilap munkatársa. Az egyetem után közel tíz éven át művészeti titkárként és dramaturgként dolgozott a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színháznál, miközben rádiós műsorvezetőként is tevékenykedett, aztán az újságírói pályára lépett, ahol valamennyi műfajban alkot, de többnyire kulturális eseményekről tudósít. Több éve már ő a *Háromszék* színházkritikusa.

Patkó Éva (Marosvásárhely) színházrendező, a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem tanára. A Havi Dráma társalapítója és művészeti vezetője. Számos kortárs, főként román, angol, francia drámát fordított magyar nyelvre.

Sebestyén Mihály (Marosvásárhely) művelődéstörténész, író, könyvtáros. A Babeş–Bolyai Tudományegyetem történettudományi karán szerzett egyetemi oklevelet. Előbb Bukarestben a televízió magyar adásának szerkesztője, 1972-től a marosvásárhelyi Teleki–Bolyai Könyvtár munkatársa, majd osztályvezetője. 1991–1997 között a Szentgyörgyi István Színházművészeti Főiskola (később Színházművészeti Egyetem), 1992–2001 között a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem meghívott előadója, 2002–2005 között a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kommunikáció szakán tanított. Kutatási területei: könyv-, könyvtár- és írástörténet, Erdély újkora, a 20. századi Marosvásárhely, az erdélyi zsidóság története.

Ungvári Zrínyi Ildikó (Marosvásárhely) színházi szakíró, dramaturg, egyetemi oktató, a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem Teatrológia oktatási programjának tanára. Kutatási területei: test és performativitás, mindennapok színháza, színházi médiumok, vizuális dramaturgia. Legutóbbi kötete: *Képből van-e a színház teste?* (2011). A KAB Színháztudományi Bizottságának elnöke, a *Symbolon* és *Játéktér* szerkesztője.

TEATRU LA TÂRGU MUREȘ

Mihály Sebestyén: De ce nu s-a construit un teatru de repertoriu la Târgu Mureș?

Pe parcursul secolului 19 au avut loc mai multe încercări pentru ca la Târgu Mureș să fie construită un edificiu de teatru permanent. În lucrarea *De ce nu s-a construit un teatru de repertoriu la Târgu Mureș?*, Mihály Sebestyén scrie istoria intereselor locale, ale aspirațiilor de modernizare și urbanizare între anii 1855 – 1912, aspirații care au determinat soarta teatrului.

Ildikó Ungvári Zrínyi: Moment al Țării surâsului. Puterea și modelele instituționale în timpul înființării Teatrului Secuiesc

Ildikó Ungvári Zrínyi examinează liniile de putere care se conturează în momentul în care Teatrul Secuiesc își începe activitatea, și face acest lucru prin intermediul imaginilor și informațiilor, prezente în diferitele straturi ale sferei publice, legate de trăgănelile înființării teatrului, prezentând totodată cultura teatrală vernaculară a orașului. Pe această cultură se bazează modelul instituțional al teatrului conceput de Kemény János, model abordat la rândul său în studiu.

Ildikó Ungvári Zrínyi: “Acest oraș a devenit un oraș meloman” – interviu cu Mária Papp, actrița-copilă a Teatrului Secuiesc

Mária Papp, actrița-copilă de odinioară a Teatrului Secuiesc evocă cariera dirijorului de cor și orchestră Sándor Tóth și cultura trupelor de teatru amatoare ale Târgu Mureșului, în interviul având titlul “Acest oraș a devenit un oraș meloman”.

INTERVIU

Sándor Nagy B.: “Rănila m-au format” – interviu cu Levente Nemes, actorul Teatrului “Tamási Áron” din Sfântu Gheorghe

Levente Nemes este actorul și fostul director al teatrului din Sfântu-Gheorghe. De munca lui de conducător al teatrului se leagă reformularea obiectivelor artistice ale trupei de teatru de la Sfântu Gheorghe. Activitatea lui a fost recunoscută cu mai multe premii profesionale: Premiile István Szentgyörgyi, Mari Jászai, Attila Kaszás, mai multe premii EMKE, Premiul pentru întreaga activitate de interpretare artistică primită de la Ministerul Patrimoniului Cultural din Ungaria. Este pensionar din 2008, dar nu a încetat să joace nici până astăzi, astfel că la optzeci și doi de ani rămâne încă o personalitate definitorie a trupei de Teatru “Tamási Áron”. Sándor Nagy B. a stat de vorbă cu el despre viața și cariera sa, cât și despre crezul său artistic.

Árpád Levente Biró: “Arta are nevoie de spirite libere” – interviu cu Eszter Novák, directoarea artistică a Teatrului “Szigligeti”

Regizoarea Eszter Novák este din 2015 directoarea artistică a Teatrului “Szigligeti” din Oradea. Discuția dintre Árpád Levente Biró și Novák Eszter a avut ca temă încercările anului pandemic, în dialogul prezent ea ridicând, prin prisma experienței sale ca directoare artistică, probleme care sunt valabile și pentru alte teatre din Transilvania, mai ales cele care privesc construirea trupei de teatru, fundamentarea încasărilor pe abonamente, educarea publicului. Au mai discutat și despre evenimentele legate de schimbarea de model la Universitatea de Teatru și Film de la Budapesta, cât și despre fenomenele crizei societății într-o accepție largă.

TEATRU INDEPENDENT

Ramóna Gecse: Crearea teatrului în tandem. Despre experiențele a două proiecte teatrale experimentale ale grupului Tandem

Ramóna Gecse a luat parte în calitate de actor și de creator de teatru la cele două producții teatrale puse în scenă de grupa Tandem în vara anilor 2012 și 2013 la Miercurea Ciuc. Grupa Tandem, care a fost înființată de tineri creatori maghiari de teatru din Transilvania și de peste hotare, a experimentat cu metode de creație, un concept de teatru, și o estetică diferite de cadrele tradiționale ale teatrelor maghiare din România. O nouă abordare a spațiului, cu ajutorul căruia au fost luate în vizor spațiile existente din oraș, scenele-evenimente extinse și realizate prin variate forme artistice, au rescris și relațiile dintre actori și spectatori. Eseul lui Ramóna Gecse sintetizează învățăturile celor două proiecte.

PIESĂ

Andrei Kureicic: Insulted. Belarus(sia)

Piesa dramatică a lui Andrei Kureicic, renumitul dramaturg belorus, având titlul "Insulted. Belarus(sia)" a fost inspirată de primele luni ale manifestațiilor și de evenimentele fluctuante ale manifestațiilor din Belarusia, care au izbucnit în august 2020. Personajele care iau cuvântul unul după celălalt în text, se bazează pe tipuri de personalități reale, cu ajutorul cărora autorul desenează o secțiune transversală mai completă a societății, iar cu ajutorul multiplelor sunete și puncte de vedere schițează rețeaua acelor cauze și motivații care au condus la exprimarea nemulțumirilor sociale, precum și la reacția puterii față de această expresie a nemulțumirilor – deoarece printre personaje apar atât cei care suferă din cauza ordinii impuse de putere, cât și cei care profită de această ordine. Textul lui Kureicic meditează și asupra fenomenului revoluției: prin ce diferă manifestațiile beloruse de cele din 1968 din Praga, de cele din 1991 din Rusia sau de cele din 2014 din Ucraina? Piesa a fost regizată în mai multe limbi, sub formă de teatru-lectură, în cadrul unui eveniment artistic organizat sub egida solidarității – piesa poate fi citită în acest număr al revistei în traducerea lui Éva Patkó, poeziile din piesă fiind traduse de Péter Demény.

THEATRE IN TÂRGU MUREŞ

Mihály Sebestyén: What is the reason a Repertory-Theatre wasn't built in Târgu-Mureş?

Over the 19th century there were several attempts to build a repertory-theatre in Târgu-Mureş. The writing of Mihály Sebestyén, *What is the reason a Repertory-Theatre wasn't built in Târgu-Mureş?* follows up the twists of local interests, pursuits of modernisation and urbanisation which determined the fate of the city's theatre, covering more than half a century, from 1855 to 1912.

Ildikó Ungvári Zrínyi: The moment of *The Land of Smiles*. Power and institutional models at the formation of the Székely Színház (Szekler Theatre)

Ildikó Ungvári Zrínyi analyses the lines of force identifiable at the time of the foundation of the Székely Színház (Szekler Theatre) in Târgu-Mureş. The analysis is carried out with the means of the information available in the different layers of the public sphere, related to the wrangling around the establishment of the theatre, presenting at the same time the vernacular theatrical culture of the city. It is on this culture that the new institutional model of theatre, elaborated by János Kemény, is based.

Ildikó Ungvári Zrínyi: „It became a melomaniac city” – conversation with Mária Papp, former child actor of Szekler Theatre

Mária Papp, the former child actor of Székely Színház (Szekler Theatre) evokes the career of music director Sándor Tóth and the world of art-loving theatre in Târgu-Mureş in an interview entitled „It became a melomaniac city”.

INTERVIEW

Sándor Nagy B.: „I was shaped by my wounds” – interview with Levente Nemes, actor of the Tamási Áron Theatre

Levente Nemes is the actor at the Tamási Áron Theatre in Sfântu-Gheorghe and the former director of this institution. It is not exaggerated to say that the redefinition of the artistic objectives of the theatre is largely due to his work as a theatre-manager. His oeuvre is honoured with numerous professional prizes: he is the recipient of the István Szentgyörgyi, Mari Jászai and Attila Kaszás prizes, multiple winner of the EMKE-prize and of the Lifetime Achievement Award of the Hungarian Ministry of Cultural Heritage. He is pensioner from 2008, but continues to play ever since and – at the age of 82 – continues to be the determining personality of the Tamási Áron Theatre. Sándor Nagy B. asked him about his life, career and his professional credo.

Árpád Levente Biró: „Arts need free spirits” – interview with Eszter Novák, the artistic director of the Szigligeti Theatre

Stage-director Eszter Novák is the art director of the Szigligeti Theatre from Oradea since 2015. Levente Biró Árpád asked Novák about the ordeals of the last pandemic year. Her experience as an art director allows her to put into shape the specific problems of her theatre in a manner which is valid for other Transylvanian theatres too, pertaining to the building of the company's team, the strategy of the company to financially rely in the first place on the season-tickets and the education of the spectators. The dialogue also covers topics like the model-change within the Academy of Drama and Theatre in Budapest and the social crisis in a broader sense.

INDEPENDENT THEATRE

Ramóna Gecse: How to create theatre in tandem. On the experience of two projects of experimental theatre staged by the Tandem Group

Ramóna Gecse took part as an actor and a creator of theatre in two plays, staged in Miercurea Ciuc by the Tandem Group, in the summer of 2012 and 2013. The Tandem group, initiated by young Transylvanian and extra-Transylvanian Hungarian theatremakers, applied a concept of the theatre, a creative method and an aesthetics which is different to the framework of the traditions of theatre-making which are dominant in the Hungarian theatres from Romania. The new fashion of space-usage, which targeted the spaces within the city, the happening-like fashion of the performances, using several artistic forms, rewrote the ways of interacting between the actors and spectators too. The essay of Ramóna Gecse sums up the lessons she could draw from these two projects.

DRAMA

Andrei Kureichik: Insulted. Belarus(sia)

The drama of Andrei Kureichik, the renowned Belarusian playwright, entitled *Insulted. Belarus(sia)*, is inspired by the first months and the wavering events of the demonstrations which flared up in August 2020. The figures who get the word one after the other are based on real personality types, through which the author - by the multiplicity of voices and points of view - draws the net of causes and motivations which led to the manifestation of the social discontent and to the trespasses of the representatives of the power, given that in Kureichik's drama one can hear and see both those suffering because of the ruling power and those who take advantage of the situation. The drama of Kureichik is at the same time a contemplation on the nature of the revolutions: what differentiates the Belarusian manifestations from the ones held in Prague in 1968, in Russia in 1991, or the ones held in Ukraine? The drama was staged as reader's theatre in several languages in the context of an international event organized under the aegis of solidarity, and it can be read in the present issue of our journal translated by Éva Patkó, the lyrics being translated by Péter Demény.

JÁTÉKTÉR – erdélyi színházi periodika

Szerkesztőség: Bakk Ágnes Karolina, Biró Réka, Deák Katalin, Kovács Bea, Ungvári Zrínyi Ildikó, Varga Anikó (főszerkesztő), Zsigmond Andrea

Munkatársak: Gál József (fordítás), Benedek Levente (borítóterv), Adrian Ganea (logó, dizájn), Fekete István (tördelés), Deák Szidónia (korrektúra).

Előfizetés: Kovács Gábor (kovacs.jatekter@yahoo.ro)

Színházak hírei: Dunkler Réka (jatekteroffice@yahoo.com)

A lapot alapította 2012-ben Sebestyén Rita és Kötő József. Alapító szerkesztőség: Sebestyén Rita (főszerkesztő), Ungvári Zrínyi Ildikó, Karácsonyi Zsolt. Az alapító szerkesztőség munkatársai: Demény Péter, Zsigmond Andrea, Dunkler Réka, Albert Mária, Szilágyi N. Zsuzsa.

A lap felelőssége abban áll, hogy teret adjon a véleménynyilvánításnak. A lapszámban közölt cikkek a szerzők és a nyilatkozók véleményét tükrözik, amelyek nem feltétlenül egyeznek a szerkesztőség véleményével.

Responsabilitatea revistei noastre este de a găzdui opiniile, oricât de diverse, ale colaboratorilor noștri. Responsabilitatea pentru conținutul fiecăruia text aparține autorului.

The journal is only liable for allowing free expression of opinions. Responsibility for the views expressed in the articles rest solely with the authors.

ISSN 2285 –7850

ISSN-L 2285 –7850

Készült a csikszeredai ALUTUS nyomdában

Felelős vezető: Hajdú Áron igazgató

Csikszereda, Hargita út 108/A.

Tel.: + 040 266 372 407

TÁMOGATÓK

Bethlen Gábor Alap
Communitas Alapítvány
Nemzeti Kulturális Alap

Revistă culturală finanțată
cu sprijinul Ministerului Culturii

Albert Mária
Bajka-Barabás Réka
Boros Kinga
Deák Réka
Jászay Tamás
+ öt anonim támogató

MINISTERUL CULTURII

nka
Nemzeti Kulturális Alap

